

letnik I
številka

8-9

**jezik
in
slovstvo**

1955/56

Jezik in slovstvo

Letnik I, številka 8-9

Ljubljana 1955/1956

List izhaja med šolskim letom vsakega 15. v mesecu

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Zalaga Založba Obzorja v Mariboru

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec za jezikoslovni del
dr. Marja Boršnik za literarnozgodovinski del
dr. Joža Mahnič za metodološki del

Odgovorni urednik dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16

Rokopise pošiljajte Slovanskemu inštitutu v Ljubljani (NUK)

na ime posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema uprava Založbe Obzorja v Mariboru,
Maistrova 5, poštni predal 73, telefon 39-48, tekoči
račun pri Komunalni banki v Mariboru
št. 64-K-4-Ž-167

Letna naročnina 400 din, polletna 200 din, posamezna štev. 50 din.

Za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina osme in devete številke

Olga Sterle K jubileju slovenske »moderne«	225
Joža Mahnič Murnova poezija	226
A. Bajec Sprehodi po slovenskem besedišču	235
Rajko Nahtigal Neki fonetično napačni nauk v slovenskih slovnica	237
F. Bezljaj O besedah in imenih	239
F. Tomšič Še o veliki začetnici	241
Milena Topolovec Kultura materinega jezika v srednji šoli	245
Silva Trdina ... Orator fit	248
Jurij Zdovc Obravnavanje poezije v nižji gimnaziji	256
Franc Fink Nekaj misli o pouku slovenščine na vajenskih šolah	260
Franc Zadravec O literarni zgodovini	263
Karel Bačer Trdinova sodba o Koseskem	267
Boris Paternu K razumevanju problema Trdina-Koseski	270
R. Kolarič Povedkov tožilnik ali imenovalnik?	272
R. Kolarič Med menoj in med teboj ...	273
Ivan Tominec O pravnem izrazu »grabež«	274
K. Bačer Nekaj o določni obliki pridevnika	275
Miloš Macarol Skrb za razvoj domače tehnične terminologije	275
Janez Svoljšak Še enkrat Stenarjeve krnice	277
M. Karlin Imena zdravil pišimo tako kot druge tujke	278
Ocene in poročila	
Branko Berčič Po petih knjigah nove izdaje Tavčarja	278
Odgovori in pogovori	
A. B. Odgovori na vprašanja	282
Joža Mahnič Metodološki pomenki	284
P. K. K. slovenskemu prevodu himne Hej Slovani	287
A. B. Odgovor bralca	287
M. Boršnik Delo je, ki napravi človeka	288

K JUBILEJU SLOVENSKE „MODERNE“

Blagorodni gospod urednik!

Oprostite, da sem takó pederzen, in Vas nadlegujem s pismom. O, kdo drug bi še prej in še drugače pisal, a jaz sem se precèj trudil predno sem vzel peró v roko.

Naj Vam povém najprvo, da me sili pesmi zlagati, a ne morem več. Težko si mislite, kakšen je človek v mojih razmerah. Ko bi bil v Parizu, bil bi vzgleden ud tamošnje »Bohême.« —

Živega človeka nimam na svetu, komur bi lahko pisal, ker se vsačega bojím nadlégovati, a nazadnje sem pisal Vam. Ali če Vam ne ugaja, tedaj, prosim, mislite si, da pisma niste prejeli.

Ali k stvari.

Lepó Vas prosim, recite g. dr. Tavčarju, naj se me oñ usmili, oñ, kot dr. Tavčar. Spomnite ga, prosim Vas, na mojo lahko, poletno, raztrgano obleko, na čevlje brez podplatov, na klobuk brez barve, in na Cankarja, ko imá nadúho za večerjo; in potem se morebiti domisli, da me je svoje čase podpiral.

A resno Vam rečem, da je hudó, lačen z zobmi šklepetati, čeravno je to navada pesnikov, posebno slabih.

Toda vse bi mi bilo malo mar — ko bi le bil saj na videz malo bolje oblečen, ker najbolj me peče, da me mora biti med sošolci sram. Vi ne veste, kakó je to žalostno.

Prosíte dr. Tavčarja, naj mi, če le kakó mogoče, pomore do kake suknje in čevljev. Moj oče je krojač, brez dela, in takó bi mi lahko précej kaj napravil, ko bi imel blagá. —

Takó sem se, hvala Bogú, iznebil vsega, kar me stiska. Če kaj dobím ali né — lažje mi je vendar: Ustmeno Vam nisem mogel sporočiti ničesar, ker bi se rajši pogreznil do srede zemlje, kot Vam to ustmeno povedal. Poleg tega sem ravno zdaj hripav.

Prosim Vas še enkrat lepó, nikar mi ne zamerite. Če komú ostane samó jeden izhod — je tá dober. Ako Vam ni prav, tedàj si mislite, da pisma nisem pisal. Obiskati Vas prej nikar ne morem, dokler ne dobím odgovora.

Z odličnim spoštovanjem

Ivan Cankar.

PS. V kratkem Vam pošljem ironično črtico v prozi »Morala« in balado »Sihem in Dina«.

Naslov moj: Ivan Cankar, VI. razred ljublj. višje realke.

V literarni zapuščini prof. Antona Funtka je ohranjeno to pismo, ki ga je pisal šestošolec Ivan Cankar uredniku Ljubljanskega Zvona, prof. Antonu Funtku. Pismo ni datirano in pisemski ovitek ni ohranjen.

V šestem razredu ljubljanske realke je bil Cankar v šol. letu 1893/94. Iz vsebine lahko sklepamo, da je bilo pismo napisano v zimskih mesecih tega

šolskega leta, torej konec leta 1893 ali v začetku leta 1894. Pismo bi torej bilo drugo najstarejše ohranjeno Cankarjevo pismo in ga tu prvič objavljamo. (Prvo ohranjeno pismo je pismo materi z dne 21. januarja 1893, Pisma Ivana Cankarja I, 9.)

Blagorodni gospod urednik: Med l. 1891—1895 se je sicer podpisoval kot urednik Ljubljanskega Zvona Ivan Tavčar, vendar je bil dejanski urednik prof. Anton Funtek. Z njim se je verjetno seznanil Cankar, ko je l. 1893 postal Zvonov sodelavec.

Morála: Ta črtica je izšla šele v novembrski številki Ljubljanskega Zvona l. 1894, ko je bil Cankar že sedmošolec, pod psevdonimom Trošan.

Si hem in Dina: To »pripovedko v verzih« je objavil iz »zadružnega« arhiva dr. France Koblar v članku »Delo Ivana Cankarja v Zadruzi« (Slovenski jezik IV, 1941, 64—69).

Joža Mahnič

MURNOVA POEZIJA

Motivi in forma

Leposlovna proza je v Murnovem opusu manj obsežni in manj važni del. Zanimiva pa je za poznavanje in razumevanje njegove osebnosti, življenja in ustvarjanja. Po snovi in tehniki sta Murnu pesniku najbližji moderni črtici Romantična noč in Kresna noč, ki sta polni mehke liričnosti in impresionistične občutljivosti. Sicer prevladuje v njegovi prozi psihološki realizem, ki s snovmi z dna življenja mestoma prehaja že v naturalizem. Značilno je, da v prenekateri od teh in takšnih Murnovih novelic naletimo na bolj ali manj močne avtobiografske prvine. V Simpatiji zaživita pesnikova ljubezen in Almina podoba; Človeška srca nam razkrivajo življenje proletarcev v cukrarni; Avguštin je v samoto in umiranje obsojen obrtnik, ki brezupno sanja o sreči; v Penzionistu imamo enolično življenje upokojenega učitelja; Tri dni in tri noči pripovedujejo o izobčencu, ki pride v rojstvo vas umirat. Za Murnovo lep-slovno prozo so značilni: dar za bistro opazovanje in poglobljanje v duševnost oseb, težnja po dokaj realističnem prikazovanju življenja in očitna ljubezen do malih, ponižanih ljudi, ki jim je pripadal tudi pesnik.

Večji in bistveni del Murnovega opusa predstavlja njegova poezija. Glede na tematiko in formo ter za boljše razumevanje pesnikovega življenjskega občutja jo lahko razdelimo na ljubezensko, kmečko, raz-položenjsko, razmišljujočo in pripovedno. Najpomembnejši in najboga-tejši izmed njih sta kmečka in razpoloženjska lirika, medtem ko so ljubezenska, razmišljujoča in pripovedna pesem šibkeje zastopane. Iz svetovne poezije je prevajal sorazmerno malo: poleg Mickiewicza (Oda za mladost, Renegat) še življenjsko sorodnega Rusa Nadsona.

Murnovo ljubzensko liriko predstavljata zlasti cikla Noči (prvotno Nokturni) in Fin de siècle. Prvi je podoknica Almi, polna gorečih prošnja do izvoljenke, ki naj bi pesnika rešila življenjskega obupa; le-ta je bil Murnu spričo njegove močno razvite čutnosti toliko bolj nevaren. Noči so nastale »meseca grudna 1897 po neki predstavi Traviate«, ob-javljene pa so bile v abiturientskem almanahu Na razstanku. Prefinjeno občutje in izražanje ter svobodni verz so avtorja javnosti predstavili kot

pesnika moderne smeri. Sorodne lastnosti ima tudi ciklus *Fin de siècle*, ki je pretresljiv izraz Murnove iskrene nostalgije po človeški plemenitosti in duhovni lepoti. Po njiju se je pesniku stožilo po srečanju s plačano žensko v dunajskem nočnem lokalu, kamor ga je pahnila ponosno hladna Alma z zavrnitvijo njegove idealne ljubezni. Po teh bridkih doživetjih je pesnik iskal notranjega pomirjenja, zdravja in moči v begu od osovraženega mesta in visokega dekleta na podeželje med kmečke ljudi, v spokojno in pristno naravo, ki mu je že v otroških letih dajala zavetje (Slovaška, Že nikdar več, To je lovski rog, Prazna je široka cesta):

Vsa živa mi, neživa bitja
zde srcu se sorodna,
le človek ne —
In boljši vetri so po polji
in boljše breze na pomolji!

Zdravstvujte, mesto, visoko dekle ti,
srce tu skameni —
življenje drugo hočem zaživeti
tam, kjer ga volk živi.

Kmečka lirika spada med najlepša poglavja Murnove in naše lirike sploh. Na podeželju se je pesnik željno predajal vtisom v naravi, opazoval ljudstvo pri delu in praznovanju, se utapljal v njegove pesmi, prebiral Koljcova in Burnsa in tako so mu nastajale »sveže, dišeče pesmice« (pismi Polaku iz nov. 1897 in jan. 1898). V pravcatih slikarskih impresijah, polnih sočnih barv in toplih vonjev, nam je čaral podobe slovenske zemlje: razsežna polja in hoste ter visoke gore pa kmečke domačije z gospodarskimi poslopji. Pri tem se je pesnikovo oko otroško veselo zaiskrilo ob pogledu na razne drobne malenkosti: na modri pas okrog bele hiše, z rožami poslikano skrinjo na izbi, na steklo slikane podobe v kotu, lično kovano pipo, čedro. Ob prihodu na podeželje se je spojil z zemljo in kmetom in spomladi odhajal z njim vred rano zjutraj orat spočito zemljo. Kakor kmet je bil ponosen na svoje polje, kjer zori žito, in se tresel pred ujмами za dobro letino. Jeseni se je spoštljivo odkril pred vzvalovljeno preprogo rožnato cvetoče in opojno dišeče medonosne ajde. Tako je spremljal kmetovo delo skozi vse letne čase tja do pozne jeseni, polne zlatih barv in vlažnih meglic, ko se kmet z zalogo hrane v kašči in toplo obleko v skrinji pripravlja za zimo. Hrepenenje, Pesem o klasu, Pesem o ajdi, Želja po nevesti, Prešla pomlad so takšne Murnove pesmi, ki pojejo o kmečkem življenju in delu.

S kmetom vred pesnik natančno pozna tudi pratiko s črno in rdeče zaznamovanimi svetniki, po katerih določa vreme in odmerja delo, a tudi praznovanja. Ob nedeljah hodi s pražnje oblečenimi ljudmi preko polj in host, obsijanih s soncem, v cerkev, udeležuje se semnjev, polnih vselega, šumečega vrvenja, in proščenj, kjer kmet prosi za dobro letino in zdravje živine, ali pa prisluškuje dolgi, hrepeneči pesmi romarjev, odhajajočih iz Zaloga v bližnje Velesovo ali pa na daljne Višarje (Selska nedelja, Semenj, Sv. Ambrož, Štefanje, Romarska, Pesem: Lep, prelep je šopek ta). Iz teh motivov seveda ne smemo sklepati na religiozno prepričanje; poeta kmečkega življenja so te stvari pritegovale predvsem po svoji čustveno folklorni strani. O tem nas zlasti prepričujeta dve pesmi, ki sodita med Murnove najlepše, Pomladanska romanca in Šentjanževo. V prvi pesnik zanosno pozdravlja sv. Jurija kot simbol zmage

pomladi nad zimo, življenja nad smrtjo. Šentjanževo pa je lirska impresija naravnih in bajnih čarobnosti, s katerimi razsipava kresna noč.

Posebno skupino v Murnovi kmečki liriki tvorijo ljubezenske in svatovske pesmi, kjer gre za idilične slike iz kmečkega življenja, mestoma pa tudi za prave osebne izpovedi. Pojav dekleta, brhkega »kakor roža na poljani« — dekleta v svatovskem oblačilu ali hitečega k studencu po vodo ali nedeljsko dopoldne k maši — vzbuja v kmečkem fantu pesniku vedno znova hrepenenje po nežni ljubezni in toplem domu (Kakor roža na poljani, Selska nedelja, Želja po nevesti, Želje). Zlasti jeseni in pozimi, ob mrzlih večerih in po zasneženih poteh, ko premaga v sebi zadrego ali zatre prevzetnost, hodi ta fant k dekletu v »tiho, belo čumnato« vasovat in pri tem doživlja sanje in srečo v ljubezni pa spet bridkost razočaranja in ponosno samozavest (Res, oženil bi se, Mislil sem na prošle dni, Tu je jesen in mi se ženimo, Zimska pesem, Med vrbami, oj, tečeš, Narodna pesem, Od Save mrzel veter). Nevesta in dom pa sta za Murna ostala samo predmet otroških zavzetij in pričakovanj, zato le kot zamišljen opazovalec spremlja stare ženitovanjske običaje na domovih mladoporočencev ter bogato okrašene vozove, ki v bleščečem soncu z razigranimi svati drče preko polja v cerkev (Oj dobro jutro, hišna mati, Tašča s kupico v rokah pozdravlja snaho, Ženin, Ženitovanjska pesem). Narodopisni idiliki je primešano grenko spoznanje v Zimski kmečki pesmi, ki poje o jezi in nesreči v kmečkem zakonu, sklenjenem iz gospodarskih računov.

Trda socialna stvarnost, ki jo je Aleksandrov neprimerno bolj doživljal kot opeval, zazveni zlasti iz Vlahov, siromašnih istrskih godcev z dudami, ki se pomikajo skozi vipavsko vas; sloke postave potujočih godcev so pesnikova podzavestna projekcija lastne bede in brezdomstva in prav zato tako sugestivno delujejo na nas.

Za razumevanje Murnove človeške osebnosti je seveda najpomembnejša njegova razpoloženjska lirika. Zavest brezdomstva in razočaranje nad mestom in ljudmi sta pesnika gnala v zavetje velike in žive narave. V njej pa se je počutil zadovoljnega in srečnega le toliko časa, dokler je, spojen s kmečko srenjo in zagledan v njeno folkloro, pozabljal nase. Kmečko podeželje je pomenilo zanj, zamišljenega izobraženca, nekakšno svetlo omamo, ki je nehala delovati, brž ko se je spet zavedel osebne tragike. Tedaj je narava zanj — sorodno kakor nekdanj za poeta Sorškega polja — zaživela v svojih kozmičnih razsežnostih, pesnik pa se je znašel sredi nje sam s svojo ubogo človeško usodo. Murn ni kakor Kette ubrano razvita osebnost s trdno voljo, jasnimi idejami in življenjskimi cilji, ampak družbeno spodrezan človek, ki sta ga sama čustvenost in hrepenenje (v tem pogledu je zanimivo primerjati Kettejevo Maksimo in Murnov Epitaf!). Ta čustvenost v pesniku iz trenutka v trenutek nemirno vibrira, se dviga v sončno hrepenenje pa spet pada v mračno depresijo; neizmerni kozmos z organsko menjavo rasti in umiranja je pesnikovemu notranjemu valovanju občutljivo se odzivajoč odzvočni prostor. Tako se v Murnovi razpoloženjski liriki osebne čustvene izpovedi in podobe iz narave medsebojno prepletajo in pojasnjujejo, včasih pa pesnikovo razpoloženje simbolično posredujejo že kar same impresije iz narave. Bistvo in skrivnost svoje umetnosti je pesnik sam

označil v pismu Ivanu Cankarju marca 1898 takole: »Vrgel sem na papir posamezne trenutke in vtise in mučno svetsko naziranje svoje duše. Trenutki, sami trenutki! V njih dostikrat sam sebe ne poznam — zde se mi velikanski vzdih — neznanega sveta.«

Kako naglo se je, v sožitju z naravo, spreminjalo Murnovo življenjsko občutje, naj nam pokaže analiza motivov njegove razpoloženske lirike. Pomlad s toplim soncem in lahnimi vetri, z belimi brezami in dehtečimi bori, s sproščeno žuborečimi studenci ter razigranim ptičjim petjem vzbuja v pesniku nežne ljubezenske sanje in vedro veselje do življenja (Zgodnja pomlad, Enaka, Za stari čas, Ah, ti bori). Doživetje veličastnega kozmosa, širnega polja, mogočnih gora, zlasti pa preko zemlje razpetega nočnega neba, posutega s svetlimi zvezdami, napolnjuje pesnikovo dušo celó z občutjem neizmerne svobode, spokojnosti, radosti in poguma (Mir, Nočna pot, Nebo, Prazna je široka cesta). Drugič mu v istem kozmičnem prostoru umirajoči blesk zvezde in reke in v daljavi neznano kam se spuščajoči ptič simbolizirajo bežnost vsega lepega v človeškem življenju (V daljavi motni, Trenutek). In sredi same pomladi pesnik dostikrat občuti rezko disharmonijo med razpoloženjem v naravi in v sebi: zunaj v mehkem ozračju poganja zelenje, pojo slavci in šume slapovi, v toplem soncu diši zorana zemlja in žare tulipani, v pesnika pa so se nenadoma zajedli otožnost, nemir, samota in slutnja smrti (V vesni, Kostanji šumijo, Po nedeljskem jutru, Tam zunaj).

Na splošno se občutje v pesniku in razpoloženje v naravi docela skladata. V jeseni, ko so dnevi kratki in na gola, zapuščena polja in poslednje cvetlice sije medlo sonce ali pa vise megle in prši dež ter se iz daljave oglašajo zvonjenje, tudi pesnikovo dušo ovijajo in težé čustva trudne melanholije, zapuščenosti in osamljenosti ter poslavljajočega se življenja (Aj ti sonce, Imortele, Zapuščena polja, Jesenska pesem, Jesenske misli, Gospa, V parku, Sonet starčka). Tudi zima, ko zaledene potoki in mlinom zastanejo kolesa, prinaša Murnu otožnost; neprenehoma naletavajoči sneg, ki je prekril vse sledove življenja, bela planjava, ki se širi v sivi nedogled, sredi nje pa brezupno osamljeni pesnik govorijo o nepovratnosti srečnih dni, negotovosti prihodnjih ter trpkem brezdomstvu (Prišel čas je krog božiča, Zimska pesem, Sneg, Kje tihi si mi dom). Kako močna in usodna je bila pesnikova zavest o osamljenosti in brezdomstvu, nam pričata tudi pesmi Na peronu in Pojdem: v prvi na simbolični postaji vse življenje zaman čaka na zveste prijatelje, v drugi pa po svetu brezupno išče bratov po krvi in pri tem pretresljivo ugotavlja:

No vem, no znam, kar znal bi rad,
sonce je moj prvi brat,
druga brata vzhod, zapad,
zadnji — srce je brez nad.

Velika družina to,
ni je moč pregledati,
težko je živeti z njo,
da ni vam moč povedati.

Melanholija pesnika rada obhaja tudi ob nastopajočem mraku; tedaj se primerja drobnemu škrjančku, ki pred nočjo otožno onemi, in divjemu gosaku, ki ob mraku na samotnem jezeru obupno kriči (Ne vem, kdo bolj je tožen, O mraku). Še huje pa življenjski pesimizem navaljuje ob dolgih, temnih in gluhih nočeh, ko drugi ljudje mirno spe, sam pa v družbi plahe

grlice nepokojen bedi. Tedaj mu dušo teže razna občutja: življenje se mu zdi ubijajoče enolično, ljudje pa brez srca zanj — strahotnega osamljenca, ki ga mučita vest in kes in ga vedno znova mami hrepenenje po sreči. Pesmi s tovrstno tematiko (Večer, Ko dobrave se mrače, Kdo v brezglasno to noč, Prišla je jesenska noč, Dolga, dolga je zimska noč) spadajo med najbolj ganljive izpovedi tega simpatičnega lirika. Čez dan se sredi sive in mrzle planjave že pojavlja krakajoči črni vran s srepečim očesom — zlovešče znamenje pesnikove bližnje smrti (Vran, Pa ne pojdem prek poljan). Zamišljeni in usihajoči mladi poet se že vidi negibnega na mrtvaškem odru (Kaj tak žalosten, tih in zamišljen, Pesem: Zazdelo se mi v spanju je) in lirična Balada je poslednji, že na pol v agoniji skicirani Murnov pomenek z jetičnim sostanovalcem v ljubljanski cukrarni.

Aleksandrov je med slovenskimi pesniki najbolj osebno čustvena narava. Tudi njegova najbližja sorodnika, Jenko in Kosovel, imata v svoji liriki razumske in občestvene primesi: Jenko rodoljubno budniško pesem starejše mladostlovske generacije, Kosovel pa ekspresionistične vizije o krvavem propadanju kapitalistične Evrope. Murnove razmišljanja o pesmi so, nasprotno, maloštevilne. Napisane so brez izrazite težnje po umetniškem posredovanju lastnih misli, bolj kot nekakšne glose za pesnikov zasebni dnevnik, a kot takšne dovolj zgovorno pričajo o Murnovem odnosu do življenja in ljudi. Pesniku se upira vsakršno teoretično razmotrivanje o življenju, zlasti pa čednostno moraliziranje in tudi zlagano leporečje ter se zavzema za preprosto in pristno človečnost (S pojmovi več..., Moralistu, Ne ljubim blišča...). Družbena zapostavljenost in življenjske nesreče so iz njega naredile vase obrnjenega pesimista, ki je le redkokdaj sposoben postaviti se trdi stvarnosti po robu z borbeno samozavestjo (Smreka, Verzi). Navadno se življenjskega obupa skuša rešiti z vedro šalo ali duhovito ironijo (Otožnost, Hej, kupil si jaz pipo bom, Pelin) ali pa docela izgublja vero v sočloveka in kloni v trpki resignaciji (Ti sam si drag si, Še minulost pred meno, Ko pred nadlogami). Brezčutnim ljudem in krivični usodi se umika včasih v samoto in vzvišenost pesniškega poklica (Vsak po svoje, Orel, Kometa) ali pa se naveličan življenja in samega sebe zateka v religiozno mistiko (Kot iz tihe, zabljen kapele, Pred mojo Marijo, Pred Marijo, Spokornik). Socialnih motivov pri Murnu kljub njegovemu proletarskemu poreklu in bednemu življenju skorajda ne najdemo (Letka narodna, Mursa).

Tudi pripovedni pesnik Aleksandrov ni bil: njegovim tovrstnim pesmim na splošno manjka dejanja in razgibanosti, pa tudi izvirne niso vselej docela. Nekatere izmed njih z motivi drzne erotike in življenjske utrujenosti (Ciganska romanca, Romanca, Tiho šumijo valovi) kažejo vpliv dekadence in nove romantike. Spet druge z ruskim bojarskim okoljem in rezkimi socialnimi idejami (Na piru, Norec Dimitrij, Knez) spominjajo na Aškercu. Globlje iz svoje umetniške narave je Murn zasnoval vrsto grozljivih balad in hudomušnih romanc iz domačega ljudskega življenja, ki jim fantazijski votek tvorijo razna verovanja in vraže (Kvaterni balada, Mlinar in hudič, Vedomec, Na Andrejevo noč). Pristno baladno vzdušje in kar trdno epsko zgradbo razodeva Vrnitev,

ki je liriku uspela zato, ker je vanjo položil tožbo o lastni zapuščenosti in izobčenstvu. Sam sebe je Murn upodobil tudi v otožnem Prišlecu, ki pa je v oblikovnem pogledu le opis in slika v verzih. Pesnikova ljubezen do nezakonske matere diha deloma že iz preproste, a prisrčne pesmi Svidenje, neposredno pa iz avtobiografske Moj sen, ki je pretresljivo odkrita izpoved o bridki življenjski usodi in nemirni senzualni naravi sicer tako otroško nežnega poeta.

Bistvo Murnove pesniške tehnike je impresionizem. Noben slovenski pesnik in pisatelj narave ni doživljal tako intimno in hkrati tako slikarsko kakor on, ki je zelo cenil švicarskega krajinarja Segantinija in slovaškega folklorista Uprko. Murn je rahločuten poet razpoložen v naravi, drobnih stvari, ki se blešče v soncu, barvnih odtenkov jutranje in večerne zarje, rahlega gibanja zraka in oblakov, voda in gozdov ter vonjev spočite in trudne zemlje:

Na daljnem, zbledelem tam vzhodu
iz noči mladi dan krvavi,
po ranem, po vetrnem svodu
oblaček vesel se podi.

(Srpan)

Tam zunaj že tulpe žarijo,
prsteni nad poljem gre vzduh,
vse bilke od sonca bleščijo
in sveti od sonca se plug.

(Tam zunaj)

V pesmi Šentjanževo imamo vizualno (blesket zvezd in kresnic) in avditivno (gibanje studencev in praproti) doživetje kresne noči. Prvi del pesmi Prešla pomlad pa je docela slikarska impresija gole jesenske pokrajine z značilnimi barvnimi toni in vlažnimi meglami, kakor bi jo kje drugje v naši poeziji zaman iskali:

Prešla pomlad, po bliskovo prešlo poletje
in sveti Mihael.

Po polju so pospravljeni sadovi,
listje je požoltelo, trava orjavela,
po brdih breze žalostno blešče.
Više nad njimi bori in smreke
kot lovci mi zeleni čakajo.

Namočena

od ranega dežja je pot. Iznad vode
in črne prsti tam in travnikov
dviguje se sopar. Na desni je smrečje,
na levi gorska pot, rjava, skrita
ko lisičja dlaka.

Prenekatera Murnova pesem, ki nam poje o ubranem in radostnem življenju v naravi in pri ljudeh, torej o življenju izven pesnika, se tik pred koncem nenadoma sprevrže v pesnikovo tožbo o lastnem nemiru, bolečini in umiranju. Takšen presenetljivo disharmoničen zaključek kažejo v kompoziciji pesmi: Semenj, Ana, Pesem (Lep, prelep je šopek), V vesni, Kostanji šumijo, Na poljani, Urok, Tam zunaj.

Na splošno pa slike iz narave pri Murnu le spremljajo in ponazarjajo njegova osebna čustva in razpoloženja. Pri tem se obe sestavini, zunanja impresija in notranja izpoved, po navadi bolj ali manj svobodno

prepletata (Ne vem, kdo bolj je tožen, Pa ne pojdem prek poljan, Dolga, dolga je zimska noč, Zapuščena polja itd.). Neredko sta prisposoda ali simbol iz narave in pa neposredna osebna izpoved jasno razmejeni ter v zgradbi celotne pesmi zavzemata določeno medsebojno razmerje, 1:1 ali 2:1. Izrazito somernost kažejo v tem pogledu dvokitične pesmi *Sneg*, *Trenutek*, *Ah, sanje le*. Čez dve kitici se razteza slika iz narave, medtem ko tretja, zadnja, obsega nje razlago, prenos na človeka in pesnika, v tehle primerih: *O mraku*, *Golobčka dva*, *Slika*, *V daljavi motni*. Pogosto nam pesnikova čustva in razpoloženja brez vsakršne neposredne osebne izpovedi simbolično pričara že sama slika iz narave (*Orel*, *Jesenska pesem*, *Jesenske misli*, *Aj ti sonce*, *V parku*, *Vran*).

Na splošno moremo torej reči, da je Aleksandrov v gradnji pesmi dokaj preprost. Da pa je sposoben tudi tu fines in duhovitosti, nam pričajo primeri z gradacijo in paralelizmi. Na stopnjevanju je zgrajena *Zimska kmečka pesem*, kjer se kmet huduje zapored na priženjeno doto, lastno pamet in neljubljeno ženo; pri tem je vsak nadaljnji verz v kitici tudi grafično daljši. Gradacijo kaže tudi *Škotska bajka*, kjer orač, ko moli za dobro letino, Bogu obljublja vse večje darove, nazadnje — svoje dolgove in ženo. V *Ženitovanjski* pesmi z okrašenim svatovskim vozom v letu in blesku tekmujejo golobi — paralelizem je izpeljan v treh kiticah; v zadnji, četrti, se kot najlepša izkažeta seveda ženin in nevesta. Vzporedno gradnjo imajo tudi *Želje*: pesnik vidi trikrat čez dan iti dekletke z doma po vodo k studencu, pri tem pa se mu vsakokrat vzbudi želja: po ognjišču (domu), konju (kmetovanju) in dekletu samem (ljubezni).

Preprosta sta tudi Murnova pesniška forma in verz. Med njegovimi pesmimi je le nekaj sonetov, med katerimi je eden prešernovsko epigonski ne le v tematiki, ampak celó v sintaksi (*Vsak po svoje*). Najbolj pogostna in značilna oblika Murnove pesmi so kratke tri- ali štirikitične štirivrstičnice s prestopnimi rimami. Pri tem je pesnik z ostalimi modernimi vred zavesten nasprotnik pedantne metrike, ker se mu »upira merjenje stopic«. Po obsegu daljše so seveda zlasti njegove pripovedne, tudi nekatere kmečke in refleksivne pesmi. Mnoge med njimi prehajajo v brezkitičnost in svobodni verz; včasih se čez vso tako pesem razteza ena sama stavčna perioda (*Hrepenenje*: *Srce mi je težko*, *izrazito dekadénčna* *Odpril*, *Ne ljubim blišča*, *Moj amulet*, *Visoka molitev*, *Noči*, *Prešla pomlad* itd.). Tako se Aleksandrov tudi v tem pogledu oddaljuje od umirjenega Ketteja, mojstra modernega soneta, in je bliže mlademu Župančiču, revolucionarju v estetiki verza med našimi modernimi. Škoda, da nekatere njegove pesmi s prikrojenimi besedami, nenavadnimi naglasi in eliptičnimi stavki vzbujajo vtis oblikovne nedognanosti in vsebinske nejasnosti.

Kar zadeva jezikovno gradivo, gre pri Murnu večidel za splošno rabljene in razumljive slovenske besede. Z nekaterimi hrvaškimi izposojenkami je pesnik plačal davek našemu tedanjemu meščanskemu govoru. Tujke rad uporablja v refleksivno satiričnih pesmih, zlasti pa tistih, ki tudi v tematiki kažejo vpliv dekadence (*Odpril*, *Fin de siècle* itd.). V kmečkih pesmih je vidno Murnovo prizadevanje, da bi jezik obarval z domačim ljudskim izrazjem in rekli (*snežen* — *veter*, ki *prinaša sneg*,

suhota — notranjska izba, volčji mraz, noč ko kozji rog), kakor se v pesniškem slogu, stavčnih figurah, preprosti in melodiozni obliki ter prisrčnosti čustvovanja večkrat zavestno naslanja na lirsko ljudsko pesem.

Posebna odlika Murnove poezije je njen slog. Pesnik je že od kraja sklenil obrniti hrbet obrabljenemu izražanju svojih prednikov ter za svoje prefinjeno čustvovanje najti ustrezno izbran slog. In tako srečujemo pri njem sestavljene, niansirane ukrasne pridevke in nove, sugestivne metaforične zveze: ponosnohladen, težečetesen, mirnoglobok, čudapoln, polpozabljen, črna slutnja, trudni čas, mehko zvonjenje, razdejana duša. V Murnovem stilu nadalje presenečajo izredno sočne in intimne primere iz narave: rožnato cvetoča ajda »ko golob upira v svet rdeče oči« in diši »kakor bela grud, gorka od krvi«; nežno ljubeči pesnik bi se z dekletom rad igral »kakor veter z drobno travo« in njeno lice blešči v njegovem srcu »kakor rosa v zgodnjem soncu« itd. Personifikacije kažejo na pesnikovo nagnjenje k likovno nazornemu dožemanju stvari in pojavov: strasti se smejejo, noč z bleščečimi očmi, ponos — orel stari, melanholično stoje podleski, bori in smreke kot lovci zeleni čakajo; z žalostjo, blede nevesto, ah, živeti sem pričel; zimo vidi Murn prihajati »sopč v coklah in s kožuhom«, ob jesenskem deževju se mu zdi, »kot kropila siva megla zemljo bi zdaj — mrtveca«.

Čustveno vibracijo v sebi, razigrano radost, sanjavo nežnost pa spet žalost, prehajajočo v grozo, pesnik izraža s stavčnimi figurami, kakršne so: mnogovezje, geminacija, anafora z epiforo, refren in anadiploza. Te figure srečamo pri Murnu nekajkrat v domiselnih kombinacijah (Trenutek, Res, oženil bi se, Pozabil sem mnogokaj, Vse bil le blesk je), sicer pa je njegov čustveni ritem prisrčno preprost, kakor je nekomplirana in iskrena vsa njegova človeška narava. Značilna drobna zunanja izraza Murnovega otroškega veselja in resignirane otožnosti sta medmeta hej in ah: Prepelica, hej, čez polje!, Ah, v tujini bodem pal, itd. O neposrednosti in prizadetosti njegovega čustvovanja govore pogostne apostrofe in vprašanja nase, na ljubljeno dekle, druge ljudi in stvari v naravi (sonce, sneg, noč, grlico, veter, zvezdo) kot nosilca, povzročitelja ali žive priče njegovega hrepenenja, trpljenja in samote (Fin de siècle, Prazna je široka cesta, Sneg, Pesem: Prelepa noč, Vprašanje itd.). Poglejmo zdaj nekaj pesmi z navedenimi stavčnimi figurami kot izraznimi sredstvi za ponazoritev tipičnih razpoloženskih vibracij pri Murnu!

Sveti Jurij ta ni pa le cvetni maj,
sveti Jurij je božja svoboda
in življenje in moč in priroda
in tema le zimski bil zmaj ...
Sveti Jurij ko sonce v njo gleda,
sveti Jurij skoz okna k nam gleda,
odprite mu vse na stežaj!

(Pomladanska romanca)

Kakor roža na poljani
vsa mi v svatovskem bleščiš,
ali greš mi v svate, dekle,
ali sama se možiš?

Oj, ti dekle, dekle moje,
pojdi, pojdi za menoj!
Kakor veter z drobno travo
jaz igral bi se s teboj!

(Kakor roža na poljani)

Tam v daljavi, ne ve se, kam ptič leti,
tam v nižavi, ne ve se, kam se spusti
naskrivaj;
tako v duši lep trenutek zbeži
in ne vemo, kam, kje se zbudi
še kedaj.

(Trenutek)

Dolga, dolga je zimska noč,
zunaj brije pa veter mi ruje;
jaz ne spim, ni zaspati mi moč,
bedim, kot mati nad detetom čuje.

Kara tiha me, temna noč,
kara vest me, srce ne umeje;
tako veter tam zunaj naraščajoč
neobčuten krog hiše mi veje.

Enaka sva, veter! Kot tebe, tako
življenje drvi me brez meje —
vsake duri zaprte, nanje trkam s prošnjo,
a nikjer se srce ne ogreje.

(Dolga, dolga je zimska noč)

Himnično vznesena Pomladanska romanca izraža občutje razigrane radosti iz vzklikanjem, mnogovezjem, zlasti pa anaforami in drugimi ponavljalnimi figurami. Kakor roža na poljani je primer sanjavo nežne ljubezenske pesmi po zgledu ljudske lirike, ki jo ritmično označujeta zlasti ljubkovalna geminacija in apostrofa na dekle. V mojstrsko izdelanem Trenutku pesnik čara občutje nostalgije melanholije z domiselno kombiniranimi ponavljalnimi figurami ter notranjimi in zunanji rimami v prvih dveh verzih, z refrenom tematično pomembnih besedi »ne ve se, kam — ne vemo, kam« in z naglo zamirajočo kadenco v tretjih stihih obeh somernih delov pesmi. Iz sorodnega čustvenega območja je tudi zadnja pesem, Dolga, dolga je zimska noč, ki poje o žalosti, prehajajoči v grozo. Tu imamo v prvih dveh kiticah geminacijo in anaforo, s katerima pesnik ponazarja čustveno intenziteto, ter zvočno slikanje tulečega vetra, v tretji pa nagovor nanj, ki je Murnu simbol lastnega brezdomstva in človeške brezčutnosti.

Omenjene stavčne figure v zvezi z vsakokratnim ritmom, zunanji in notranji rimami, preprosto in lahkotno obliko ter glasovnim slikanjem delajo Murnove pesmi tudi močno melodiozne. Ta lastnost njegove lirike prihaja do izraza zlasti v dveh znanih pesmih, v Šentjanževem in v Vlahih. V Šentjanževem ustvarjajo čarobno in pridušeno muziko kresne noči jambске kitice s kadenco na koncu, rime, bogate z vokali v prvem in šumevcem č v drugem delu pesmi, in trojni refreni, ki se v drugi polovici prelivajo eden v drugega. V Vlahih nam pesnik z daktilsko anapestičnim ritmom, z menjavajočimi se epiforami in refreni ter zateglimi molovskimi o-j i slika otožne melodije, trudne korake in brezizhodno bedno življenje istrskih godcev z dudami.

Zato ni čudno, da so na Murnovo besedilo naši moderni glasbeniki (Gojmir Krek, Emil Adamič in drugi) radi komponirali. Njegova kmečka folklorna lirika je vzbudila učence v besedni umetnosti, zlasti Cvetka Golarja in Vido Jerajevo, izmed katerih pa Aleksandrova nobeden ni dosegel. Dasi docela samostojna in velika umetniška osebnost, mu je bil duhovno soroden tudi Srečko Kosovel, ki je v okviru sivih kraških impresij pel o svoji trpki osamelosti in predsmrtni grozi. Celo pri partizanskem pesniku Kajuhu ob njegovi borbenosti za novi svet in red zavzete tu in tam murnovsko nežni osebni toni. Spričo svoje prvinsko čiste liričnosti zavzema mladi Murn kot poet osebne tragike, žive narave in naše zemlje v razvoju celotne slovenske poezije še danes eno izmed najodličnejših mest. Med tista imena sodi, ki tvorijo nepogrešljiv sestavni del naše narodne kulture in le-to po dobrih antologijah lahko častno predstavljajo tudi v velikem svetu.

SPREHODI PO SLOVENSKEM BESEDIŠČU

Spregovorimo kaj o izposojenkah! Seveda si moramo biti najprej na čistem, kaj z njimi mislimo. To so besede iz tujih jezikov, ki jih je sprejelo ljudstvo po ustnem občevanju. Občevanje se je začelo že v davnini, ko so Slovani še bivali v Zakarpatju, traja pa vse do današnjega dne. Zatorej imamo poleg prastarih izposojenk, ki so se s časom docela prilagodile slovenski okolici in jih spozna samo strokovnjak, tudi čisto mlade s kričeče tujo obleko. Razume se, da knjižni jezik ni sprejel vseh, marveč jih je presejal skoz bolj ali manj gosto rešeto: Trubar je pisal skoraj vse, Japljeva doba je iztrebila že dosti plevela, a puristi v drugi polovici preteklega stoletja so šli pri čiščenju tako daleč, da so včasih slovenskemu jeziku že škodo delali.

Vprašamo se, kakšno merilo je imel knjižni jezik pri sprejemanju izposojenk. Prav gotovo je sprejel vse tiste, ki so v teku stoletij dobile tako slovensko lice, da jih ni več ločiti od domačih besedi. Trubar je pisal skoraj vse, kar jih je ljudstvo govorilo. Njegovi nastopniki so se že ozirali po slovenskih narečjih sosednjih krajin, če morda katero ne premore domače besede, ki bi z njo nadomestili pritepenko, sem ter tja so tudi že stopili naposodo k Hrvatom. Iliromani in skrajni puristi pa so izposojenke na debelo zamenjavali s knjižnimi besedami, vzetimi iz drugih slovanskih jezikov, zamenjavali so celo domače besede, zatorej se je takrat knjižni jezik toliko oddaljil od govorjenega. Sicer pa: kdor vse dobro premeri, ne zameri. Trubarju je šlo za to, da bi ga tudi preprosto ljudstvo razumelo. Slovanofili so pisali v času najhujšega nemškega pritiska od Metternicha preko Bacha do Lasserja in so zato iskali opore pri drugih Slovanih. Današnji knjižni jezik se spet skuša približati govorjenemu, zato se vrača k ljudskim izposojenkam in opušča nepotrebne slovanske.

Katere besede si je izposojal ljudski jezik? Predvsem imena za predmete in pojme, ki zanje ni imel svoje besede. Šele pozneje, v dobi močne nemške penetracije, je začel prevzemati tudi nepotrebne besede, tako da je ponekod prišlo celo do dvojezičnosti. Če smo na severu izgubljali zemljo, smo pa drugje poslovenili številne nemške koloniste in to se tudi ni zgodilo brez vdora tujih besed (kakor tudi ne brez vdora tujih primkov, n. pr. Tavčar, Šifrer, Jenšterle itd.).

Knjižni jezik se je skušal omejiti na potrebne izposojenke, vendar je včasih težko začrtati mejo. Tudi v slovenskem knjižnem jeziku je marsikaj samo igra naključja in vplivnih piscev; ta in ta izposojenka je sprejeta, druga z enakimi lastnostmi pa ne. Tako so do pred kratkim risati dovoljevali, ribati pa ne.

Rekli smo torej, da si jezik v zdravem razvoju izposoja samo imena za predmete in pojme, prevzete iz tujih kultur. Takih kulturnih besedi je med izposojenkami našega knjižnega jezika vsaj devet desetih. Prišle so od vseh strani sveta, nekatere so last vseh kulturnih jezikov, posredovali pa sta jih veliko večino nemščina ali romanščina. Mislim, da bo

bralcem vseč, če jih obravnamo po posameznih kulturnih panogah in na kratko ocenimo njih vrednost ali nevrednost.

1. Najštevilnejša je rastlinska družina. Še v praslovanski dobi — saj so skupne vsem slovanskim jezikom — so bile izposojene breskev iz lat. persica, češnja iz Male Azije, hmelj iz finščine, hruška iz kurdščine, konoplja iz armenščine, luk iz germanščine in ločika iz lat. lactuca. Druge izposojenke so mlajše, pa vendar vsaj nekatere še zelo stare. Iz nem. narečij so cimbara, kreša, kukmak, mrkev, nagelj; enako (hajda (in ajd »pogan«); znano je, da so žito radi poimenovali po narodu, primerjaj slov. turščica, it. sarracino, rus. greča (to je grško žito, pomeni pa ajdo).

Iz romanščine imamo deloma naravnost, deloma preko nemščine: blitva, cer, čebula, čičerka (cizara, kihra), figa, karfijola, kapus, kolmež, koleraba, krebultjica, kumara, ljuljka, lovor, majaron, meta, murva, olje, pesa, pinija, polaj, por, pomaranča, radič, redkev, repa, riž, roža, rman, ruta, sirek, solata, špinača, tobak, vijolica, žajbelj (primerjaj ital. bieta, cerro, cipolla, cece, fico, cavol fiore, capuccio, calamo, cavolo rapa; latin. lolium, laurus, maiorana, mentha, morum, oleum, beta, pinea, pulegium, porrum; ital. pomo (di) arancia, radicchio, radice, rapa, riso, rosa; latin. romanus, ruta, sorgum; ital. in-salata, spinacio, tabacco, viola, salvia). Iz grščine, navadno preko latinščine, smo prevzeli besede fižol, janež, kutina, lilija, luštrek, mandelj, nešplja, pehtran, peteršilj, poper, pušpan (prek nem. Buchs-baum), špargelj, timijan.

Iz daljnih krajev: arabski so duhan, kumina, žafran, iz Egipta gumi, papir, iz Perzije limona, iz Armenije kostanj, iz Indije kafra, iz Kine čaj. Perz. pambak je dal po lat. bambagium pri nas bombaž, preko tur. pamuk pa imajo Srbi svojo besedo. Iz Indije prevzeti sakkhara se je v arabskih ustih glasil sukkar, v grških sáharon, v turških šekér. Češpljo (sebastica) so prinesli križarji iz Sebaste v Samariji. Arabski qahvah so prevzeli Turki kot kahve, od tod razloček med kavo in kofetom. Poper smo posodili Ogrom in dobili iz njega nazaj papriko. Krompir je iz nem. Grundbirne (prim. tudi Erdapfel), češki brambor verjetneje po pokrajini Brandenburg, od koder so ga izvažali (v polj. je podolgovat krompir berlínka). Naša cima pomeni vršiček ali kal, pa je različnega izvora, če primerjamo ital. cima (vrh) in nem. Keim iz starega kîme.

Poglejmo sedaj, kaj pravi k tem besedam SP! Vzhodne besede duhan ne prizna, ampak samo zahodno tobak. Pred karfijolo ima zvezdico in predlaga cvetačo. To je nova beseda, Pleteršnik je še nima, je pa lepo narejena in ustreza. Pri blitvi pravi, da je prepovedan mangold. Mrkev prizna, čeprav imamo domačinko koren. Vendar ta zares ni dovolj jasna, ker se rabi kot skupno ime korenje ali pa v splošnem pomenu. Za nagelj bi lahko terjal klinček, toda ta ni nič drugega ko prevod iz nemščine. Svoje dni so hudo grmeli proti cukru ter ga nadomestili z narejenim sladkorjem, vendar Slovenski pravopis spet dovoljuje cukrer, saj je mednarodna tujka.

2. Tudi med živalskimi imeni imamo zelo stare izposojenke, n. pr. lev iz grš. léon in osel, ki so ga Slovani dobili po Gotih iz Male Azije. Bivol je pri nas prevzet iz drugih slovanskih jezikov, izvajajo ga iz grš.

búbalos; v zadnjem delu ga je ljudska etimologija naslonila na vola. Iz grš. sta tudi imeni za fazana in kamelo. Nekaterim puristom se je zdel izraz velblod bolj slovanski. V resnici pa pridemo tako z dežja pod kap, saj gre za slabšo izposojenko: iz elefanta je gotščina napravila ulbandus, Slovani pa so dodali še iz svoje ljudske etimologije migljaj, da je to žival, ki »vele blodi«.

Od drugih živalskih imen so germanskega izvora kunec, opica; romanska so: damjak, kopun, koštrun, krap, mrena (riba), mula, muren, pav, podgana, som, sardina (po znanem otoku); turškega kragulja so prevzeli vsi slovanski jeziki. Komur ni všeč poudarek papíga, kakor ga predpisuje SP, naj mirno piše papagaj, ki ni nič bolj tuj, je pa iz portugalščine. Za prevzemanje besed primerjajmo tole: Italijan je dejal, da je a c a - v a l l o (na konju), Slovenec je to slišal o k o b a l o in ustvaril k temu še glagol okobaliti.

3. Tuja imena za blago smo ponajveč dobili od severnih in zahodnih sosedov, često samo posrednikov. Arabski barakân nam je po različni poti dal porhant in baržun. Žamet je iz grš. eksámitos. Irhovino daje kozlič (lat. hircus). Raševina iz nem. Rasch je bilo blago, ki so ga izdelovali v franc. mestu Arras. Pavola je iz Baumwolle, žida iz seta preko stnem. sīda, škrlat je turški. Pergament so izdelovali v mestu Pergamon (po Dolenjskem sem slišal pergamin za denarnico). Vodnik poje: Imam oblačilo domačga padvana, ženica pa krilo iz právga mezlana. Prvo je blago, kakor so ga izdelovali v Padovi, drugo je polvolna (mezzalana). Volno so česali z grebenom ali češljakom, ki so mu rekli tudi gradaše iz franc. cardasse in to iz lat. carduus (osat); iz istega vira je tudi krtača. Ta pravzaprav ni tako potrebna, ko imamo domačinko ščet, vendar jo SP dopušča.

Na področju teh panog kulture so torej skorajda vse izposojenke potrebne in seveda tudi dovoljene. Kje pa so potemtaka tiste nepotrebne? Z nekaterimi se bomo srečali na drugih področjih: obleka in obutev, orodje in orožje, prebivališče in pohišstvo, kupčija, promet in denar, poljedelstvo, posoda, jedi, kulturne dobrine, verstvo, družbena ureditev. O tem pa kdaj drugič.

Rajko Nahtigal

NEKI FONETIČNO NAPAČNI NAUK V SLOVENSKIH SLOVNICAH

Znanstveno pravilno fonetično predstavljanje glasov slovenskega knjižnega jezika je začel v slovnico deloma uvajati St. Škrabec (prim. Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. Cvetje 1893, XII § 4, 9—10). V šolski slovniški učbenik pa je to zopet le deloma precej po Škrabčevem primeru uvel A. Breznik (Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec 1916). Na njej slone več ali manj naslednji učbeniki.

Za razumevanje nadaljnjih izvajanj se mi zdi potrebno na splošno omeniti, da nastajajo različni glasovi, ko prehaja nemi ali zveneči zračni

tok skozi ustni nastavek — ali neovirano kakor pri samoglasnikih in dvoglasnikih ali pa ovirano skozi ožino, pripor oziroma trči na zapor, ki ga hipno odpre. Ožino, pripor zračni tok prepihuje, zato po Brezniku in tudi Škrabcu prepisniki (spirantes), se obno drgne, zato po Škrabcu drgnjenci (po nem. Reibungslaute), sedaj po priporu priporniki.

Na strani 30 pa pravi Breznik: »Trdi l (l̥) se govori v knjižni izreki ali kot dvoustnični v oziroma soglasni u (u*)... Besede, kakor bel, cel, dal, veljal, volk, dolg... se govore: bew (beu), cew (ceu) itd.« Na str. 22 pa stoji o izgovoru v enako, da se na koncu besed govori dvoustnični v (w) ali soglasni u (u). Zato je tudi na str. 6 v »Pregledu soglasnikov« pod »Prepisniki« naveden »dvoustnični v na koncu zlogov«. Ta zmeda fonetičnega označevanja istega glasu z w ali u se končno pojavlja še na str. 19 v poglavju o dvoglasnikih (diftongih). Tu pravi najprej popolnoma jasno in pravilno: »Ker sta naša j in v na koncu zlogov... po kakovosti prava samoglasnika (i, u), tvorita s spred stoječimi samoglasniki dvoglasnike, t. j. s spred stoječim samoglasnikom se sprijemljeta v en zlog.« Nato pa navaja primere, kakor »zdaj : zdāj, prav : prāv ali prāu...;« »krajnik : krajnik..., nōw, sirow, zglawje (-au)...« Meni je neumevno, kako je mogel Breznik istovetiti u z w. Ako je u kot del diftonga po fonetični kakovosti, torej resničnem izgovoru vokal, tedaj nima v knjižnem izgovoru nič opraviti s konzonantom, dvoustničnim w, pri katerem zračni tok prepihuje, se drgne skozi ožino pripore obeh ustnic, česar pri u ni in ne more biti. Tu sta ustnici le zaokroženi in odmaknjeni od zob ter ne tvorita nobenega pripora. Omenjene Breznikove trditve in izražanje v pisavi predstavljajo znanstveni spodrselj in so mogoče kolikor toliko zakrivljene tudi iz tiskarskih razlogov, težave stavljenja znaka u. Dvomim pa, da je Breznik na sebi preizkusil izgovor »prepisnika w« v primerih kakor dal — dau, nov — now, volk — voʊk i. pod. Zametek enačenja pomena znakov u in w je sicer mogel Breznik najti tudi že pri Škrabcu, kateremu njegov znak v z navzgor obrnjeno vejico pred v lahko služi za bilabialni w in diftongični u. Toda tu ne gre za nobeno slepomišljenje, temveč za precizno znanstveno ločitev in ugotovitev vede fonetike vse-skozi naravoslovnega značaja.

Zmešnjava je prešla potem po Breznikovi avtoriteti v vse poznejše učbenike z zanimivo izjemo izdaje »Slovenska čitanka in slovnica za prvi razred srednjih in sorodnih šol« (1931). Tu je na str. 169 brati: »Na koncu besede in pred soglasnikom se izgovarja l kot dvoglasniški

* Navzdol odprt polkrožec pod samoglasniki (u, i) označuje diftongični izgovor (prim. R. Nahtigal, Slovanski jeziki, druga izdaja, 1952, str. XVI). Vredno in poučno je opozoriti, kako v gornjem opisu obravnavana vprašanja predočujejo nemški učbeniki za srednje šole. Vzorni, meni znani učbenik F. Willomitzer — J. Tschinkel, Deutsche Sprachlehre für Mittelschulen, 15. gänzlich umgearbeitete Auflage, Wien 1915, uči na strani 19, da je dvoglasnik tesna zveza dveh samoglasnikov v enem zlogu, ki nastane pri prehodu zvena enega samoglasniškega položaja v drugega. Na strani 20 pa pravi, da se w v srednjem in južnem delu nemškega jezikovnega ozemlja tvori zvečine le z ustnicama, ki sta podobno kakor v angleščini do male špranje približani. (Zato je nem. dial. w sloven. b: birt — Wirt, frboltar — Verwalter.) V vzornem nem. izgovoru je w labiodentalni v.

u.« V izdaji za drugi razred naslednje leto pa nahajamo že na str. 199 pod »§ 8. Priporniki 1. Izgovori kol, sol... prav, nov! Pazi na ustnice! Ali prestrezajo pot zraku z zaporo? Kako pa? (Samo s priporo.)... Glas u tvorita obe ustnici s priporo zračnega toka; zato ga imenujemo dvo-ustnični (bilabialni) pripornik.« V »Slovenski slovnici za tretji in četrti razred« (1940), pri kateri je med sestavljavci imenovan tudi Breznik, se na str. 5 pri pripornikih na prvem mestu navaja: »Priporo delamo v slovenščini: a) z obema ustnicama pri glasu u; zato imenujemo ta glas dvoustnični (bilabialni) pripornik.« Končno je v »Slovenski slovnici« (1947) na str. 11 pod »§ 5 črka l«: »Na koncu besed in pred soglasniki razen j zaznamuje črka l dvoustnični u.« Isto je rečeno v naslednjem § o v. Temu naj dodam še to, da se n. pr. v »Slovenski jezikovni vadnici za 4. razred osnovne šole, druga, predelana izdaja« (1951) na str. 119 omenja: »V jezikovni vadnici za tretji razred smo povedali, da izgovarjamo soglasnika »l« in »v« včasih podobno kot »u«, to je kot dvoustnični u.« Tako se otroci uče kakor iz katekizma pa bodi kar bodi.

Povod za ta spis mi je bil prof. R. Kolariča prispevek »Znaka u in w v naših slovnicih in v Slovenskem pravopisu 1950« (Jezik in slovstvo 1955/6, I 45—46, štev. 2). Po začetnem razpravljanju v mojem smislu pa stoji zopet v končnem pravilu, da knjižna slovenščina rabi le dvo-ustnični u, odpravlja pa Kolarič w. Njega sem tudi pismeno obvestil o svojem mnenju. Gori navedene učbenike sem po ljubeznivosti sestavljavcev prejemal, toda ob prejemu nisem imel seveda ne potrebe ne prilike in tudi ne časa, jih pregledavati. Prof. Ramovš, kakor je videti, takisto ni sledil tej pedagoški panogi slovenistike, saj je znano, da je njega predvsem zanimal živi ljudski govor in manj knjižni jezik, ki mu je bil v nekih pojavih umeten. Fonetiko slovenskega knjižnega jezika bo treba še pretresti, kar bo v prid tudi bodoči izdaji pravopisa.

F. Bezlaj

O BESEDAH IN IMENIH

Ozka medsebojna zveza med besedami in imeni, o kateri sem govoril zadnjič, nam odpira nove, mnogo širše možnosti pri študiju besednega zaklada. Tiste besede, ki so obenem krajevna imena, so po veliki večini zelo stara dediščina. Zgodovinarji in jezikoslovci se strinjajo, da je bila notranja kolonizacija našega ozemlja v XIII. stoletju že v glavnem zaključena, in čeprav je proces dajanja imen nenehoma tvoren, je odstotek takšnih krajevnih, rečnih, gorskih in ledinskih imen, ki se šele kasneje pojavijo v jeziku, tako neznaten, da je komaj vredno govoriti o njih. Za primer bi navedel imena Tabor, ki se pojavijo verjetno šele za turških napadov, ali še mlajša imena Kandija, ki jih je več na ozemlju nekdanje habsburške države in vsa datirajo iz kandijske vojne (začetek 1645)¹.

Ako izvozamo prevzeta antična imena tipa Sava, Drava, Celje, Ptuj, moremo sklepati, da so bila vsa krajevna imena v prvih stoletjih po naselitvi žive besede. To velja tudi za germanske in romanske izposojenke, ki se večkrat pojavljajo v toponomastiki, čeprav danes o občin imenih ni več sledu. Za imena Čadrga, na Čadrih, s Čadriga na Primorskem moramo nastaviti neko občno ime *čadrga iz romanskega *c a t a r a c t a*², za pomen pa lahko sklepamo iz zahodnonemških besed in imen Kaderich, Käderich, Kiedrich, kar pomeni strmo gorsko sotesko, strmo pot za vlako lesa³.

Zelo verjetno pa je, da nekatere osnove, ki so jih Slovani prinesli s seboj iz pradomovine, pomensko že zelo zgodaj niso bile več jasne, naj omenim n. pr. Drežnico iz drězga (veja, dračje, gozd), ki od prvega naselitvenega vala dalje ni bila več tvorna in je ne najdemo v ledinskih imenih.

To velja tudi za vsa stara osebna imena. Vsa so bila nekoč žive, razumljive besede, čeprav so različne manjšalne in ljubkovalne pripone in okrajšave včasih že kmalu temeljito zabrisale pomen. Vendar je pri jeziku s skromnim srednjeveškim pismenstvom mogoče rekonstruirati mnogo dejstev s kombinacijo besed in imen. Včasih je kaka beseda ohranjena samo osamljeno v lokalnem govoru, površina krajevnih imen pa kaže na nekdanjo razprostranjenost. Tako je pri nas in po Hrvaškem več studentov z imenom Izber; beseda izber s pomenom tolmana pa je danes živa samo še v Borjani. Nedavno je dialektolog Tine Logar na Pohorju zapisal neznano besedo *a d r i c a* za rdečo mravljjo. Etimološko bi bilo to najbolj preprosto izvajati iz praslovanskega *гъдѣръ* s pomenom rdeč, temnorjav. Ker pa je pridevnik *гѣдръ* izpričan samo v ruščini, bi bil obstoj te besede v slovenščini zelo dvomljiv, ako ne bi bilo na Dolenjskem tudi krajev Ardri pri Raki, pisano okrog 1400 Rederen⁴, ter Arto, starejše Ardri pri Studencu poleg potoka Ardra (Straža pod Ročiščem), napisano 1575 Ertra⁵. Ker pri zahodnih in južnih Slovanih niti v slovarjih niti v krajevnih imenih ni sledu o tej osnovi, gre gotovo za narečno ostalino katerega od slovanskih plemen, ne pa za skupno slovansko besedo, čeprav nastopa že v cerkvenoslovanskih tekstih.

Med takšne zanimive starine bi spadala tudi beseda *abrc*, majhna oteklina⁶, *oberc*, mehurček na koži od pika⁷, ki sem jih našel v rokopisnem dialektičnem slovarju znanega prevajalca Sienkiewicza v slovenščino, izobraženega kmeta F. Miklavca iz Ribnice na Pohorju. V slavistiki je že star spor, ali je slovensko *ober*, češko *obr*, slovaško *obor*, *obrin* s pomenom velikana identično s staroruskim *ob(ъ)rinъ* 'Avar'. V zvezi s tem imenom se je že večkrat omenjalo slovensko krajevno ime Vobre in Vobrska gora na Koroškem, nemško Heimbürg, starejše Hunen-, Hiunenbúrg⁸. Vendar je za pojem velikana v poljščini beseda *olbrzym*, starejše *obrzym* poleg glagola *obrznieć* 'oteči', napihniti se⁹ iz starejšega *obrměti*¹⁰, kar se lepo ujema s pomenom zgoraj navedenih slovenskih narečnih besed. Vsi poskusi razlage se sučejo okrog turško-tatarskega narodnostnega imena *apar*, *abar*, *avar*, grškega *obrimos* 'silen, močan' in pomensko enakega gotskega *abrs*, ki je po Machkovem mnenju prevzet iz slovanščine. Omenjene slovenske dialektične besede

bi govorile za križanje dveh različnih osnov. Zato je še teže pojasniti imensko gradivo. Rusko Obrovo je najbolj verjetno iz osebnega imena, pri srbohrvaškem Obrov in Obrovac⁸ pa je mogoče misliti tudi na slov. in sbh. o b r o v ,okop, meja med njivama'. Slovensko Obir, dial. Obêr, Obêrja, napisano 1560 Obier⁹, pa skoraj gotovo ne more biti od o b e r že zaradi deklinacije. Morda je svojilna izvedenka s pripono -jъ iz osebnega imena. Vendar so podobna imena Obirsko, 1154 Obriach¹⁰ in Oberč pri Vitanju, 1771—2 Obierz, Obirz¹¹. Ker je Obir samotna, izolirana gora, je mogoče pri teh imenih misliti tudi na krajeписni pojem ,nabreklina'. Nepojasnjene pa ostanejo Obrne v Bohinju, 1493—1501 Obernach¹², in Obrje na Posavju, 1490 Albriach¹³.

Morda je še kje drugje po Slovenskem kakšna narečna beseda ali ime, ki bi pomagala pojasniti to težavno skupino. Dobrodošel bi bil vsak podatek. Niti slovenski dialektični besedni zaklad niti imena še niso sistematično zbrana in marsikdo pri nas bi z veseljem sodeloval pri tem delu, če bi se zavedal posameznih problemov.

¹ Skok, Etnolog VII, 68 in 70. ² Kelemina, GMS XIV, 85. ³ Bach, Deutsche Namenkunde II, 2, 80. ⁴ M. Kos, STL. ⁵ Kaspret, Gradivo, rkp. ⁶ Lessiak, Carinthia 1922, 6. ⁷ Machek, Slavia XX, 214. ⁸ Vasmer, REW II, 244. ⁹ IOA, 114. ¹⁰ Jaksch, MDC III, 352. ¹¹ Mell-Pirchegger, Gerichtsbeschr., 402 in 428. ¹² M. Kos, STL.

F. Tomšič

ŠE O VELIKI ZAČETNICI

Ko še ni izšel moj članek o mali začetnici v JiS, št. 4—5, je dobilo uredništvo dva dopisa, ki oba obravnavata vprašanje velike in male začetnice, in sicer oba s sadjarskega področja. Oba pisca, prof. Ado Darian in prof. Danica Bizjak, sta pisala zaradi člankov, ki jih je v mesečniku Sadjarstvo, vinarstvo in vrtnarstvo, št. 9—11 iz leta 1955, napisal pomolog prof. Josip Priol. Ta namreč zahteva, naj se vsa imena sadnih sort brez izjeme pišejo z veliko začetnico, ker da so lastna imena in da edino takšna pisava ustreza Slovenskemu pravopisu. Oba pisca dopisov odklanjata Priolovo stališče. Stvar sega v sedanji obliki resda samo na sadjarsko področje, pa se prav lahko razširi na vsako drugo, je torej pereča in zato potrebna, da si jo ogledamo nekoliko natančneje.

Kaj pravzaprav prof. Priol zahteva in kako je prišel do svojih sklepov? Pisec ugotavlja, da so doslej pisali pomoločka imena neenotno, včasih z veliko, včasih z malo začetnico, vendar brez pravega kriterija. Nespametno in nelogično da je, če pišemo imena sort, ki so imenovane po slavnih pomologih, genetikih in drugih zaslužnih možeh, z malo začetnico, kot n. pr. Cox oranžna reneta — cox ali celo koksova oranžna reneta, Loeschnigova reneta — loeschnigova ali lešnikova reneta, Baumannova reneta — baumannova reneta itd. Z veliko da se morajo pisati tudi imena takšnih sort, ki niso imenovana po raznih osebah, kot n. pr. Bobovec, Mošancelj, Krivopecelj, Kanadka itd. S tem se namreč poudari

položaj, ki ga ima sadna sorta »kot enkratni individuum s svojim posebnim življenjem, zgodovino in nespremenljivim karakterjem v odnosu do botanične družine, roda in sadne vrste«; tem pridemo do enotne pisave in bomo pisali tako kot vsi narodi, slovanski, romanski in germanski. To svoje prvo obravnavanje takole sklepa: »Na osnovi razloženih dejstev nam ne bo težko napraviti zaključek, da je logično in pravilno, da pišemo v bodoče tudi v slovenščini imena sadnih sort izključno z veliko začetnico, kakor to delajo vsi mali in veliki kulturni narodi.« V prihodnji številki se pisec spet dotika istega vprašanja. Spočetka se sklicuje na § 4 Slovenskega pravopisa 1950 in prihaja do tegale spoznanja: »Analogno spadajo med občna imena tudi imena naših sadnih vrst: jablana, hruška, kutina itd., ki jih pišemo z malo začetnico. Imena sadnih sort so pa lastna imena, ki poznamujejo posamezne določene osebe z njihovim posebnim življenjem, zgodovino in v določenih mejah nespremenljivim karakterjem: Mošancelj, Kanadka, Bobovec, Krivopecelj, Jonathan, Cox oranžna reneta itd., in jih moramo pisati zato v smislu Slovenskega pravopisa z veliko začetnico. Upam, da je sedaj ta zadeva nedvoumno in dokončno razčiščena, saj bi bilo tudi res nespametno in do neke mere celo drzno boriti se proti namenu Slovenskega pravopisa, ki so ga sestavili naši priznani filologi s F. Ramovšem in O. Župančičem na čelu.«

Preden bomo natančneje preskusili trdnost vsega tega dokazovanja, se moramo ustaviti ob piščevem neomajnem zaupanju v Slovenski pravopis, kakor se razodeva iz njegovih besed, in se z začudenjem vprašati, kako da ga ni premagala radovednost in ni šel gledat v slovar istega SP, kako so tam v praksi izpeljana tista načela, o katerih je prepričan, da so izražena spredaj v pravopisnih pravilih. Prof. Darian je to napravil in našel, da imen za sadne sorte SP niti enkrat ne piše z veliko začetnico, ampak zmeraj z malo: burgundec (111), kanadka (268), kosmačka (300), parmena (499), reneta (695), rizling (702), voščenska (862). Kaj sedaj, ko »naši priznani filologi« tako očitno in še trdovratno povrhu grešijo proti temu, kar je prof. Priol našel v SP? Že iz tega se vidi, da je postavil vse dokazovanje na napačno podlago.

Prof. Priol izhaja namreč s stališča, da se mora vsako lastno ime pisati z veliko. O tej stvari ne bom še enkrat govoril (gl. Jezik in slovstvo, št. 4—5, str. 114—116). Vendar to še ne bi bilo tako hudo. Ne morem najti pravega vzroka, zakaj naj bi bila n. pr. beseda reneta lastno ime v primeri z besedo jabolko ali, če drugače povem, zakaj naj bi bila imena sort lastna, imena vrst pa občna imena. Poskusimo razložiti s primerom od drugod. Recimo, da ima beseda človek takšen položaj kakor ime vrste jabolko, potem imajo imena delavec, kmet, izobraženec podobno vlogo kakor imena sadnih sort reneta, parmena itd. in so po logiki prof. Priola lastna imena in jih moramo pisati z veliko. Pomisliti je treba tudi to, da pomeni reneta »enkratni individuum« prav toliko kot jabolko, le da gre enkrat za nižjo in drugič za višjo stopnjo, ali če hočete, enkrat za ožji, drugič pa za širši krog. Prav pri tem dokazovanju je napravil pisec hudo napako. Vzporeja namreč tole, da je sorta do vrste ali družine v enakem razmerju kakor

Dimka ali Luca do rodu govedo. Ravno to pa ni res! Enako razmerje se pokaže, če primerjamo kravo in govedo. Če vzamemo sedaj med kravami kak čisto določen osebek in mu damo tudi posebno ime (kakor med ljudmi Ančka, Micka), imamo šele opraviti z lastnim imenom. Nesreča za dokazovanje prof. Priola pa je v tem, da takšna individualizacija pri sadju sploh ni mogoča. Imen namreč ne dajemo enemu samemu jabolku, ampak vsej sorti, ne gre torej za individuum kot posameznika, ampak kvečjemu za individualno vrsto, torej za množico osebkov enake oblike in enakih drugih lastnosti. Pri kravah lahko pišemo dimka in Dimka, pač po tem, kaj imamo v mislih. Če mislimo poljubno kravo izmed krav s temno kožo, bomo zapisali z malo začetnico, če pa mislimo med njimi čisto določeno kravo, kravo takšnega imena, bomo zapisali veliko začetnico. Tudi psu volčjaku včasih pravimo volk, z veliko pa pišemo samo takrat, kadar takega psa tudi kličemo z imenom Volk, ker bi mu sicer lahko rekli tudi Hektor, Nero ali kaj podobnega.

Če torej naši sadjarji zahtevajo, da je treba pisati imena sadnih sort z veliko, morajo z isto pravico zahtevati to tudi za imena sadnih vrst, rodov in družin, sicer bodo v resnici pisali »brez pravega kriterija«. Pisati bodo morali z veliko tudi vsa druga botanična imena, pa naj gre za rod, družino ali vrsto. Prav isto bi se moralo potem zgoditi tudi v drugih strokah, v zoologiji, kemiji, medicini, geologiji itd., saj se dá tudi tam postaviti vprašanje prav tako kakor v sadjarstvu. In kaj bi bil končni uspeh? Prej ali slej bi pisali vse samostalnike z veliko začetnico, kakor je to v navadi v današnji nemščini.

Pričakovali bi, da bo vsaj prof. Priol sam v svoji pisavi dosleden. Ne bi smel namreč pisati Baumannova reneta, ampak Baumannova Reneta, saj je po njegovem že sama reneta lastno ime in ima zato ne glede na spremstvo pravico do velike črke, prav tako tudi n. pr. bobovec : Rdeči Bobovec. Pisati bi bilo treba torej tudi Mičurinova Rdeča Reneta, saj je rdeča reneta že sama zase sadna sorta, reneta pa prav tako. Prav ima prof. Priol pri pisavi imen tiste sorte, ki so imenovane po osebah (pri tem pa pravopisu seveda ni nič na tem, ali so ti možje »slavni« in »zaslužni«), vendar ima prav samo tam, kjer gre za pridevnike, ki so izpeljani iz lastnih imen s pripono -ov (gl. SP, § 14), n. pr. Baumannova reneta. Popolnoma nemogoče pa je pisati Coxoranzna reneta, ker to bi bilo prav tako, kakor če bi zapisali Baumann reneta, prav bi bilo torej Coxova oranzna reneta (oziroma »po novem« Coxova Oranzna Reneta). V zmoti pa je prof. Priol spet tam, kjer je sadna sorta dobila ime naravnost po osebi: pisati je treba jonatan in ne Jonathan. O takšnih stvareh SP razločno govori v § 13: »Kadar osebno ime zaznamuje predmet in ne več določene osebe, postane občno ime in se piše z malo začetnico.« Med zgledi za to navaja: volt, amper, rentgen, ford, tolminec, vipavec, haložan, jurček itd. Veliko potrebnije se mi zdi, da bi se sadjarski strokovnjaki odločili ne samo za to, da se takšna imena pišejo z malo, ampak tudi v domači obliki, kakor se je kaj takega v drugih strokah že precej udomačilo. Izgovor, da nas tujci ne bodo razumeli, ko bodo brali, ni prav nič tehten. Kdor se bo

toliko potrudil, da bo slovensko bral, bo razumel tudi ime sadne sorte, če bo razumel drugo besedilo. Sploh se mi zdi, da prof. Priol preveč poudarja ozir na druge narode in jezike. Vprašanja, kakor se tukaj obravnavajo, je treba zmeraj reševati v zvezi z vsem razvojem domačega knjižnega jezika in njega izročilom. Kar je drugod mogoče v lepem skladu s pisnimi navadami, je lahko pri nas hudo tuje in s stališča organskega razvoja pisave napačno. Kulturnost kakega naroda pa se prav gotovo ne meri po tem, ali pogosteje ali manj pogosto piše veliko začetnico.

Če po vsem tem presodimo novosti, ki jih skuša vpeljati prof. Priol, moremo sicer reči, da je imel najboljšo voljo, poenotiti slovensko pisavo v sadjarstvu, da pa je njegovo dokazovanje na šibkih nogah, ker za kaj takega je potrebno solidno znanje jezika in pravopisa (v celoti in podrobnostih). Zato nekam čudno zveni njegova samozadovoljna ugotovitev, da je sedaj »ta zadeva nedvomno in dokončno razčiščena«, in mu prav radi pritrdimo, da je »res nespametno in do neke mere celo drzno boriti se proti namenu pravopisa«. Ob koncu pa še tole. V jeziku je dosti vprašanj, na katera si nestrokovnjak ne zna zmeraj odgovoriti. Pri nas se je že uveljavila navada, da si strokovnjaki z drugih področij v takih primerih poiščejo pomoči pri strokovnjakih slavistih. Čudno ali pa, če hočete, značilno je, da sadjarski strokovnjaki ne znajo ali pa nočejo na to pot, čeprav je priložnosti za to dovolj. Dokler se kdo kljub neznanju z jezikovnimi vprašanji igra za domačo zabavo, mu tega nihče ne more zameriti. Hujše je, če nazoni takšnih ljudi o jeziku in pravopisu po strokovnem časopisju in šolskih knjigah prodirajo med šolsko mladino in se skušajo uveljaviti tudi z živo besedo v naših strokovnih šolah, tu morda v milejši, tam pa mogoče v ostrejši obliki. Mislim, da je že zadnji čas, da se iz šol odpravi razvada, da učitelji drugih strok ali iz neznanja ali pa hotoma iz vase zaverovane samovolje podirajo to, kar slavist včasih s težavo postavi.

Iz Celja sprašuje tov. G. Grobelnik, kako naj se pišejo imena (firme) podjetij sredi stavka. Za zgled navaja tri primere: 1. prijavljamo za vpis v register gospodarskih podjetij Trgovino z usnjem in čevljarskimi potrebščinami »Usnje«, Ljubljana; 2. referent je govoril o tarifnem pravilniku Tovarne emajlirane posode »Emajl« v Celju; 3. ustanovili so Tovarno papirnatih konfekcije in embalaže »Golob«. Vsi trije primeri so samo na videz enake vrste. V prvem gre za to, kar imenuje SP v § 23 »določeni naslov«, to se pravi, da je ime podjetja že samo zase stavek in se zato prva beseda piše z veliko (prijavljamo za vpis podjetje: Trgovina z usnjem...). V tem primeru je upravičena pisava z veliko. V vsakdanjem, tudi poslovnem življenju pa to ni potrebno, ker čutimo, da je ime podjetja Usnje, ki ima ob sebi dostavek (apozicijo) »trgovina z usnjem in čevljarskimi potrebščinami«, torej nekaj takega, kar vidimo v drugem in tretjem primeru. Pomagali bi si lahko s prisposodob: to so pesmi slovenskega pesnika Franceta Prešerna; nikomur ne bo prišlo na misel, da bi zapisal Slovenskega pesnika, saj je ime samo povedano z besedama Franceta Prešerna. V vsakdanji rabi pišemo sredi stavka n. pr.

kraljevina Grčija, v besedilu mednarodne pogodbe pa seveda Kraljevina Grčija, ker mislimo strogo uradni naslov te države.

Rešiti pa je treba vprašanje, kako se pišejo imena podjetij, ki nimajo tako imenovanega fantazijskega dodatka. Ali bomo pisali: naročil sem pri Mestnem pečarstvu v Ljubljani ali pri mestnem pečarstvu v Ljubljani? Po mojem je bolj priporočljiva pisava z malo, saj pišemo tudi ekonomska srednja šola v Celju, ekonomska srednja šola v Ljubljani, strojni oddelek tehnične fakultete v Ljubljani itd. Tu gre za nekaj, kar bi smeli imenovati vrstna imena, in ta niso lastna imena v ožjem pomenu. Pri njih je poudarek, ki ga daje lastno ime, na imenu kraja. Zato je seveda pravilna pisava: svet za prosveto in kulturo okrajnega ljudskega odbora Novo mesto, kmetijska zadruga Velike Lašče itd. Za pisavo z veliko bi se v takšnih primerih odločili samo takrat, kadar bi se bilo bati nejasnosti ali zamenjave.

Milena Topolovec

KULTURA MATERINEGA JEZIKA V SREDNJI ŠOLI

Kultura materinega jezika v srednji šoli še ni povsem zadovoljiva. Medtem ko posvečamo dovolj pažnje slovnici, tudi historični, čeprav je slovnični pouk včasih preveč verbalističen, ne gojimo niti ustno niti pismeno dovolj estetske strani jezika.

Jezik višješolcev je povečini presenetljivo ubog, okoren in suh, besedni zaklad zelo omejen. Marsikdo celo prav zato ne more pokazati svojega znanja, ker se ne zna primerno izražati. Le pri redkih lahko govorimo o lastnem stilu, o lahkotnem in bogatem izražanju.

Dijaki pazijo na pravilen jezik v glavnem le pri slovenskih urah; pri drugih predmetih mnogo manj. Kadar pa samostojno nastopajo, na primer na mladinskih konferencah, govore marsikdaj žalostno spakedranščino, ki ni ne narečje ne pogovorni jezik in je preplavljena z nepotrebniimi izposojenkami in tujkami.

Ugotovitev o pomanjkljivem jezikovnem znanju je tembolj žalostna, ker se uče dijaki domače besede, odkar hodijo v šolo; drugi narodi, ki si niso ohranili svoje govorice s tolikimi žrtvami, posvečajo kultiviranju materinega jezika od malega še veliko več pažnje.

Nekaj krivde za pomanjkljivo jezikovno znanje je morda na predmetnem profesorju, če mladine ne uvaja dovolj v bogastvo in lepote jezika; nekaj tudi na profesorjih tistih predmetov, pri katerih je treba mnogo govoriti, ker ocenjujejo v glavnem le strokovno znanje, ne glede na bolj ali manj pravilno jezikovno posredovanje znanja. Prav tako posvečajo dijaki materinščini premalo pažnje pri prevajanju iz tujih jezikov, ki je vsaj v nižjih razredih bolj dobessedno kot smiselno. Kot posledica takih površnosti se ukorenini v jeziku dijakov vrsta sintaktičnih in stilnih napak, ki jih kasneje težko iztrebimo, na primer raba osebnih

zaimkov v nominativu, raba svojilnega zaimka namesto svojilno-povratnega, raba genitiva namesto svojilnega pridevnika, nedoločnik z za, raba pasiva, kjer v slovenščini ne stoji, zanemarjanje dvojine, napačen besedni red, tuje fraze. Namesto da bi pouk slovenščine pomagal pri poučevanju tujih jezikov z utrjenim slovničnim znanjem in bi pouk tujega jezika utrjeval tudi znanje slovenskega s tem, da bi profesor stalno opozarjal na razlike v mišljenju in izražanju ter na pravilno izražanje v obeh jezikih, je dostikrat ravno narobe.

Jezikovne in pravopisne napake se utrjujejo tudi zato, ker manjka ponekod primernih učbenikov, pa si dijaki učno snov v naglici in površno zapisujejo.

Gotovo tudi čas sam, zanimanje za kino, šport, ceneno literaturo itd., zelo odvrača mladino višjih razredov od poglobljenega branja, ki je pomemben vir za bogatenje besednega zaklada in vzgojo osebnega izraznega sloga.

Omenjene napake moramo vsekakor poskusiti odpraviti in posvečati estetski strani jezika mnogo več pažnje.

Zato je treba vzbuditi v dijaku tudi čustven odnos do domače besede in njenih lepot. Ali smo kdaj prizadeto in prepričljivo govorili o tem, kako se je slovensko ljudstvo stoletja borilo za svojo govorico, kako trdoživo se je ohranila kljub potujčevanju in iztrebljanju, koliko žrtev je ta boj zahteval, kako je okupator planil po naših knjigah in najprej skušal zadušiti govorico tako na Primorskem in Koroškem kot pri nas?

Ali smo dovolj poudarili in nazorno pokazali, s kakšnimi težavami je bil naš jezik, prezrti, neizoblikovani jezik tlačanov, vnesen v knjigo, kako je Prešeren umetniško izoblikoval govorico malega, nesvobodnega naroda in visoko dvignil našo književnost, kako je bila povest naše kulture pisana »ne z zlatimi, ampak s krvavimi črkami«?

Ali smo pokazali, kako se tudi v bogastvu jezika, v rasti besednega zaklada, v starih sposojenkah, barbarizmih, slovanskih sposojenkah in tujkah bere slovenska politična in kulturna zgodovina?

Ali smo kdaj dijakom poskusili odkriti lepote jezika, njegovo sočnost, slikovitost in blagolasnost?

Ko bo mlad človek občutil in v duhu doživel veličino narodnega in kulturnega boja, se zavedel socialne in estetske vrednosti domače besede, ali bo to orožje in potrdilo narodne samobitnosti še podcenjeval? Ali bo začutil ponos in dolžnost do materinščine? Ali se mu ne bo poglobilo zanimanje za jezik in ljubezen do njegovih izraznih lepote?

Za bogatenje besednega zaklada in utrjevanje jezikovnega znanja so potrebne pogoste domače jezikovne vaje, potrebne v višjih in nižjih razredih. V nižjih, da se dijak nauči sploh smiselno izražati, v višjih, da utrdi svoje jezikovno znanje na raznih področjih in da si prisvoji estetsko, kultivirano izražanje.

Za prvošolce, ki se slabo izražajo, so priporočljive sprva vaje v opisovanju. Prinesimo v šolo razne barvite pokrajinske in druge slike, na primer: Ob morju, V tovarni, V mestu, V planinah itd. Dijaki po vrsti opisujejo podobo v prostih, lepo in pravilno izoblikovanih stavčnih enotah,

ki jih razred zapisuje v zvezke. Tako sodelujejo vsi dijaki in se pod učiteljevim vodstvom in nadzorstvom privajajo na pravilno pisanje, pa tudi natančno opazovanje in opisovanje.

Ko se že bolje izražajo, pišejo za domače vaje o b n o v e ali, še bolj priporočljivo, p r o s t e s p i s e v zvezi z obdelanim berilom; na primer po Andersenovi pravljici Lan bi lahko opisali življenje rastline, ki jo sami goje, ali rast fižolčka od semena do stroka. Ob berilu Pajki bi lahko opisali zanimivosti iz živalskega sveta, ki ga poznajo, in svoja doživetja ob živalih itd. Zelo priporočljivi so prosti spisi iz otroškega sveta in doživljanja. Včasih si tudi prvošolčki zažele povsem prostih spisov, tako da si sami doma lahko izberejo temo, ker potem navadno pišejo o tem, kar jim je posebno pri srcu. Poskusijo pa lahko tudi napisati lastne pravljice ali basni na osnovi značilnosti, ki smo jih pri branju pravljic in basni temeljito razložili. Vse omenjene naloge so lahko prav zanimive in vzbujajo med otroki mnogo zanimanja in veselja. Zanimanje za spise se še poglobi, če nekateri pred razredom prebero svoja dela, ki jih drugi vsebinsko in jezikovno kritično pretrasejo. Izrazito jezikovne so te vaje: na eno stran zvezka naj dijaki izpisujejo trope (na primer iz Uvoda h Krstu), na drugi strani pa jih pojasnijo ali drugače povedo. Ali pa si iz berila izpišejo neznane ali manj znane besede ter jih sami pojasnijo ob slovarčku v Berilu.

Seveda mora profesor domače naloge tudi p r e g l e d o v a t i. Vselej pobere po nekaj zvezkov, tako da pridejo v določenem času vsi dijaki na vrsto. Zvezke natančneje pregleda, spise morda tudi oceni, si izpiše glavne in tipične napake, ki jih nato v šoli pretresa, pravopisne napake pa si dijaki zapišejo v pravopisni slovarček. To morajo potem znati. Dijak mora imeti občutek, da profesorja njegove vaje zelo zanimajo, da jih bo tudi pregledal in pohvalil ali pogrjal.

Najboljše spise naj učenci potem objavijo v razrednem ali pionirskem literarnem glasilu, ki se dá osnovati tudi že v prvi šoli, ali v literarni vitrini ali na literarni deski na šoli. Berejo jih lahko tudi na šolskih literarnih prireditvah. Ob takih priznanjih mladega dela in občutni skrbi zanj raste neprisiljeno zanimanje nižješolcev za lepo, pravilno, zanimivo in doživljeno pisanje in se hkrati razvija med njimi objektivna kritičnost. Ne plašimo se truda v prvem razredu in v nižji gimnaziji, ker si bomo s trdno osnovo olajšali delo v kasnejših letih!

Že od nižje gimnazije dalje, še bolj pa v višjih razredih moramo paziti na prožno in slikovito izražanje. Dijaki naj nadomeščajo besede s sinonimi, napišejo isti stavek na več načinov, ne da bi spremenili smisel; naj napišejo stavek najprej v vsakdanjem, potem v pesniškem govoru, iščejo pregovore, ljudska rekla; naj jih prenašajo v svoje izražanje ali pa prav tako zgoščeno izražajo lastno izvirno misel. Navajajmo jih na leposlovna dela, opozarjajmo na sočnost in humor v besedi, na izrazne posebnosti pri posameznih pisateljih. Naj iščejo trope, figure, citate in si jih zapisujejo v posebne zvežčiče. Ne zanemarjajmo niti muzikalne strani jezika. Naj mladina občuti, kako jo je znal izkoristiti Župančič, kako je znal izraziti silo dela, eteriko ozračja, subtilnost ljubezni, krutost borbe, abstraktnost misli itd.

Domače in šolske naloge naj bi obsegale tudi teme z raznih znanstvenih področij: zgodovine, tehnike, prirodopisa, gospodarstva, raziskovanj itd. Tako bo jezik dijaku res praktično sredstvo za posredovanje vsestranskega znanja, sredstvo vsakdanjega sporazumevanja med ljudmi pa tudi umetniško sredstvo za izpovedovanje miselnega in čustvenega bogastva. Mladina naj bi občutila, da je jezik inštrument, ki poje, pripoveduje, slika, ima svojo lepoto, dinamično silo in sugestivno moč. Mnogo takega dragocenega gradiva bo nudila knjiga prof. Silve Trdine, ki bo letos izšla.

Dokaj koristijo jezikovnemu spopolnjevanju lahko tudi literarni krožki, kjer dijaki pod profesorjevim vodstvom presojujejo svoje prispevke in analizirajo dela in stil raznih pisateljev, dalje govorne vaje in nastopi, memoriranje in recitacije, predavanja, kar vse neprisiljeno povezuje šolo z življenjem in sili k širjenju in bogatenju jezikovne kulture.

Pa tudi tujkam, ki jih dijaki uporabljajo iz nekeke lagodnosti, se izogibajmo! Ne gre tu za pretirani purizem, toda stavek v domači besedi dostikrat bolj živo in toplo zazveni.

Na lepo govorjeno besedo morajo paziti vsi profesorji brez izjeme. Če ne zna dijak kake učne snovi jezikovno pravilno posredovati, čeprav slutimo, da mu ni tuja, je v bistvu ne zna. Delo slavista bo slabo uspevalo, če mu bodo stanovski tovariši, čeprav nehote, zaradi premajhne pažnje na materinščino podirali, kar sam s trdom gradi.

Brezpogojno pa je dolžnost profesorjev tujih jezikov, da zahtevajo ne le dobresedno točen, ampak tudi slovensko pravičen prevod, da stalno opozarjajo na slovnične in izrazne razlike v obeh jezikih ter napake na račun slovenskega jezika takoj in dosledno popravljajo.

Na to pa bi morali paziti tudi direktorji in inšpektorji pri vseh predmetih.

Silva Trdina

... ORATOR FIT

Zadnjič mi je pokazal profesor slovenščine pismo, ki mu ga je poslala nekdanja dijakinja iz novega kraja, kamor se je sredi leta preselila s starši. Takole piše: Vedno sem mislila, da je slovenščina čisto drugačen predmet, kot so vsi drugi. Mislila sem, da je to vedno samo nekaj lepega in prijetnega in res za življenje. Tu pa je slovenščina prav taka, kot so vsi drugi predmeti: pusta, groba, šolska!

Kako veliko resnico je nevede izreklo to srednje nadarjeno šestnajstletno dekletce! Slovenščina bi res morala biti čisto drugačen predmet, kot so vsi drugi. Nočem reči, da bi smeli biti drugi predmeti »pusti, grobi, šolski«; ampak eno drži: pri drugih predmetih je profesor lahko zadovoljen, če navduši za svojo snov preko povprečja peščico dijakov; za slovenščino pa moramo pridobiti vse, saj je materinski jezik temelj za vse drugo.

Izlepa s kako snovjo pri slovenščini laže ne vzbudimo zanimanja in ljubezni za svoj predmet kakor s poukom govorništva. Te ure so dijakom zelo ljube, ker so živahne in vesele in ob njih res čutijo, da se uče za življenje. Posvetimo jim posebno pažnjo, da se nam uspeh ne izmuzne.

Sistematičnemu pouku govorništva je odmerjenih nekaj ur v šestem razredu. S pripravami zanj pa pričnemo že v prvem in priprave niso manj važne od pouka samega. Profesor, ki od prvega razreda dalje navaja dijake k svobodnemu nastopanju, bo imel v šestem razredu lahko delo.

K pripravam za govorništvo prištevamo obnavljanje vseh vrst, učenje na pamet, širjenje besednega zaklada, nabiranje stalnih rekel in pregovorov, uporabo vseh vrst pesniških figur in predvsem — vsako svobodno pripovedovanje.

Važno je, da dijake čimprej navadimo brez strahu stati pred tablo in govoriti proti tovarišem. V takem položaju naj berejo domače naloge, tako naj obnavljajo, tako deklamirajo. V vsakem razredu je več dijakov, ki jim govoriti s katedra ne pomeni nobene težave in sami ves čas silijo v ospredje. Mi pazimo posebno na boječe! Izprva jih kličimo k takim nastopom ob branju ali ob zborni recitaciji, pozneje ob dobro pripravljeni obnovi ali deklamaciji.

Marsikateri dijak nam pozneje ne bo za nobeno stvar tako hvaležen kakor za to, da smo ga naučili govoriti. Saj ga skoraj ni poklica, pri katerem bi ne bilo treba v taki ali drugačni zvezi nastopiti kot govornik, pa naj bo že profesor na katedru, advokat pri sodni obravnavi, politik v množični organizaciji, športnik v svojem klubu... Trditev velikega angleškega državnika Salisburyja (1830—1903) »V naših časih ima moč, kdor zna govoriti« lahko posplošimo za vse čase.

Govor je najenostavnejše literarno sredstvo za izmenjavanje misli. Z njim se govornik obrača do občinstva direktno z govorno besedo in izrazito kretnjo. S svojo zgovornostjo poslušalca prisili, da misli tako kakor on sam. Prepriča ga o kaki stvari, pridobi ga zanj.

Imamo tudi samo napisane govore, vendar je govor predvsem namenjen živi besedi. Dostikrat pa objavijo časopisi pozneje govore pomembnih osebnosti ali jih zbrane ponatisnejo v knjigah.

Pred začetkom govora govornik občinstvo pozdravi s poklonom in primernim nazivom. Ta naj bo preprost, iskren in spoštljiv. (Dragi tovariši in tovarišice! Spoštovani poslušalci! Cenjeni zbrani!) Nato sledi govor. Ta mora bolj kakor katerakoli literarna vrsta podati snov v logično zakroženi, lahko razumljivi, lepi in otipljivo urejeni obliki. Če bralec česa ne razume, lahko prebere še enkrat, lahko si gre iskat razlago v besednjak; poslušalec pa si sam ne more pomagati, za njegovo razumevanje ima vso odgovornost govornik.

Govor ne sme biti nikoli predolg in navadno ima tri vidne dele. Ti so: uvod, jedro in sklep.

1. **Uvod ali introdukcija** mora poslušalca takoj prikleniti. Najučinkovitejši je tedaj, kadar je povezan s kakšno aktualnostjo, v zvezi s katero si govornik pridobi naklonjenost svojih poslušalcev (*captatio benevolentiae*). V tem pa gotovo ne bo uspel, če bo uvod predolg ali združen z opravičili. Opravičilo o slabem razpoloženju vzbudi v poslušalcih

nezaupanje in to že omaja potrebno pripravljenost. Dostikrat vzbudi opravičilo v poslušalcih tudi občutek nezadostnega upoštevanja. (Šele danes sem se utegnil pripraviti na ta govor.) To zopet učinkuje negativno. Opravičilo je primerno le kot govorniška zvijača ali finta, ko se govornik nalašč dela skromnega zato, da s svojo silo občinstvo tembolj iznenadi. Tako n. pr. Antonij v Shakespearovem »Juliju Cezarju«:

Ne znam vam govoriti kakor Brut,
le mož preprost sem, kakor veste vsi,
vdan prijatelju, in to vedo
možje, ki so mi govor dovolili.
Dovtipa nimam, ne besed, darov,
ne spretnosti, ne sile govora,
da drastim kri ljudem, jaz govorim
navprek samo stvari, ki že jih veste.

Govornik naj čimprej povede poslušalčevo pozornost v pravo smer. Nakaže naj snov, ki bo o njej razpravljaj, ali pa napove namen, ki ga hoče z razpravljanjem doseči.

2. Jedro ali disputacija je bistveni in najdaljši del govora. Zdaj našteje govornik najvažnejša dejstva, dokazuje pravilnost svojih sodb in ovrže morebitna nasprotna mnenja.

3. Sklep ali peroracija mora poslušalce utešiti, sprostiti in ganiti. Ob njem doseže govor svoj višek. Dobro je, če govornik pred zaključkom na kratko še enkrat povzame glavne misli (recapitulatio), nato pa govor zaključi s kakim kratkim in učinkovitim stavkom, ki poslušalcem še dolgo zveni v ušesih.

Ves govor mora biti zgrajen po načelu stopnjevanja. Začetek naj bo miren, s tem dosežemo tišino med poslušalci, hranimo pa tudi glas za pozneje. Nato sledi naraščanje. Jakost, višina in hitrost govora naj se stalno spreminjajo. S tem tolmači govornik sistem svojega govora in ne utruja. Vrh mora biti občuten, ni pa treba, da je pretresujoč; prav lahko zanj uporabimo celo kako šalo ali mogoče statistiko. Padanja pa govor ne prenese. Končati je treba, ko je uspeh največji. Učinkovito je dati zaključnim besedam ritem. (Spoznavati, ljubiti in služiti!)

Imamo več vrst govorov: sodne, politične, prigodne, verske itd.

1. Sodni govor je obtožba ali zagovor. Obtožbo izreka tožilec, zagovor pripravi zagovornik ali advokat.

2. Politični govor ima mesto na ljudskih zborovanjih, na sestankih, v množičnih organizacijah, v ljudski skupščini itd. Je diplomatski ali agitatorski.

3. Prigodni govor obravnava najrazličnejše snovi. Lahko je pozdravni govor ob prihodu ugledne osebe ali ob kaki proslavi, lahko je govor ob otvoritvi vseučilišča, tovarne, razstave, šolskega leta, lahko je znanstven iz vseh strok ali pa pohvalni govor na čast znamenite osebe. Če je oseba že umrla, govorimo o posmrtnem ali nagrobnem govoru ali nekrologu.

4. Verski govor ima običajno mesto v cerkvi. Če razpravlja o verskem nauku, mu pravimo pridiga; če razlaga evangelij, je homilija; če govori o svetnikih, je panegirik.

V stoletjih si je govor izoblikoval svojevrsten govorniški ali retorični slog. Lastnosti govorniškega sloga so:

1. Kratki stavki. Dolgim bi poslušalci ne mogli slediti.

2. Številni premolki ali pavze, da v njih občinstvo samo lahko premisli stvar do kraja. Dostikrat slede premolki protivnim in sklepalnim veznikom (toda, ampak, ne le ... ampak tudi, vendar, zato, zatorej, tedaj ipd.); ti že sami po sebi priganjajo poslušalca k sodelovanju.

3. Uporaba vseh besednih figur: mnogovezja, brezvezja, izpustov, nagovorov, vzklikov, retoričnih vprašanj, retoričnih odgovorov, stopnjevanja, nasprotnih stav, opisovanja, olepševanja, podsmeha, pretiravanja, skromnosti itd.

4. Navajanje preprostih, znanih prispevov, citatov ali zgodovinskih dejstev. S tem poslušalce prisilimo, da se česa spominjajo, kar jim je dosti ljubše, kot da bi morali o kaki stvari razmišljati; zraven pa se čutijo potešene, ker jih potrdimo v prijetni zavesti, da marsikaj vedo.

5. Ponavljanje najvažnejših stvari, da tudi manj nadarjeni snov lahko osvoje.

6. Pripovedovanje v premem govoru. To nudi govorniku možnost največje modulacije glasu, poslušalci pa se pri tem prijetno odpočijejo in laže slede.

7. Retorična domiselnost ali kratke definicije, kakršne človek hitro osvoji, zraven pa čuti, da je veliko pridobil. (Življenje je ogenj; peče, a čisti. — Delo je sreča, ki nasiča. — Dobro je biti svoje sreče kovač; bolje je biti mojster v svoji nesreči.)

8. Anekdota iz vsakdanjega življenja ali kak osebni spomin, povezan z aktualnostjo, in še najboljše, če je kaj šaljivosti zraven. Vsak govornik bi se moral vedno zavedati, da se ljudje zelo radi smejimo. Prav tako so stvari, ki jih povemo iz lastne izkušnje, vedno najbolj učinkovite; vendar naj bodo osebni posegi skromni. Sebe naj govornik postavlja v ozadje, poslušalce pa naj v tej ali oni zvezi pohvali in dvigne. Še posebno je važno, da govornik ves čas govori s poslušalci in ne poslušalcem in zraven ne sme nikdar misliti, da bi jih o čem poučil, ampak da bi v njih vzbudil zanimanje za obravnavani predmet in da bi jih zabaval.

To, da se mora govornik prilagoditi vsakokratnim poslušalcem, je samo po sebi razumljivo. Vedno ga morajo poslušalci občutiti kot prijatelja in nikoli kot tujca.

Poleg tega, kako je govor sestavljen, odloča pri uspehu govora bistveno tudi govornikov nastop. Ta mora biti skromen, domač in spoštljiv, hkrati pa samozavesten in vzvišen, v mimiki sugestiven, v kretnjah skladen in nepretiran, v modulaciji glasu spreten in prepričevalen. V izbiri snovi mora pokazati veliko iznajdljivost, v podajanju pa mora biti preprost, lahko umljiv, logičen, veder in šaljiv.

Govornik mora najti naravni ton. Najslabše je, če se pači, če hoče biti »retoričen« ali če koga posnema. Naj rajši skuša biti preprost. Paziti pa mora na čistost jezika, na izrazite poudarke, na dobro izgovarjavo in moč, ki je v ritmu.

Kakor za vsako stvar je tudi za govorništvo potrebna izobrazba. Govornik mora imeti izšolane govorilne organe in pravilno tehniko di-

hanja. Govorilne organe si krepimo z dihalnimi vajami in če na prostem globoko dihamo. Dobro so tudi vaje v kričanju na prostem.

Govornik si mora bogatiti besedni zaklad in iskati lepih prisposodob. Uriti se mora v hitrem govorjenju, skušati mora govoriti z lahkoto in pri govorjenju ne sme napenjati vseh mišic. Svoj govor mora obvladati in ga ne sme obremenjevati s stokanjem, n. pr. »e«, »hm«, »aa«, »no« ipd. Gladkega govorjenja se navadimo z glasnim branjem.

Govoriti je treba z vsem telesom, a kretnje morajo biti naravne in odvisne:

1. Od govornika samega. Vsakdo mora najti svoje kretnje: moški drugačne kot ženska, kolerik drugačne kot flegmatik itd.

2. Od poslušalcev. Preprostemu človeku skušamo več dopovedati s kretnjo kot izobražencu. Čim več poslušalcev imamo, tem izrazitejše morajo biti kretnje.

3. Od predmeta, ki ga obravnavamo. Zaokrožene kretnje spremljajo prijetne zgodbe, ravne kretnje so izraz moči.

Za vsak govor moramo izdelati določen načrt. Nato pa lahko 1. govorimo iz rokava, 2. se govora naučimo na pamet ali pa si 3. napišemo točke in po teh načrt obnavljamo.

Govorništvo je bilo zelo razvito pri starih Grkih in Rimljanih, ker so se pri njih vsi politični in sodni posli reševali javno v senatu, v narodni skupščini in na sodišču.

Med največjimi govorniki v zgodovini se na prvem mestu omenja veliki grški politični govornik Demosten. Ker je imel razne prirojene govorniške napake, kot jecljavost, pogrskovanje, šibak glas in skomizganje z rameni, in je vse te z vztrajno vajo odpravil, je tudi najlepši primer za veljavnost starega pregovora, ki trdi, da mora biti za pesnika človek rojen, za govornika pa se lahko vzgoji (Poeta nascitur, orator fit).

Pri Rimljanih je bil najznamenitejši govornik Cicero. Njegov sloves je tako velik, da je prišel pri vseh narodih v primeru (antonomazijo): govori kakor Cicero. Po njem se še danes imenujejo vodniki po mestih ali muzejskih in drugih zbirkah ciceroni.

V srednjem veku, vse do francoske revolucije, je cvetelo predvsem cerkveno govorništvo. Ko so v evropskih državah uvedli parlamentarizem in porotno sodišče, se je zopet začelo razvijati politično in sodno govorništvo. Seveda so ga tudi verske organizacije še dalje gojile.

V novejšem času se govorništvo razvija po modernih načelih in govorjena beseda velja še vedno za najmočnejše sredstvo v političnem in cerkvenem svetu. Največji politični in verski predstavniki so navadno tudi pomembni govorniki. Danes je njihov pomen toliko večji, ker so njihovi govori po radijskih prenosih dostopni vsemu svetu.

Ob pouku govorništva so zelo pomembne številne vaje. V šoli sicer ne bomo našli zanje toliko časa, da bi pomagale do največjih uspehov. Prav pa je, da jih dijaki poznajo. Kdor jih bo potreboval, si bo našel časa zanje sam doma.

Tako n. pr. kako dihalno vajo najlaže in najuspešneje izvajamo redno vsako jutro doma, dokler nas še ne veže oblačilo, ali pa

poleti na zdravem zraku, ob morju, v gozdu. — V navadni stoji dvigamo počasi roke skozi odročanje do vzročenja in po isti poti nazaj do priročenja. Medtem ko vzročujemo, ob zaprtih ustih počasi vdihavamo, medtem ko priročujemo, ob odprtih ustih počasi izdihavamo. Važno je ravno, da sta vdih in izdih enako dolga. Zato je prav, da si na tihem zraven štejemo. Poskusimo sprva na štiri dobe, pozneje skušajmo vdih in izdih podaljšati na pet, šest, sedem... deset dob. Dihati je treba enakomerno; sunkovito dihanje lahko več škoduje kot koristi.

S to vajo in z malo sugestije se nam bo posrečilo vrniti gladki govor tudi prenekateremu jecljavcu, na kakršne tolikokrat naletimo po razredih.

Za spretnost v modulaciji glasu so potrebne razne vaje. V šoli vadimo v zboru. Tako res vsi dijaki enako pridobe. Le na koncu pokličemo včasih kakega posameznika, da jasneje vidimo uspeh, profesorji in dijaki. Take skupne vaje tudi vsak strah najprej preženó.

Prva vaja. Napišimo na tablo sestavek petih do šestih vrstic in velimo dijakom brati najprej s srednjim, nato s tihim in slednjič z močnim glasom. Tekst mora biti tako izbran, da dijaki čutijo globino njegove vsebine, sicer lahko zaidejo v pretiravanje. Vzemimo za primer tole:

Tako malo je treba storiti, da nas ljudje vzljubijo! Včasih zadostuje že ena sama dobra beseda v pravem trenutku ali mogoče kaka druga majhna ljubeznivost; mogoče že samo prijazna kretnja ali odkrit, svetel nasmeh in odprto srce za vsakogar, ki bi rad vstopil. Tako malo je treba storiti, da nas ljudje vzljubijo!

Druga vaja. Napišimo na tablo stavke in velimo dijakom brati najprej z nizkim, nato s srednjim in slednjič z visokim glasom. Če je potrebno, naj dá ton profesor. Vadimo najprej z dekleti, nato s fanti.

Delali smo. Zaslužili smo plačilo.

Uvideli smo: nismo uspeli. Pričeli bomo iznova.

Ne gremo nazaj. Mi gremo naprej. Vztrajali bomo do konca.

Nič se ne plašimo. Začetek je zmerom težak. Zmaga pride na koncu.

Tretja vaja. Napišimo na tablo stavke s težko artikulacijo in velimo dijakom brati najprej počasi in nato vedno hitreje.

Ne sliši šum sap se šumečih (Kette).

Iz Stožic čez cesto v Ježico.

Tri sto triinpetdeset srebrnih prepelic je priletelo čez tri sto triinrideseet srebrnih streh.

V krepkem klopotu prek polj peketajo kobile s kopiti.

Uri um tudi suhi uk? Tudi suhi uk uri um.

A že čez in čez Žušma ko blisk spreleti (Murn).

Z vedno razprtimi, drhtávimi je nozdrvmí zver v meni hrzala, spodbadala me v nov in nov razvrát (Župančič).

Četrta vaja. Napišimo na tablo stavke in velimo dijakom brati tako, da poudarijo vselej eno izmed označenih skupin besedi. Naj razložo različne pomeni! N. pr.:

Do jutra lahko prijezdite v tabor. (Kaj šele do opoldne!)

Do jutra lahko prijezdite v tabor. (Brez težave.)

Do jutra lahko prijezdite v tabor. (Z avtom pridete še prej.)

Do jutra lahko prijezdite v tabor. (Do vasi je pa še krajša pot.)

Peta vaja. Napišimo na tablo stavke in velimo dijakom brati najprej s pripovednim poudarkom, nato kot vprašanja in slednjič kot vzklike. N. pr.: Štirideset let je delal hlapec Jernej. — Štirideset let je delal hlapec Jernej? — Štirideset let je delal hlapec Jernej!

Šesta vaja. Napišimo na tablo stavke in velimo dijakom brati lju-beznivo, rezko, brezbrizno, prestrašeno, veselo, žalostno, zaspano itd. Če zbor ne zadene, naj pomaga profesor ali nadarjen dijak!

Neko novico imam za vas. — Prižgi luč! — Ob osmih naj bo na križišču. — Če noče, ni treba.

Za spretnost v formuliranju stavkov bodo dobre:

1. vaje v iskanju sinonimov, in sicer samostalniških (radost — ve-selje, usmiljenje — sočutje, ponižnost — skromnost), pridevniških (od-krit — iskren, pogumen — hraber, ljubezniv — prijazen), glagolskih (sovražiti — mrziti, nehati — jenjati, jokati — vekati) in prislovnih (zgodaj — zarana, hitro — takoj, vselej — zmerom);

2. vaje v iskanju nasprotij, in sicer zopet samostalniških (radost — žalost, usmiljenje — trdosrčnost, ponižnost — napuh), pridevniških (od-krit — zahrbtn, pogumen — plašen, ljubezniv — surov), glagolskih (so-vražiti — ljubiti, nehati — začeti, jokati — smejati se) in prislovnih (zgodaj — pozno, hitro — počasi, vselej — nikoli);

3. vaje v iskanju pomensko enakih fraz (vso noč ni zatisnila očesa — vso noč je prebedela, obesil je šolo na klin — pustil je šolo, prišlo je iznenada — prišlo je kakor strela z jasnega);

4. vaje v iskanju ustrežajočih pridevnikov (ljubezen je — iskrena, globoka, nesebična ..., laž je — grda, kričeča, kosmata ..., solza je — bridka, vroča, krvava ...);

5. vaje v iskanju močnejših izrazov (prositi — rotiti, opominjati — grajati, opravljati — obrekovati);

6. vaje v iskanju glagolskih primer (dežuje — kot bi iz škafa lilo, gara — kot črna živina, živi — kot ptiček na veji);

7. vaje v iskanju pridevniških primer (bel — kot sneg, zvest — ko pes, trd — kot kamen).

Take in podobne vaje so primerne za šolsko kakor za domače delo. V šoli nam gre zlasti za hitro mišljenje, zato pripravimo za šolsko vajo lažje primere; doma pa nam gre tudi za poglobljanje znanja, zato po-iščimo za domače vaje manj vsakdanje primere.

Za bistenje duha velimo dijakom k danim besedam iskati izvirne primere. N. pr. Sreča je kakor ... (sonce; ko je najlepše, zatone). Žalost je kakor ... (noč; zmerom ji sledi zopet dan). Itd.

Priznajmo dijakom, da je to težka naloga; naj jo izdelajo doma in pohvalimo jih, če jo dobro rešijo. Jaz sem jim nekoč dala deset besed, a sem rekla, da mi zadostuje, če najde vsak le pet primer; naj si izmed danih besed izbere tiste, ki se jim zde najlažje. Pa so skoraj vsi na-pravili vseh deset in nekateri so celo k isti besedi poiskali po dve, tri primere. Zelo prijetno jih je bilo opazovati, kako so nato ob kritiki ob-čudovali zrelost drug drugega.

Število vaj ob govorniškem pouku s tem seveda še davno ni iz-črpano. Vobče se nisem dotaknila vaj, ki spadajo k pripravam v nižje

razrede. V šestem razredu pridemo slednjič do zadnje vaje, ki nam je bila ves čas končni namen, to je — do sestave govora.

Za vzgled moramo dijakom prebrati kak dober govor in ga ob vsem teoretsko in praktično pridobljenem znanju razčleniti. Finžgarjev govor o Antonu Medvedu iz nekdanjih Grafenauerjevih čitank je vzoren šolski primer. — Ko je pred nekaj leti po naših gimnazijah nastopal z govori o Ameriki pisatelj Etbin Kristan, eden redkih slovenskih velikih govornikov, smo imeli za šolsko analizo najlepši živ primer. Škoda, da njegovih govorov ni menda nihče stenografiral.

Zdaj smo pa že tako daleč z znanjem, da dijaki že komaj čakajo, da bi se tudi sami lahko preizkusili v svoji moči. Za prvi poskus jim dajmo pismeno izdelati govor z enotnim naslovom. (N. pr. Ob začetku šolskega leta, K prazniku dela, Na Silvestrovo.) Po skupni kritiki v razredu določimo še eno uro za govorne nastope; naslove jim zopet lahko damo mi, nekateri pa si jih radi izberejo tudi sami.

Zdaj je najvažnejša kritika. Ne zanemarimo je, a bodimo popustljivi, da ne pokvarimo veselja tistim, ki so se prvi ojunačili k nastopu, in da vzbudimo pogum tudi v takih, ki si še ne upajo. Tudi vse kritične opazke sprejemajmo z dobrohotnostjo! Vedno ima pouk več uspeha, če hvalimo tiste, ki se trudijo, kakor če grajamo lenuhe. Vsaka graja pri naša v razred neprijetno razpoloženje, pohvala pa vedno spodbuja. Stalno prigovarjajmo dijakom, naj si ob kritiki tujih izdelkov popravljajo in izpopolnjujejo svoje. To velja tudi za popravo najnavadnejše domače vaje. Le s tem načinom jim slednjič dopovemo, da naloge niso za profesorja in za določeno uro, ampak zanje in za vse življenje.

Ob takem odnosu si bodo po našem nasvetu radi nabavili zvežčke in si vanje zapisovali citate in lepe rečenice iz del, ki jih prebirajo doma, saj bodo vedeli, da jim bo vse to morda še kdaj dobro služilo, če bodo morali kjerkoli nastopiti s kakim govorom, pa tudi ob vsakdanji konverzaciji. Dopovejmo jim čimprej, da pravila o govorništvu niso važna samo za govornike. Tudi če življenje od nas ne zahteva, da nastopamo kot govorniki, bomo v vsaki družbi priljubljeni kot prijetni pripovedovalci. Vsak človek, ki želi tudi v najpreprostejši družbi posezati v razgovor, bi moral poznati nekaj pravil o govorništvu. Za vsakdanjo rabo so še posebno važna sledeča:

1. Pripovedujmo le ob ugodni priliki!
2. Ne pričenjajmo s svojo zgodbo v trenutku, ko je kdo drug nehal s svojo! Tedaj se zanimajmo za njegovo!
3. Če vemo eno samo zgodbo, rajši še to zmolčimo!
4. Ne pripovedujmo preveč hkrati!
5. Pripovedujmo le to, kar dobro vemo!
6. Ne opisujmo vseh nadrobnosti!
7. Imejmo ob pripovedovanju ves čas v mislih predvsem jedro!
8. Ne smejmo se ob lastnem pripovedovanju!
9. Ne pogrevajmo starih zgodb!
10. Mimiko in modulacijo glasu uporabljamo le, če ju obvladamo!
11. Ne segajmo v besedo človeku, če nam drugič pripoveduje svojo zgodbo. Skušajmo biti vselej tudi dobri poslušalci!

OBRAVNAVANJE POEZIJE V NIŽJI GIMNAZIJI

Metoda posredovanja jezikovnih zakonitosti je na naših nižjih gimnazijah v večini primerov še kar kvalitetna, saj nas k pravilnemu postopku silijo že učbeniki. Tukaj smo navadno zelo natančni — včasih kar preveč — in prenekateremu učitelju slovenščine se posreči, da vzgoji kar prave slovničarje v malem. Žal znajo ti največkrat posamezna pravila brezhibno zdrdrati, njih praktično spisovno znanje pa kaže prisrčno prijateljstvo z rdečilom. Slovnica je pogosto rabelj, ki vsaja učencem mržnjo in odpor do materinščine. Seveda nočem s tem trditi, da nikakor ni mogoče učencem napraviti pouk slovnice zanimiv. Vsekakor pa lahko mnogo večjo ljubezen do materinega jezika vzbudimo z obravnavanjem umetniških stvaritev. To je veja na živem drevesu slovenščine, ki najprej približa otroku materinščino in vzbudi v njem živ odnos do nje. Ravno tu spozna njeno izrazno moč, ko na praktičnih primerih ugotavlja, kako dovršeno znajo književniki izražati svoja čustva in misli. In ravno na tem področju je naša metoda dela največkrat zelo pomanjkljiva, ker smo v glavnem navezani le na lastne izkušnje.

Cilj pouka slovenščine ni le praktično obvladanje jezika v govoru in pisavi, temveč tudi ohranitev žive zveze z domačimi literarnimi umetninami. Dijaki naj tudi pozneje, ko ne bodo več drgnili šolskih klopi, z veseljem segajo po knjigah, po kvalitetnih prevodih, predvsem pa po izvirnih domačih literarnih stvaritvah; še naprej morajo čutiti potrebo, da slišijo lepo slovensko besedo na odrih ali kjerkoli drugje. Skratka, ljudje morajo že v šoli začutiti, da je tudi v jeziku nekaj lepega. Tu smo zopet v območju estetske vzgoje, za katero zadnje čase zaskrbljeno ugotavljamo, da je pomanjkljiva. Slovenščina nam nudi možnosti, da vzgajamo mladino k lepemu.

Odlično sredstvo so zlasti dijaški leposlovni listi. Na šoli, kjer poučujem, zberem vsak teden dijake, ki imajo veselje do pisanja. Skupno pretresamo posamezne sestavke, ki so jih napisali, in ugotavljamo, kaj je dobro, kaj ni. Tako se dijaki že zgodaj učijo ločiti lepo od nelepega in neužitnega. Hkrati jim mimogrede preberem kako pesem priznanih leposlovcev ter podtaknem kako drobtinico iz metrike, stilistike in poetike. Najboljše stvari objavljamo v šolskem leposlovnem glasilu. Ne bi rekel, da bo kdaj kateri teh mladih piscev pomenil kaj več v književnem svetu, trdim pa lahko, da bodo spoštovali in ljubili slovensko besedo, čutili živo potrebo po njej in verjetno tudi razlikovali plažo od prave literature. To samo mimogrede.

Še nekaj, preden preidem na praktično obravnavanje poezije. Večkrat učitelji slovenščine že v prvi gimnaziji mučijo dijake s sistematičnim pregledom slovenske književnosti. Naš cilj naj bo vse tja do tretje in četrte predvsem razumevanje sestavkov v prozi in poeziji iz beril. Umetniška stvaritev naj bi bila izhodišče za spoznavanje

pisca in ne narobe. Ob obravnavanju tekstov le priložnostno govorimo o književnikih in šele v tretjem in četrtem razredu podamo kratek pregled slovenske književnosti. Pozabiti ne smemo tudi na literarno teorijo: na metriko, stilistiko in poetiko. O kaki sistematiki tudi tu ne sme biti govora. Priložnostno, kakor nudijo gradivo teksti, se dotaknemo zdaj tega, zdaj onega poglavja. Vseskozi moramo seveda upoštevati načelo učenčeve zmogljivosti in pedagoške cilje nižje gimnazije, ki spada v sestav obveznega šolstva. Če pri tem delu ne bomo opletali z nerazumljivimi in neživljenjskimi definicijami, ampak dosledno izhajali iz konkretnih primerov v berilih, nam bo uspeh zagotovljen.

Kvalitetna obravnava pesmi zahteva od nas, da jo napravimo dijakom v besednem in vsebinskem pogledu povsem razumljivo, da jim jo dodobra razčlenimo, ji poiščemo idejne in vzgojne prvine in končno ugotovimo njene oblikovne značilnosti. Nikakor se ne smemo zadovoljiti zgolj z branjem in mogoče še ustnim obnavljanjem. Notranje bogastvo pesmi je treba vsestransko izkoristiti: učencem ob njej razširiti besedni zaklad, jih obogatiti s koristnim naukom za življenje, jih navdušiti za plemenito čustvo in napredno misel; nadalje pa jih ob razčlembi učiti logičnega mišljenja ter jim ob ustnem obnavljanju izboljšati izražanje. Prav gotovo vseh prej naštetih elementov ne bomo našli v enaki meri pri vsaki pesmi. Ta nam bo služila bolj v vsebinskem, druga v idejnem, tretja v formalnem pogledu. Pri lirski pesmi na primer ne bomo obnavljali podrobne vsebine, ker bi s tem razbili njeno čustveno enovitost. Vsekakor pa se mora učitelj slovenščine na obravnavo vsake pesmi doma skrbno pripraviti, kajti le v tem primeru bo v razredu brez težav odbral tisto, kar naj bi obogatilo učenčev umski in нравstveni svet.

Vzemimo za primer v pretres Gregorčičevo *V pepelnični noči*, ki jo imamo v Berilu za četrto! Prikaz ne vključuje vseh za obravnavo pesmi potrebnih in ustaljenih učnih stopenj, temveč se ustavlja zgolj ob treh točkah: ob vsebini, razčlembi in formalnih značilnostih.

Vsebinska, ki jo poda učitelj, naj bo kratka, jasna in jedrnata, konkretno takale: Pesnik si zamišlja obred pepeljenja namesto na pepelnično jutro v pepelnični noči. Zvonjenje opolnoči oznani konec pustnega časa in začetek dolgega posta. Pustno veselje preneha, ljudje zapuščajo zabavišča in se zbirajo v cerkvi k pepeljenju. Tam je tudi pesnik in opazuje prihajajoče. Ljudje so razkošno oblečeni, med njimi vidiš mogočne, bogate, mlade in srečne ljudi. Medtem ko pesnik opazuje zbrane, ga pokliče notranji glas. Zapove mu, naj stopi kot duhovnik pred oltar in pepeli navzoče. Pesnik uboga: pepeli najprej sebe, nato zbrano množico. Po vrsti prihajajo nasilni vladarji, izkoriščevalski bogataši, objestna mladina. Vse pepeli, ne glede na družbeni položaj, imetje in leta. Tudi nedolžni otroci so med zaznamovanimi, čeprav se pesniku trga srce ob pogledu nanje. Cerkev se polagoma prazni in pesnik domneva, da je obred pri kraju. Takrat se ponovno odpro vrata in v cerkev privre nova skupina ljudi. Prišleci so oblečeni skromno, brez nakita, njihovi obrazi so blede in žalostni, njih korak je plah, vaje potrpežljivega čakanja. V teh siromakih pesnik prepozna svoj narod. Spoznanje ga presune, mrtvaško delo se mu upre. Zato pepel odloži in ubogo ljudstvo blagoslovi.

Oznani mu, da njegov dan ni več pepelnica — dan pokore in trpljenja, njegov dan je odslej velika noč — dan vstajenja in poveljanja.

Zelo važna je razčlemba. Vsak sestavek, bodisi prozo ali poezijo, moramo razčleniti. Dispozicijo pišemo na tablo, učenci jo prepisujejo v zvezke. Razčlenjevanje sili učence k logičnemu mišljenju in jim vtisne vsebino sestavka bolje v spomin, dispozicija v zvezku pa je dijakom odličen pripomoček, da lahko kadarkoli pozneje brez težav po spominu reproducirajo vsebino. Pri razčlembi morajo biti učenci sami aktivni, učitelj jim daje s skrbno pripravljenimi in odbranimi vprašanji le splošne smernice. Oglejmo si nekaj takšnih vprašanj!

Kdaj se pesem godi? (V pepelnični noči.) Kaj oznani zvon? (Konec pustnih zabav in začetek posta, pokore.) Kaj se zgodi neposredno za zvonjenjem? (Ljudstvo zapušča plesišča in se zbira v cerkvah.) Kakšna je zunanja podoba teh ljudi? (Bogato so oblečeni, nosijo nakit...) Kako prihajajo? (Razigrano, nasmejanih lic, trpljenja in žalosti na njih ni videti.) Koga prepoznamo v teh ljudeh? (Oblastnike, bogataše, uživače...) Itd. Tako nadaljujemo z vprašanji do kraja pesmi. Vzporedno ob analizi nastaja na tabli dispozicija:

I. Splošna situacija (verzi 1—28):

1. Čas: na pepelnico takoj po polnoči, neposredno po pustni zabavi.
2. Prizorišče: cerkev, ki se napolni z množico veseljakov.
3. Opis ljudi: razkošje, lepota, zadovoljnost.

II. Obred (verzi 29—100):

1. Notranji glas pokliče pesnika k pepeljenju navzočih.
2. Pesnik zaznamuje za smrt (verzi 37—76):
 - a) v svesti si človeške slabosti najprej sebe,
 - b) zbrano množico veseljakov: nasilne vladarje, krivične bogataše in lahkoživo mladino,
 - c) nedolžne otroke, ki po zakonih narave tudi morajo umreti.
3. Za smrt pa ne zaznamuje svojega naroda (verzi 77—100).
 - a) Prihod nove skupine, njena zunanja podoba in socialni položaj.
 - b) Pesnik spozna v njej svoj trpeči narod in ga blagoslovi za novo življenje.

Ideja: Slovensko ljudstvo se bo rešilo narodnih in socialnih zatiralcev ter zaživelo lepše, pravično in svobodno življenje. Skrb za usodo naroda je bila v Gregorčiču kot sinu malega kmeta in obmejnem Slovencu vedno izredno živa.

Pri obravnavi oblikovnih značilnosti nam Gregorčičev slog nudi obilo gradiva. Tudi pesem V pepelnični noči je polna figur in tropov, saj je končno v celoti ena sama podoba. Kot taka nam lahko rabi za pridobitev pojma parabola, če ga nismo pridobili že v nižjih razredih, n. pr. ob Prešernovem Orglarju. Učence vprašamo, kakšen namen je imel Gregorčič s to pesmijo. Ali je hotel prikazati zgolj cerkveni obred pepeljenja? Ne, ta obred mu je bil kot duhovniku sicer blizu, vendar je z njim hotel izraziti predvsem svojo domovinsko misel. Da bi bila ta misel ljudem v njegovi dobi čimbolj razumljiva, je uporabil primero iz katoliškega bogoslužja. Pesem, v kateri pesnik z izmišljenim dogodkom ali primero ponazori svojo misel, imenujemo priliko ali parabolo.

Kar se tiče figur in tropov, je pesem primerna zlasti za spoznavanje antiteze, hiperbole in metonimije. Če dijaki te pojme že poznajo, jih bomo seveda ob nešteti primerih, ki jih nudi pesem, le še utrdili in poglobili. Kako bi dijakom pojasnili pojem antiteze? Ogledamo si ponovno zadnjo kitico ter določimo notranje razmerje prvih dveh verzov do zadnjih dveh. Pojmi si nasprotujejo: teptani narod bo vstal, pepelni dan se bo spremenil v vstajenja dan. To je pesniški ukras, pri katerem povežemo dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto, imenujemo ga nasprotna stava ali antiteza. Zelo radi jo uporabljajo govorniki in tako tudi pesnik Gregorčič, ki je bil govornik po svojem stanu. Nato učenci poiščejo še druge antiteze v pesmi: eni mislijo na smrt, a niso zaznamovani, drugi se lahko živo zabavajo, a so zaznamovani; gospoda je razkošno oblečena, razigrana in oblastna, siromakov rod pa je žalostnih lic, skromno napravljen, ponižen in tih; mladosti, lepoti in življenju nasprotuje pojem smrti; zabavišča se zapirajo, cerkve odpirajo. Podobno obravnavamo hiperbolo in metonimijo. Primer za prvo: več biserov ko v dnu morja pred tabo se iskri in več ko zvezd je vrh neba, tu jasnih je oči. In za metonimijo: tu zemlje slast, bogastvo, čast.

Od ostalih stavčnih figur bodo učenci poiskali tiste, ki jih že poznajo. V pesmi bodo našli še apostrofo (glej, božji hram tam sred poljan), retorično vprašanje (mar bo se kak otel?), asindetično stopnjevanje (to žezlo prah, prestol bo prah, vi boste prah, pepel), geminacijo (prišel še mnog, še mnog je trop), anaforo (tu gibki udje, vzorna rast, tu let in lica cvet, tu zemlje slast, bogastvo, čast) in refren, čeprav v malo spremenjenem redu, na koncu kitic 13 do 17, ki so vse značilne za govorniško vzneseni slog, kakršen je Gregorčičev.

Od tropov bomo razen metonimije zasledili še metaforo (tu let in lica cvet), ukrasne pridevke (krdela silna, misli neme, vzorna rast, lica tožna), personifikacijo (strah tudi vas bo zmel), sinekdoho (tu gibki udje). V pesmi je še dosti več stavčnih figur in tropov, vendar bodo že naštetih močno prestopili obseg, ki je primeren za učence v nižji gimnaziji.

Pozabiti seveda ne smemo glasovnih figur in ritma. O rimi z razredom ugotovimo, da je prestopna in da se v pesmi menjujejo moške, ženske in zložene rime. Zlasti opozorimo na zložene rime (zaklenkal je — odbrenkal je, gledišča se — svetišča se, zakliče mi — mrliče mi), ki so postale Gregorčiču že pesniška navada in o katerih se je Levstik zelo ostro izrazil. Poiščemo tudi notranje rime (plesišča in gledišča se, preteč in pa svareč) in primere glasovnega slikanja, asonance in aliteracije (polnočni zvon iz visokih lin; prah in pepel; tu zemlje slast, bogastvo, čast), kar vse dela Gregorčičevo pesem zelo melodiozno.

Ritem je jambski; metrična shema namreč kaže, da se v pesmi menjavata štiri- in tristopni jamb. Tu in tam podredi pesnik metrično pravilnost miselnemu poudarku, ko naglasi tudi prvi zlog v stopici (prim.: ví, ki zakláde zbírate — práh bóste túdi ví itd.).

Na kraju še tole: če bomo prikazane sestavne dele splošnega metodičnega postopka (pripovedovanje vsebine, razčlemba, oblikovna analiza) obravnavali v obsegu, ki sem ga nakazal, bomo storili več ko dovolj. Zlasti ne smemo od otrok v nižji kasneje pri spraševanju zahtevati

vseh razloženih podrobnosti, ki se tičejo oblikovnih značilnosti pesmi. Važno je, da razumejo njeno vsebino, da jim je jasna pesnikova ideja in da čutijo lepoto njegovega izražanja. Seveda pa je na drugi strani za nas predavatelje sestavek še vedno le približen prikaz, kako naj bi obravnavali poezijo, in kot tak v mnogočem pomanjkljiv in mršav. Zato želim, da se k stvari oglasijo še drugi in podajo svoje mnenje ter izkušnje, saj: več ljudi več ve.

Franc Fink

NEKAJ MISLI O POUKU SLOVENŠČINE NA VAJENSKIH ŠOLAH

Pouk slovenščine zavzema na vajenski šoli po vsej pravici zelo važno mesto. Sestavljavci učnih načrtov se zavedajo, da strokovna izobrazba sama sodobnemu obrtniku ne zadostuje. Tudi njemu je zanesljivo poznavanje materinščine potrebno in koristno tako za ustno kakor tudi za pismeno rabo, ker mora imeti jezikovno pravilne delovne zapiske, mora sodelovati v javnem življenju, v delavskem svetu, v sindikatu, v kulturnih ustanovah, pri vzgoji naraščaja itd. Obrtnik mora tudi često govoriti na raznih proslavah, na zborih volivcev, na sejah delavskega sveta in drugod. Od njega zahtevajo raznih izjav, poročil, zapisnikov, potrdil, vlog ipd. Zanima naj se za kulturno življenje svojega naroda, zlasti za naše pesnike in pisatelje.

Za vso to dejavnost je treba dati že vajencu pri pouku slovenščine dobro jezikovno podlago, primerne pobude in smotrna navodila. Zato zahteva učni načrt za pouk slovenščine na vajenski šoli obravnavo branja, slovnice, pravopisa, pravorečja, spisja in najvažnejših slovstvenih pojavov.

Ta načrt se zdi marsikomu, zlasti mnogim obrtnikom, preobsežen in v nekaterih delih nepotreben. Poseben odpor je proti slovstvu, češ da naj se »namesto literature poučuje poslovno spisje«. Nikakor ne trdimo, da poslovno spisje za obrtnika ni važno, saj se tudi pouk slovenščine na vajenski šoli temeljito ukvarja z vsemi takimi, za obrtnika važninti spisi, a poudariti je treba, da samo v tem delu pouka ne more biti vsa jezikovna izobrazba. Vajencu moramo posredovati temeljitejše jezikovno znanje in kulturno izobrazbo, zato ga preprosto uvajamo tudi v razumevanje literarnih del iz naše preteklosti in sedanjosti, da bo kot obrtnik lahko veljal za kulturnega človeka, ki svojega zanimanja ne omejuje le na delavnico in na svoje delo v njej. Za vajenske šole lahko strnemo vse v učnem načrtu navedene dele jezikovnega pouka v tri zahteve: branje, govorjenje in pismeno delo. Za branje nam rabijo sestavki v Berilu in izbrana pripovedna dela.

Na vajenski šoli je uvedeno Berilo za nižje strokovne šole. Svojega posebnega Berila vajenske šole doslej še nimajo, a navedeno Berilo ima v sedanji obliki še pomanjkljivosti. Nanje bomo opozorili najboljše tako, če povemo, kakšno bodi Berilo za vajenske šole. Vsebovalo naj bi zbirko

pesmi ter odlomkov iz pripovednih del naših najvažnejših pesnikov in pisateljev. Gradivo bodi nanizano v časovnem redu glede na zaporednost velikih slovstvenih obdobj. Izbira beril bodi zelo vestna in preudarna, ker gre za to, da pokažemo vajencem najboljše, bodisi da so to pesmi ali odlomki iz obširnejših pripovednih del. Pri pesmih bo izbira lažja, teže pa je najti pripravne odlomke iz romanov in povesti, ker morajo biti zase zaokroženi, stvarno pomembni in jezikovno vzorni. Povrh odlomki ne smejo biti predolgi. Kar je nad tri strani v knjigi, ne sodi v Berilo, ker je vajencu težko pregledati daljše besedilo in ga vsebinsko dojeti. Pravijo, da bi bilo najbolje, če bi imelo Berilo nalašč za vajence pisana berila. Tako mnenje pa ne upošteva namena Berila za vajence, da mora namreč imeti zglede iz del naših pesnikov in pisateljev, ki prikazujejo njihov ustvarjalni in izrazni način. Za vajenca pa imajo izbrani odlomki pravo vrednost šele tedaj, ko se ta zaveda, kako spada tisti drobec v celotno delo. Zato mora imeti vsak odlomek za uvod kratko vsebino romana ali povesti prav do tja, kjer prevzame besedo odlomek sam. Pa tudi nadaljnjo vsebino je treba označiti v nekaj stavkih. Tedaj bo vajenec razumel, kaj pomeni odlomek v romanu ali povesti, in ga bo znal pravilno oceniti. Uvod in konec z odlomkom vred mu daje pobudo, da si bo želel prebrati celotno delo.

Branje beril iz Berila mora biti tesno povezano s podatki o slovstveni dobi ter o pesnikih in pisateljih. Ti podatki naj označujejo preprosto in prav na kratko samo najbolj značilne poteze brez odvečnih imen in števil. Težišče pouka bodi v razmotrivanju slovstvenih primerov v Berilu samem. Poleg tega naj obravnava predavatelj n. pr. iz pesništva še druge pesmi iz kake pesniške zbirke. Tako dobe vajenci globlji pogled v pesnikovo delo. Tudi iz proze bo izbral eno ali več obširnejših povesti ali romanov. Prebral bo vajencem pri pouku najpomembnejša poglavja v celoti, o njih bo razpredal stvarni razgovor in razvijal glavne misli v kratkih stavkih. Iz ostalih poglavij pa bo povedal samo vsebino, da poveže tako posamezne dogodke v celoto.

Zelo je treba priporočati, da naj bodo naša klasična pripovedna dela v šolski knjižnici v toliko izvodih, kolikor jih je treba za razredno berivo. Tedaj bodo vajenci lahko brali posamezne knjige doma in šolski čas se bo mogel izkoristiti za razgovor o vsebini, za presojo oseb, značajev in okoliščin ter za izoblikovanje kratkih oznak.

V Berilo se morajo sprejeti tudi poljudno pisani krajši strokovni sestavki z raznih poklicnih področij. Ob tovrstnih sestavkih naj bi vajenci sprevideli, da niso branja vredne le leposlovne knjige z bolj ali manj napeto zgodbo, ampak tudi tiste, ki jih uvajajo v obrtniško, tehnično in gospodarsko dejavnost sodobnega življenja. Predavatelj jih bo še opozoril na strokovne revije in članke v strokovnih listih ter jih pričal, da obrtnik ne more uspeti, če se ne zanima za napredek v stroki.

V šoli berejo vajenci iz Berila sestavke, o katerih želi predavatelj razpravljati. Slišal sem o zahtevi, naj vajenci v šoli sploh nič ne berejo, ker za to baje ni časa, ampak jim bodi branje le domače delo. Kakor ne bi bilo pravilno, če bi predavatelj porabil cele učne ure za branje, tako je vsekakor potrebno, da vajenci berejo poleg domačega branja

kratka berila tudi v šoli. Pravorečju se namreč vajenci samo na podlagi pravil o izgovarjavi ne bodo nikoli priučili, treba je predavateljevega zgleda, njegovih napotkov ter stvarnih vaj v šoli. Če berejo vajenci le doma, glede na pravorečje nič ne pridobijo, ker pač ni strokovne kontrole. Iz beril povzame predavatelj slovniške in pravopisne posebnosti ter jih tako vključi v sistematični jezikovni pouk in vzgojo.

Slovnico poučujejo na vajenski šoli na podlagi Jezikovne vadnice za nižje strokovne šole. O uporabnosti te knjige mi je težko govoriti, ker sem eden izmed njenih avtorjev. Menda pa vendarle lahko trdim, da je praksa dokazala njeno uporabnost tudi za vajenske šole, posebno tam, kjer ve predavatelj iz snovi, prikazane v vadnici, pravilno izbrati poglavja, ki so za vajenca potrebna in ki dopolnjujejo njegovo slovniško znanje, pridobljeno v nižji gimnaziji. Kljub temu bi bilo dobro izdati za vajence posebej jezikovno vadnico, kjer bi bilo čimmanj slovniške teorije, pač pa veliko ustnih in pismenih vaj, vzetih iz vajencevega poklicnega okolja in pomnoženih ter pojasnjenih še s primeri iz Berila.

Učenje pravopisnih pravil na pamet za vajenca nima pomena. Dostikrat se dogaja, da vajenec ve za pravilo in ga na zahtevo tudi pravilno obnovi, če ga pa mora v pismenem sestavku uporabiti, zagreši napake. Pravopisne vaje bomo zajemali iz vsega, kar vajenec napiše, ter mu tako na praktični podlagi pokazali pravopisno pravilne oblike. Vse take primere bomo nato zaradi utrjevanja uporabljali še v posebnih narekih. Predavatelj si mora nadalje pri jezikovnem pouku prizadevati, da vajenci v šoli dosti in pravilno govorijo. Večkrat se pritožujejo predavatelji strokovnih predmetov, da se vajenci ne znajo spretno izražati. Ponavljajo sicer učivo v tisti obliki, kakršno najdejo v učbenikih ali kot predavateljev narek v svojih zvezkih, nimajo pa dovolj jezikovne sposobnosti za ustno podajanje stvarne vsebine v samostojni obliki.

Razlogov za to pomanjkljivost je več. Vajenca je treba šele navaditi, da zdržema pove skupino besed tako, kakor si jo sam prikroji in poenostavi. Ko uvidi, da je predavatelju ljubše, če se pri obnavljanju ne drži zaporednosti besed v učbeniku ali v zvezku, se sprošča tudi njegovo govorjenje. So pa predavatelji, ki vajencu ne dajo do besede, ker sami preveč radi govorijo. Posledica je, da v takem razredu govorijo vajenci tem manj. Pri razgovoru o vsebini beril naj povedo vajenci svoje poglede na prebrano snov v sklenjeni besedni zvezi. Ves razred mora sodelovati, vsako posamezno mnenje more koristiti spoznavanju. Ko so vse točke razčiščene in je tako dobil vajenec jasno podobo o tem, kar je bral, mu ne bo težko podati vsebino stvarno in jezikovno pravilno in se pri tem čimmanj naslanjati na besedilo v knjigi. Po možnosti berila še dramatiziramo in tako pritegnemo še večjo pažnjo učencev. Če pa je v Berilu že kak odlomek iz dramskega slovstva, vajenci radi sodelujejo v posameznih vlogah.

Govorjenje vajencev naj se ne razvija samo ob Berilu. V šoli naj pripovedujejo svoje doživljaje, opisujejo delo v delavnici, poročajo o poučnih ekskurzijah, o vsebini gledaliških iger in filmov, razpravljajo o knjigah, ki jih najraje prebirajo itd. Čas, uporabljen za tako ustno prikazovanje, nikakor ni izgubljen, temveč vajence vselej napotimo, da po-

mislijo, kako bi podali znano jim vsebino v najprilnejši in najkrajši jezikovni obliki. Več ko je takih vaj, tem boljši bo uspeh. Tretjo točko jezikovnega pouka tvori pismeno delo vajencev. Pri tem se pojavljajo velike težave in je treba dobro premišljenega postopka, če naj pripravi pouk vajenca do spretnega pismenega izražanja. Predavatelji se često držijo konservativnih spisnih oblik ter se jim zdi, da bodo pospešili kakovost pismenega dela z obnavljanjem vsebine beril in pripovednih pesmi. Tako prizadevanje pa vodi do okorelosti v pismenem oblikovanju, ker uporablja vajenec besede in besedne zveze iz knjige, torej iz papirnatega in ne iz resničnega življenja. V vajenčevem življenju je mnogo manjših in večjih dogodkov, o katerih rad pripoveduje in nato, pravilno usmerjen, tudi piše. Če ga bo šola privedla do tega, da bo voljno govoril o svojih doživljajih, nekako tako, kakor bi jih pripovedoval dobremu tovarišu, tedaj prehod od ustnega na pismeno prikazovanje ne bo težaven. Vajenec bo samo pazil na časovno pravilno sledbo dogodkov in premišljeval, koliko besedila lahko oklepajo posamezni stavki. Snov sama ga bo zanimala, zato se bo potrudil dati svojemu izražanju ustrezno obliko.

Poslovni sestavki, v katerih se naposled združuje vse to, kar so se vajenci glede na obliko in način izražanja naučili, morajo neposredno izvirati iz obrtniškega delovnega okolja in življenja. Njihova snov se ne sme naslanjati na umišljene poslovne dogodke, kakršne slika učbenik. V le-tem dobi vajenec le blede in splošne vzorce, vse drugo pa dajo delavnica in z njo zvezani vsakdanji dogodki.

Te vrstice so le bežen pregled dela, ki ga mora opravljati predavatelj na vajenski šoli pri pouku slovenščine. Nadrobnejše razpravljanje spada že v posebno metodiko tega pouka.

Franc Zadravec

O LITERARNI ZGODOVINI

Za to digresijo* sem se odločil iz dveh razlogov: prvič zategadelj, ker so delovne metode in načela slovenskih literarnih zgodovinarjev v poslednjih dveh letih predmet ostre kritike, in drugič zato, ker je v znamenju te kritike »Beseda« že tudi objavila recenzijo o imenovani knjigi. Slovenski literarni zgodovinarji so na več mestih razložili svoje metode in delovna načela, tisti pa, ki presojajo literarno zgodovino preveč z vidika literarne teorije, so o njih podvomili. V dosednji polemiki so se odprla vprašanja, ki jih lahko strnemo v tele problemske skupine:

1. Kakšen je smoter literarne zgodovine in kaj jo upravičuje.
2. Literarni zgodovinar, vrednotenje in odnos med literarno zgodovino in literarno teorijo.
3. Literarna zgodovina in življenjska zgodovina avtorjeve osebnosti.
4. Značaj zbiranja podatkov za smotrno literarnozgodovinsko delo.

* Ob oceni Marje Boršnikove »Pogovorov s pesnikom Gradnikom«.

Navedeni problemi so tako pomembni in v sodobni slovenski kritiki prikazani kot pereči, da ne moremo ostati ravnodušni do njih. Zato se pridružujem njih obravnavi z nekaj pripombami.

1. O upravičenosti obstoja literarne zgodovine kot samostojne duhovnokulturne vede se mi ne zdi potrebno razpravljati. Dvomi o nji, ki sta jih izrekla nemška literarna zgodovinarja Werner Milch in Paul Fechter z literarnoteoretičnih stališč, niso nikaki akutni načelni problemi, ki bi mogli neugodno vplivati na delo slovenskih literarnih zgodovinarjev. Ta dva nabrž nista daleč od tiste zahodnoevropske literarno-zgodovinske smeri, h kateri spada tudi Švicar Kayser in za katero je forma tako rekoč bistveni in edini problem umetnine, umetnosti. Težnja po izključnem raziskovanju forme in prikrivanje vsebinskih problemov umetnine je s filozofskega vidika idealistična, s sociološkega pa izraz buržoaznega odnosa do funkcije literarne umetnosti. Za tako literarno-zgodovinsko delo se, kakor kaže vsa polemika, pri nas nihče v celoti ne ogreva, kakor tudi nihče ne dvomi o smislu obstoja literarne zgodovine.

Osnovni predmet slovenske literarne zgodovine je zgodovina slovenske literature in njenih tvorcev glede na umetniško raven posameznih literarnih tvorb in človeško pomembnost posameznih avtorjev. S pojmom »slovenska« omejujem samo njeno delovno področje, ne pa tudi njeno funkcijo, ki je s tem, da je nacionalna, tudi že del obče človeške. Ena njenih bistvenih nalog je, da neprenehoma razklepa estetske, etične, idejne vrednote te literature, osvešča z njimi in vrednostno pogloblja današnjega človeka ter tako služi njegovemu lastnemu in splošnemu družbenokulturnemu razvoju. Če je takšno pojmovanje smotra literarne zgodovine utilitarizem, tedaj moram ugotoviti, da je utemeljen s funkcijo literarne umetnosti same. Samo v družbenokulturni narodni in obče človeški dejavnosti literarne zgodovine vidim njen smisel, nikakor pa ne samo v tem, da bi razlagala umetnost le kot posebno funkcijo človeškega stvariteljskega duha. Znanost zaradi znanosti je nesmisel.

2. Mnenja v dosednji polemiki se razhajajo tudi v vprašanju, ki sem ga zgoraj že načel, a ga je treba podrobneje razviti. Gre za vprašanje, ali je literarna zgodovina samo spoznavna aktivnost ali pa je tudi aktivnost vrednotenja in kakšno naj bo to vrednotenje.

Ugotavljanje psihološke prepričljivosti takega literarnega lika v umetnini je samo spoznavni akt. To prepričljivost pa mora literarni zgodovinar vrednotiti. A takšno vrednotenje ni moraliziranje in praktični utilitarizem in se ne sme sprevreči vanj. Slepota in krivičnost je obesiti komu, ki v mejah svojega spoznanja netendenčno vrednoti etično globino, idejno in družbeno vrednost umetnine, vzdevek moralist in praktični utilitarist in povrh še zavreči njegovo literarnozgodovinsko metodo.

Literarni zgodovinar mora v mejah svojega spoznanja netendenčno vrednotiti literarno umetnino kot celoto. To pomeni, da je estetska kritika sama nezadostna, kakor je nezadostna samo analiza etičnih in idejnih vsebinskih prvin. V zgodovinski oceni mora literarna umetnina dobiti konkretna individualna in družbenoživljenjska tla. Idejna plast in družbeno obeležje manjkata kvečjemu pri intimni liriki in še tu ne vedno. Kako bo literarni zgodovinar to nalogo opravil, je odvisno seveda poleg

njegovega estetskega vrednotenja od njegove ustvarjalne moči, poznanja življenja ter etične, svetovnonazorske in družbenoidejne urejenosti.

Strinjam se s tistimi, ki sodijo, da mora biti literarni zgodovinar tudi kritik in da je literarna teorija plodna opora pri literarnozgodovinskem delu. Zgodovina umetnostnih form in stilov nam namreč dokazuje, da le-ti niso slučajni pojavi, temveč so zgodovinsko individualno in družbeno pogojeni, to se pravi, da so odsev konkretnega duhovnega sklada tvorcev, vklenjenih v določeno duhovno obeležje družbe.

Ker pa literarne zgodovine ne omejujem samo na spoznavno aktivnost, temveč jo pojmem tudi kot vrednotenjsko vedo, se ne morem strinjati z nazorom, ki slove: Literarni zgodovinar raziskuje zgodovino literature in zakonitosti njenega razvoja ter s tem kopiči neogibno gradivo, ki je potrebno za literarno teorijo. Ta nazor spravlja namreč funkcijo literarne zgodovine v služiteljski odnos do literarne teorije. Umetniška literatura kot izraz individualnega in družbenega človeka je tako močno posegala in posega v razvoj posameznih narodov in človeštva sploh, da bi se literarni zgodovinar odrekel raziskovanju nekaterih njenih bistvenih sestavin, ako bi jo proučeval samo s teoretičnega stališča kot poseben pojav človeškega duha.

3. Nič novega ne zapišem, ko trdim, da umetniškega dela ni mogoče ločiti od ustvarjalca in tega zopet ne od časa in okolja, tedaj od družbene duhovne in politične fiziognomije, v kateri živi. Sleherno zankanje sovisnosti med umetniškim duhovnim svetom, njegovo ustvarjalno psihologijo in družbenozgodovinskim položajem z vso duhovno strukturo je plod filozofskega idealizma. Za to sovisnost menda niso potrebni nobeni podrobni dokazi nikomur, kdor vsaj nekoliko realno in zgodovinsko gleda na značilnosti literature in drugih umetnosti. In kdor vsaj nekoliko realno doživlja in si ne domišlja, da dela izjemo v celotnem organizmu človeštva, bo priznal poleg posebnosti, ki ga ločijo od soljudi, kako tesno je spét v čas in prostor, tedaj v določene gmotne in duhovne družbene odnose. Tudi umetnik ni mistična prikazen ali pa nad vse drugo vzvišen pojav, ki bi bil dopoldne umetnik, popoldne pa človek, kakor je nekoč pravilno dejal pesnik Kajetan Kovič.

Ker je torej delo tesno zvezano s svojim ustvarjalcem, mora literarnega zgodovinarja zanimati tudi ustvarjalčeva življenjska zgodovina. Čeprav mu bo prav ta pokazala, da umetnik ni pasiven produkt časa in okolja, saj ju s svojim ustvarjanjem nenehoma pomaga spreminjati in razvijati, bo vendarle razvidel, da obeh determinant, ki rišeta s svojo neizogibno vsebino svoj obraz v človeka od otroških let dalje, ne sme zanemarjati. Umetnostna, sociološka, etična, filozofska in družbenopolitična problematika časa se kaže v človeku in, če je to besedni umetnik, tudi v njegovi prozi, drami in včasih bolj, včasih manj tudi v liriki. Maksim Gorki je v svoji knjigi *Moje univerze* dovolj izpričal pomen okolja, to je družbenega življenja za njegovo ustvarjanje. Dovolj znanstvenih napotkov o ustvarjalnem pomenu otroških doživetij nam je zapustil n. pr. Ivan Cankar. Nikomur, kdor vsaj malo pozna literaturo, ni treba razlagati, kaj nam pomenita čas in prostor, ko ju uporabljamo v zvezi z njo. Zato v bistvu zanika materialistično dialektično metodo,

kdor pripisuje literarnemu zgodovinarju, ki raziskuje umetnika v verigi čas — prostor — umetnik, pozitivistično metodo. Za tako raziskovanje govori tudi splošno znano dejstvo, da prenekatero umetnino pravilno razumemo in estetsko globlje doživljamo šele takrat, kadar spoznamo družbeno problematiko časa, v kateri je nastala.

4. Načela o zbiranju literarnozgodovinskih podatkov in njih uporabi so po individualnem presojanju različna. In ker so ti podatki subjektivne in objektivne narave, jim nekateri kritiki glede na izbiro stavljajo meje in opozarjajo na delovni red in smisel, drugim pa se zdi važno vse, kar je v zvezi z literarno osebnostjo.

Predvsem je jasno, da literarni zgodovinar gradiva ne zbira zato, da bi z njim samim, nerazčlenjenim in neobdelanim, že odkril vso resnico o umetniku in njegovem delu. Znanstveno neoporečna je pač tista literarnozgodovinska zavest, po kateri je znanstvenik pripravljen zbrati vse, kar tako ali drugače pomaga osvetliti, spoznati in vrednotiti avtorjevo življenje in delo in razkriti njegov pomen za človeštvo. Taka pripravljenost in zbirateljska strast je v bistvu prizadeto odkrivanje celotne resnice o avtorju in je zato nasprotje racionalističnega, pozitivističnega odnosa do literarnozgodovinskega gradiva. Da bi mogla pri taki doslednosti nastati kaka nezaželena kulturna škoda? Ne verjamem, da je komu, razen ozkosrčnim moralistom in nasprotnikom njegove miselnosti, postal Cankar kot človek in umetnik manj drag, odkar nam je znana njegova osebna življenjska muka. Fiziološki podatek o Cankarjevi življenjski problematiki ni predmet literarnozgodovinskega okusa, temveč le kos gradiva, ki ga literarni zgodovinar ne bo mogel prezreti, dokler ga morebiti kdo prepričljivo ne ovrže. Zatorej bi bilo treba raziskati morebitne odtise tega individualnega življenjskega dejstva v Cankarjevem umetniškem svetu ali pa podatek z dokazi ovreči, ne pa s pretirano vnemo razpravljati o zgrešeni zbirateljski metodi in literarnozgodovinskem okusu ter človeku vsiljevati prepričanje, da še vedno živi v Dolini šentflorjanski. Znanost pač ne more biti dekla spogledljivosti, ako hoče biti zares kulturno tvorna.

Posamezni konkretni podatki, naj so subjektivne ali objektivne narave, so poleg prodorne estetske analize neizogibno gradivo za plastično razlago in vrednotenje celotnega umetnikovega dela in življenja. Hipoteze empiričnega gradiva ne morejo nadomestiti, čeprav jim ne moremo odrekat vse vrednosti. Posamezne umetnine so izraz umetnikovih doživetij. Do teh doživetij se mora literarni zgodovinar prebiti, ako hoče dojeti umetnikovo doživljajsko strukturo. Cankarjevo doživljajsko strukturo dojameš n. pr. šele, ko se prebiješ skozi vrsto njegovih umetnin, kar ti znatno lahko olajšajo njegovi avtobiografski spisi, korespondenca in nekateri zapisi o njem. Logično nevzdržna je misel, da bi posamezno konkretno dejstvo v celoti avtorjevega sveta ne pomenilo ničesar, zakaj brez posameznih delov ni celote, a brez spoznanja bistvenih silnic, ki so delovale na umetnikovo življenje in delo, ne moreš zanesljivo govoriti o zakonitostih njegove ustvarjalnosti. Delo literarnega zgodovinarja se torej nikakor ne konča pri zbiranju gradiva, zakaj literarna zgodovina je ustvarjalna veda, ustvarjalna na podlagi predmetnih dejstev, to je

umetnin in drugih podatkov. Bistveni pa nikakor niso samo tisti podatki, ki so nujni za razlago literarnih del, temveč vsi, s katerimi moremo in moramo vključiti raziskovano literarno osebnost in njeno delo v organski duhovnokulturni in politično družbeni razvoj in raziskati njen učinek in duhovno vrednost za lastni narod in za človeštvo sploh.

Literarni zgodovinar je nujno zgodovinar tudi takih kulturnih pojavov, ki ne sodijo izključno v okvir literature in njenih tvorcev, omogočajo pa njih delo in literarnokulturni razvoj. To pomeni, da mora na osnovi konkretnih dejstev raziskavati tiste kulturne silnice, ki so povezane z literarno umetnostjo. Tu mislim na vnanjo organizacijo tal literarnega življenja, na sile, ki so to organizacijo pospeševale in zavirale, na medsebojne zveze piscev, na metode literarne kritike, na revialno politiko ipd. Čeprav navedena in podobna področja niso jedrica literarnozgodovinskega dela, so vendarle toliko pomembna, da se jim literarni zgodovinar ne more izogniti.

Sklepam: Literarna zgodovina in literarna teorija se ne smeta izključevati, temveč mora ta le-ono dopolnjevati. Niti življenjsko in slovstveno gradivo niti odlična literarnoteoretična priprava, ako ju razločimo, ne premoreta stvarnih literarnozgodovinskih sintez. Pečat nestvarnosti bo zaznamoval tudi vsako tisto tovrstno sintezo, katere avtor ne bo upošteval družbenega in narodnostnega vidika slovenske literature, zakaj ne umetniška literatura ne znanost o njej se ne moreta izkazati s tako zgodovino, ki bi izvirala iz sebe same, iz lastne notranje dialektike.

ŠE O TRDINOVEM PRETRESU

Trdinova sodba o Koseskem

Paternujeva hipoteza¹, da gre v Trdinovem Pretresu v pasusu o Koseskem zgolj za »uničujočo ironijo«, »posmeh«, »burkasto krinko«, je po vsej pravici naletela na odpor. Naj bralec namreč še tako pazljivo prebira Paternujeve navedke ali pa celoten Trdinov spis, ne bo našel v njih ironije, marveč bo pritrdil Rebulovim besedam, čeprav je ta menda sklepal le na podlagi odlomkov².

Tudi pretres ostalega gradiva — in tega ni malo — potrjuje, da je imel Trdina o Koseskem nenavadno visoko mnenje ne samo v času, ko je pisal Pretres, ampak tudi že poprej, in da ga je skoraj nespremenjenega ohranil še dolgo kasneje, dà, prav do konca življenja. Samo čudim se, kako se je Paternu mogel odločiti za tako hipotezo, ne da bi poprej preštudiral zadevno gradivo. Treba bi mu bilo pravzaprav zbrati samo vse Trdinove sodbe o Koseskem, pa bi takoj opazil, da »pod vljudnim, na prvi videz čisto nepristranskim tonom, ki hvali, kar je dobrega, in obzirno graja, kar je slabega«, samo precej nepazljiv »bralec lahko odkrije uničujočo ironijo«. Da je to tako, naj pokažejo naslednje vrste.

¹ Jezik in slovstvo I, 18—19. — ² Jezik in slovstvo I, 95—96.

Trdinov Pretres je izšel med 13. in 31. decembrom 1850. Že obseg kritike kaže, da ni mogla biti napisana v eni sapi, ampak da je moral pisec gradivo zanjo zbirati dalj časa in da je nekatere sodbe izoblikoval tudi na podlagi razgovorov z znanci (gl. o tem ZD III, 503). Ko se je kasneje v Spominih dotaknil tega mladostnega spisa, si je kljub temu očital površnost, tu pa tam prehudo, žaljivo ostrost ter da je storil »izvrstnemu možu« Koseskemu hudo krivico, ko ga je dolžil sleparstva. »Pisal sem ono natolcevanje v neki srboritosti, ki me je zgrabila večkrat tista blažena leta srečne mladosti, ljubezni in delavnosti, najbolj pa iz jeze, da ne priznajo ljudje za našega prvega poeta ‚nebeškega‘ Prešerna« (ZD II, 52—53).

Trdina torej nič ne govori o ironiji, ki bi jo bil po toliko letih pač sam priznal, če bi sploh šlo zanjo v Pretresu, marveč le o jezi, ki ga je navdajala, ker so na splošno ljudje stavili Koseskega nad Prešerna. V prav takem smislu je napisan tudi Pretres.

Sicer pa nam dokaj obsežno gradivo omogoča čisto natanko prikazati, kako se je razvijal Trdinov odnos do Koseskega. Ko je kot gimnazijec prebiral Novice, mu »krasne poezije« Jovana Vesela sprva niso pretresle duše (I, 132). V višji gimnaziji se je navdušil za Prešerna in prva ljubezen, ki jo je tedaj doživljal, mu je »olajšala razumeti tudi tiste besede, ki so ostale drugim temne in neumevne, Koseski zopet me je navdušil z mogočno besedo, s klasičnim slogom« (I, 174). Navduševal se je za Prešernov Krst, še bolj pa za Veselovo romantično Začarano puško (I, 176). Ko je na Dunaju poslušal Miklošiča, mu je zameril, da zaničljivo govori o »našem mojstru Veselu« (II, 14). Lastil si je tudi zaslugo, da je prav on izvabil Koseskega iz literarnega molka; v Spominih namreč pravi: »Da je zopet spregovoril in nam predstavil tako krasno en del ‚Iliade‘, sem pa jaz sprožil, česar ne ve morebiti nobeden« (II, 51). Ta prevod je Trdina označil kot prekrasno izvrsten, tako da se pred njim lahko celo Vossov skrije. In tudi v reških predavanjih, kjer pač ni imel nobenega vzroka biti obziren, je dijake učil: »Koseski je za Prešernom prvi slovenski pesnik — da, nekteri ga stavijo še celo na prvo mesto, kar vendar ni« (ZD V, 325). Tudi ta sodba se torej krije z ono v Pretresu! Tik pred smrtjo je še enkrat preciziral svoj odnos do Koseskega: »Od konca mi Koseski ni ugajal, kajti rabil je baš on največ meni neznanih besed in tak čuden jezik, da ga večkrat nisem mogel razumeti, če so mi bile tudi vse besede znane. Ali to ni trajalo dolgo... Posebno sem čital rad njegove zvonke in gladke distihe, ki so se mi zdeli, in to po pravici, mnogo lepši od Prešernovih... Najbolj pa je mene in do malega vse bralce ‚Novic‘ ganil, očaral in oduševil Veselov veličastni patos in njegova retorika [prim. prav nasprotno Paternujevo trditev na str. 191], s katero je dajal duška svojim vzvišenim mislim in čustvom... Tudi njegov nenavadni jezik smo smatrali takrat za vzor prave slovenščine, za sijajen vzgled, katerega bi morali vsi naši pisatelji posnemati« (III, 502).

Vse te lastne Trdinove sodbe kažejo, da je imel vseskozi visoko mnenje o Koseskem in da ni prav nobene opore za to, da bi v Pretresu mogli govoriti o ironiji, nasprotno: vse, kar je Trdina napisal o Veselu,

je izgovorjeno iskreno in je resničen izraz tega, kar je tedaj čutil in mislil. A nemara poreče kdo: »Vsa ta mnenja so iz poznejšega časa. Nemara je 1850 sodil drugače?« Ne, tudi za to imamo lepe dokaze:

Skoraj natanko en mesec, preden je začel Ljubljanski časnik objavljati Pretres, je v istem časopisu Trdina objavil dopis z Dunaja, datiran 6. novembra 1850. V njem piše: »Zelo se nam tedaj čudno zdi, kako da so pevci ‚Časnika‘ in ‚Novic‘ do malega popolnoma omolknili, zlasti, ker mnogo izvrstnih v Ljubljani živi. Naša največja želja pa je, da bi nam zopet enkrat zvezda slovenske poezije — slavni Koseski — kaj novega prinesel. Ker za gotovo vemo, da ima veliko izvrstnih novih pesmi že narejenih, naj ne zameri, da ga lepo prosimo, katero ali v ‚Časnika‘ ali pa v ‚Novice‘ natisniti dati, da bi zopet naše srce se z ognjem njegove nebeške poezije ogrevalo in navduševalo« (V, 235).

S temi argumenti, pred katerimi splahni Paternujeva domneva v nič, bi lahko razpravljanje zaključili. Vendar naj mi bo dovoljeno opozoriti še na neko stvar. Paternu ni samo izmaličil Trdinovih besed, marveč je v resnici potvoril tudi njegovo mnenje o jeziku v Veselovih pesmih. »Če upoštevamo,« tako nadaljuje Paternu, »kolikšno važnost je Trdina prisojal razumljivosti in čistosti jezika pri Prešernu in drugih pesnikih, je jasno, da moramo te vrstice sprejeti kot posmehljivo zavrnitev Veselovega jezika ter varljivega patosa pa tudi svojega nekdanjega češčenja Veselove poezije.« Od kod tako daljnosežen sklep? Ne samó, da ga zavrača Trdinovo pisanje sámo, izjave v Spominih in druga mesta, postavlja ga na neresnico tudi jezikovna praksa Trdine pesnika. V Mojem življenju pripoveduje, kako je 1850 — torej pol leta pred Pretresom — spesnil prof. Kersniku za god čestitko, »posnemajoč Koseskega, v heksametrih«. Da ne gre samo za metrično posnemanje, marveč sega vpliv tudi na jezikovno in slogovno področje, nas prepričajo že naslednji verzi:

Čuden narave je gib in njene kovačnice redba,
čuden, kot čuden je sam, ki je postave ji dal...
Vrlo namestvata voda in hlap slabosti človeške.
Jezera treba bi rok, tma bi izdati bilo.
Ona dovršita delo pa z malo potroški in znojem.
Voda grmi na kolesa, tečne nam hrane namelje,
živež, pa čimbe, blago, nosi nam barka po nji.
Vendar mornarja teži le trud in vtiske in žalji.
Pride v otenje mu hlap, žene brez droga naprej... (ZD V, 145).

Temu naj dodam še nekaj koseskizmov: vražen, sklen, konc, čin, dvomba, omaga, popotva itd.

Zato je samo logična posledica, če je dosledni oboževalec Koseskega malo pred smrtjo v Mojem življenju napisal naslednje besede: »Ali jaz sem popolnoma uverjen, da ga bo genij našega naroda visoko dvignil iz te nižave in ga postavil zopet za vselej na tisto mesto, katero si je pošteno zaslužil: v prvo vrsto slovenskih pesnikov. Ali jaz ponavljam, da se moja hvala ne razteže dalje nego samo do konca prve dobe njegovega slovstvenega truda, to je po priliki do leta 1850« (III, 503).

Tak je torej v resnici Trdinov odnos do Koseskega. Premajhno upoštevaje gradiva pa seve lahko vede do marsičesa.

Karel Bačer

Ne bi hotel odgovarjati na prizadetost, s kakršno se je Bačer pogнал v ne ravno najbolj bistveni pasus moje razprave o Trdinovem Pretresu. Ker mi ne gre za Bačerjev okus v teh rečeh, temveč za resnico o Trdini, si bom izbral drugo pot. Oglejmo si torej nekoliko pobliže obe glavni trditvi njegovega polemičnega članka! V njem nam pove dvoje:

1. Da »je imel Trdina o Koseskem nenavadno visoko mnenje ne samo v času, ko je pisal Pretres, ampak tudi že poprej, in da ga je skoraj nespremenjenega ohranil še dolgo kasneje, dà, prav do konca življenja«.

2. Da prav zaradi tega »vseskozi visokega« mnenja o Koseskem »ni prav nobene opore za to, da bi v Pretresu mogli govoriti o ironiji«.

Ali je resnica o Trdini res tako preprosta in enostranska? Ali je bilo Trdinovo »nenavadno visoko« mnenje o Koseskem zares tako trdno in vseskozi premočrtno, da ni nikoli dopuščalo občutnejših stranpoti?

Dokazi, da to ni tako in da je zadeva le nekoliko bolj zapletena, so blizu, tako rekoč na dlani. Bralcu se ne bo treba posebno truditi zanje. Zasledil jih je lahko že v nekaterih Bačerjevih citatih Trdinovih izjav o Koseskem. Polemik namreč v podkrepilo svoji domnevi navaja množico gradiva, se pravi citatov, lepo in zanesljivo zbranih po imenskem kazalu k Zbranemu delu, in je pri tem menda prepričan, da vse skup od začetka do kraja govori v prid njegovi tezi o Trdinovem večnem češčenju Koseskega. Toda kdor je vaje biti do gradiva nepristranski, mora sprevideti, da so v Trdinovih izjavah trditve, ki domnevno premočrtnost občutno lomijo. Vzemimo za primer prvi Bačerjev argument, namreč Trdinove lastne izjave o odnosu do Koseskega v drugi knjigi Spominov na str. 52 in 53. Polemik naj mi dovoli, da mesto citiram nekoliko obširneje, kot je storil sam. Trdina torej 17 do 18 let po svojem Pretresu takole poroča o celotni zadevi:

»Razen drugih spisov pošljem 'Časniku' 'Pretres slovenskih pesnikov'. Ta kritika je imela dve veliki napaki, sem ter tja površnost, sem ter tja pa prehudo, razžalujočo ostrost. Prešerna sem imenoval 'nebeškega' pesnika in mu dal po vrednosti prvo mesto med domačimi poeti. Že ta reč ni bila vseh Koseskemu, kajti prej se je vedno trdilo in verjelo, da je on pred Prešernom. Ne vem, koliko centov kadila je posmodil oče Bleiweis na njegovo slavo. Še bolj pa ga je razkačilo, ko je bral v mojem spisu, da je on večidel prestavljal in včasih kako tujo celo za svojo med ljud poslal, ne imenovavši pisatelja neslovenskega originala. S tem sem ga okril sleparstva in se pregrešil težko zoper izvrstnega moža.« — Po nadaljnjem opravičevanju Trdina takole zaključuje izvajanja o svojem mladostnem početju: »Pisal sem ono natolcevanje v neki srboritosti, ki me je zgrabila večkrat tista blažena leta srečne mladosti, ljubezni in delavnosti, najbolj pa iz jeze, da ne priznajo ljudje za našega prvega poeta nebeškega Prešerna« (ZD II, 52—53).

Mislim, da te izjave dokaj jasno razkrivajo, kakšen je bil Trdinov temeljni odnos do Koseskega takrat, ko je kot dvajsetletni mladenič pisal kritični Pretres slovenskih pesnikov, in kakšen tedaj, ko je kot zrel mož pisal gornje vrstice Spominov. Če v Spominih svoje mladostno obrav-

navanje Koseskega označuje z izrazi, kot so »srboritost«, »natolcevanje« ali »prehuda, razžaljujoča ostrost«, s tem vsakemu razumnemu bralcu pove, da je njegovo sedanje razmerje do vodilnega pesnika Novic drugačno, kot je bilo takrat, ko je pisal Pretres. Da je zdaj pač spoštljivo in trezno, medtem ko je bilo takrat ogorčeno, mladostno zaletavo in celo krivično. Kako more Bačer to dejstvo spraviti v sklad s svojo trditvijo, da je imel Trdina v času, ko je pisal Pretres, o Koseskem »nenavadno visoko mnenje«, mi res ni razumljivo. In kako more zanikati vsakršno bistveno spreminjanje v Trdinovem odnosu do Jovana Vesela, tudi ne. Če meni, da je res na pravi poti, mu bom navedel še zelo nazorno Trdinovo izjavo, v kateri poroča, kako je kot dijak sploh doživel srečanje s poezijo noviškega orla: »Krasne poezije Koseskega mi niso pretresle duše. Mnogo besed nisem razumel in jezile so me nove črke, ki so se počasi, kakor je tudi prav in treba bilo, vpeljavale. Mnogo raje sem bral nemške spise...« (ZD I, 132). Da je imel, kar Bačer spet zanika, do Veselovega jezika pogosto zelo kritično stališče in da mu je odrekal vsakršno avtoritativnost, mora vedeti vsakdo, kdor pozna Trdinova dela. Kogar stvar zanima, naj si poišče ustrezna mesta v Zbranem delu, citiranje bi bilo prezamudno. Skratka, čudim se, kako da kdo noče videti povsem nazorne resnice, da se je Trdinovo razmerje do Koseskega občutno spreminjalo, predvsem v mladosti, in da mu je bilo v času Pretresa več kot nenaklonjeno.

Kako je pravzaprav Bačer reševal problem, ki si ga je bil zastavil?

Očitno je, da je ostal pri izrazito statičnem pogledu nanj. V resnici je lagodno posplošil Trdinov kasnejši odnos do Jovana Vesela ter zanj poiskal še nekaj oporišč v dijaški dobi, medtem ko se v zamotanost idej in psihologije Pretresa, za katerega predvsem gre, sploh ni spustil. Poleg tega je obravnaval problem docela iztrgano in površinsko, ne da bi skušal pogledati v notranjo idejno strukturo takratne Trdinove literarne miselnosti, katere delček in nič več je tudi odnos do Koseskega. Prav bi bilo, če bi Bačer šel idejno nekoliko globlje v te reči, o katerih bi res kazalo razpravljati. Potem bi se morda srečala. Tako se pa bistvenega dela problematike okoli Pretresa pravzaprav niti lotil ni.

Naj zaključim! Bačerjeva teza o Trdinovem nespremenjenem in nespremenljivem, vseskozi visokem vrednotenju Koseskega me res ne prepriča. Proti njej govore dovolj trdni dokazi. Ti dokazi, kakor rečeno, pričajo tudi za to, da je bilo Trdinovo razmerje do Vesela ob pisanju Pretresa tako, da lahko pričakujemo ironijo, ki pri piscu gorjanskih Bajk ni ravno poredka. Do tu sega Bačerjeva polemika. V psihološko interpretacijo Trdinovega kritičnega besedila o Koseskem pa se ne spušča. Zato se mi svojih trditev o ironiji ne zdi potrebno braniti.

Na koncu še nekaj. Naj bo polemik prihodnjč nekoliko bolj pozoren do delovne morale svojega nasprotnika. Očita mi namreč nepoznavanje gradiva. Namreč gradiva, ki ni nič drugega kot Zbrano delo in opombe k njemu, ki ga on pozna, drugi pa menda ne. Mar res misli, da bi se jaz ali kdorkoli drug v javnosti in celo v slavističnem glasilu upal lotiti razpravljanja o Trdinovi literarno-estetski miselnosti, kar je bil moj namen, ne da bi poznal Zbrano delo?

Boris Paternu

SLOVNIŠKE IN PRAVOPISENE DROBTINE

Povedkov tožilnik ali imenovalnik?

Ali je prav: »Posebni del smo imenovali glavna količina ali Posebni del smo imenovali glavno količino? Pri glagolu z nepopolnim pomenom imenovati smo večkrat v zadregi, ali naj postavimo povedno določilo v tožilnik ali imenovalnik. Nekateri trdijo, da mora po njihovem občutku biti imenovalnik, drugi pa, da tožilnik.

Analizirajmo si gornji stavek: osebek je 1. oseba množine, ki je izražena v pomožnem glagolu *smo*, povedek je *smo imenovali*, predmet v tožilniku je *del*, posebni njegov prilastek. Ker spada imenovati h glagolom z nepopolnim pomenom, potrebuje zraven povedno določilo; to pa stoji pri tem glagolu, če je stavek aktiven, v tožilniku, torej: *količino*, *glavno* je pripadajoči prilastek.

Pri drugih glagolih z nepopolnim pomenom, n. pr. »biti, postati, ostati, zdeti se, izvoliti za, imeti za« more stati povedno določilo tudi v imenovalniku, v roditeljskem ali v katerem drugem sklonu s predlogom.

Glagol *imenovati* se mnogo pogosteje rabi v pasivni obliki, to je s povratno-osebim zaimkom *se*: Naš sosed *se imenuje Francé*; v aktivni obliki *se* stavek pravilno glasi: Našega soseda *imenujejo Franceta*. V pasivnem stavku sta osebek in povedno določilo v imenovalniku, v aktivnem pa oba v tožilniku. Ker se pa pogosteje rabi pasivna oblika »imenovati se«, je povedno določilo pasivnega stavka v imenovalniku začelo prehajati v aktivni stavek. — Toda v pisnem jeziku ta raba doslej ni bila dovoljena in je tudi sedaj ne kaže uvajati, ker gre za zelo mlado analogijo, ki pa še ni tako splošno prodrla, da bi jo že smeli sprejeti.

Poglejmo še, kako se je to vprašanje obravnavalo v starejših slovnica! J. Šuman pravi v Slovenski slovnici (1882, § 250): »Pri nekaterih glagolih stojita dva tožilnika, eden pomeni prvi direktni predmet, drugi pa povedni predmet.« Med glagoli navaja na prvem mestu *imenovati*; stavek zraven se glasi: *blažene imenujemo one*, ki so pretrpeli. Pravi objekt in povedno določilo sta torej v akuzativu. — Tudi Janežič-Sketova Slovenska slovnica (9. izdaja, 1906) govori v § 255 o predmetnem in povednem tožilniku pri glagolu *imenovati* (idr.). Za primer navaja stavek: *Imenovali so ga strica*. Torej imamo zopet predmetni (ga) in povedni tožilnik (strica).

A. Breznik pa ima v svoji Slovenski slovnici (1916) glagol *imenovati* že samo med povratniki: *imenovati se*, toda brez stavka, ki bi imel povedno določilo v imenovalniku. Navaja le dva primera s povednim določilom v orodniku: *X in Y sta bila imenovana učiteljema*. *X, Y in Z so bili imenovani učitelji* (orodnik množine).« Prav ta raba je bila pa že tako starinska, oživiljena po stari cerkveni slovanščini in drugih slovanskih jezikih, da njene slovnične zgradbe nihče ni več razumel in zato tudi ne rabil. Zato so si ljudje iskali nove rešitve; v Brezniku je niso našli; ta ali oni je poznal staro Janežič-Sketovo

pravilo in je v aktivnem stavku rabil povedno določilo v akuzativu, v pasivnem pa v nominativu. Kdor pa Sketa ni več imel ali se v njem ni spoznal, je začel mešati nominativ in akuzativ v povednem določilu.

Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih šol (1940) pozna v § 231 »tožilnik kot povedkovo določilo« in navaja stavek: Imenovali so ga strica.

Slovenska slovnica (1947, § 258) navaja samo povratnik imenovati se in pasivni stavek Naš sosed se imenuje France.

Tako nam je torej analiza današnjega stanja in zgodovinskega razvoja tega vprašanja zadnjih sedemdesetih let jasno pokazala, da moramo pri glagolu imenovati v aktivnem stavku rabiti povedni tožilnik, v pasivnem stavku pa povedni imenovalnik. Prav je torej le: Posebni del (tožilnik) smo imenovali glavno količino. Posebni del (imenovalnik) se je imenoval glavna količina.

Pravilno je rabil glagol imenovati že Jurčič v prvi izdaji Desetega brata (1866, str. 15): ...človek, katerega je Lovretu deklica imenovala desetega brata.

R. Kolarič

Med meno*j* in med tebo*j* . . .

Tako ponavljanje predloga med se večkrat bere, še večkrat pa sliši v vsakdanjem govoru. Zdi se torej, da ponekod v živem govoru zamira čut za njegov prvotni pomen.

Starejši obliki v slovenski knjigi (že v 16. stol.) sta me*j* in me*ju*; predlog med ima svoj -d po predlogih nad, pod, pred, od, kaže torej najmlajšo razvojno stopnjo. V narečjih je me*j* še ohranjeno.

Predlog me*j* izvaja Berneker (EWb II, 32) iz edninskega mestnika me*ji* iz med'i, me*ju* pa iz starega dvojinskega mestnika med'u od samostalnika me*ja* iz med'a. Predlog med (me*j*, me*ju*) zaznamuje torej stvari, v katerih sredi*ni* ali na katerih me*ji* kaj je ali se kaj godi. Tako ta predlog pojmujejo tudi J. Šuman (Slovenska slovnica, 1882, str. 394). Praslovansko med'a je v najbližjem sorodstvu z lat. pridevnikom me*d*i*u*s »srednji«. — Osnovni pomen »sredine« ali vsaj vmesnega prostora je v mnogih narečjih še živ. To kaže tudi Pleteršnikov primer: »med mano in tabo ni razločka«. Še izraziteje se ta pomen čuti v primerih, kjer gre za »sredino, mejo« dveh krajev ali vsaj vmesni prostor, n. pr. prog*a* med Ljubljano in Trstom (SP 1950, 346). Tukaj se vsaj meni odločno upira raba: prog*a* med Ljubljano in med Trstom. V tej zvezi mi pomeni stavek: prog*a* med posameznimi deli Ljubljan*e* ali Trsta, gotovo pa ne pomeni prog*e*, ki veže Ljubljano in Trst. Prav tako se mi upirajo primeri: med včeraj in med jutri je danes; med 6. in med 7. uro zjutraj; med nebom in med zemljo; pridem med ponedeljk*om* in med sredo; med vašo in med našo hišo je vrt ipd.

V krajevni in časovni rabi je nemogoče ponavljanje predloga med. In tukaj gre za prvotno rabo. Kjer pa se predlog med ne rabi več za čisto krajevno ali časovno oznako, mu prvotni pomen ble*d*i. Tak je primer: Med meno*j* in med tebo*j* ni razlike. Toda to ponavljanje predloga

med je mlado in ga ne kaže dopuščati. Pleteršnik ima v prav istem stavku (med mano in tabo ni razločka) pravilno en sam predlog med. Tudi vsi gornji primeri morajo imeti en sam med: med včeraj in jutri je danes; med 6. in 7. uro zjutraj; med nebom in zemljo; pridem med ponedeljkom in sredo; med vašo in našo hišo je vrt. R. Kolarič

O pravnem izrazu „grabež“

Od uglednega pravnika M. J. sem prejel naslednje vprašanje:

»Naslov 255. člena kazenskega zakonika se glasi ‚Grabež‘. Jasno je, da grabež v tem primeru ne pomeni osebe, ki grabi, krade, ampak da je pravna ustanova. Profesor je pri izpitu vprašal kandidata, kako sklanja besedo grabež. Kandidat je sklanjal takole: grabež, grabeža, grabežu itd. Profesor pa je dejal, da moramo sklanjati: grabež, grabeži, grabeži itd. Grabež je po Slovenskem pravopisu oseba. Morda bi bilo bolj prav, če bi v kazenskem zakoniku nadomestili grabež z izrazom grabežljivost. Kako bi rekli vi, če pomeni grabež osebo in je grabež, grabeži nepravilno?«

Na to vprašanje moram tu nekoliko obširneje odgovoriti. Poskušajmo najprej ugotoviti, kaj pomenijo samostalniki, narejeni s pripono -ež in kako se sklanjajo oziroma katerega spola so.

Samostalniki, narejeni s pripono -ež iz glagolskih osnov, v pomenu dejanja, izraženega z glagolom, so bili prvotno res ženskega spola. Vzemimo kar naš primer: grabež. Grabež je iz osnove, ki jo imamo v glagolu grabiti. Prvotni pomen izraza grabež je dejanje grabljenja. V tem pomenu je bil samostalnik ženskega spola, torej: grabež, grabeži, z grabežjo. V današnjem knjižnem jeziku pa so taki samostalniki moškega spola. Navedimo še nekaj drugih primerov: iz glagola trpeti je samostalnik trpež, kar pomeni dejanje trpljenja ali pa dejanje trajanja. Hrastov les je za trpež, to se pravi, da dolgo traja. To ni za trpež, se reče o čem, kar ne trpi, t. j. ne traja dolgo. To je naredil za trpež, je lep primer iz ljudskega govora. Omenimo iz velikega števila takih samostalnikov, ki pa jih danes radi nadomeščamo z drugačnimi tvorbami, še: metež in vrvež, ki se pogosto rabita.

Pomen takih samostalnikov se je v nadaljnjem pomenskem razvoju prenesel na predmet glagolskega dejanja ali na kraj, kjer se to godi. Pletež na primer pomeni to, kar s pletenjem nastane.

Posebno pogosten pa je pomenski prehod, po katerem so dobili samostalniki na -ež pomen delujoče osebe: klatež je, kdor se klati, kujež kuje itd.

Nekateri taki samostalniki imajo več pomenov. Dremež je dremanje, pa tudi tisti, ki dremlje; kradež pomeni dejanje in delujočo osebo, tatvino in tatu. Grabež je dejanje grabljenja in delujoča oseba, tisti, ki grabi.

Tako smo prišli na 255. člen kaz. zakonika, kjer pomeni grabež dejanje in ne delujoče osebe. Po tem, kar smo povedali o pomenu in pomenskem razvoju takih izvedenk in o njih spolu, je grabež v tem primeru jezikovno pravilen samostalnik moškega spola. Profesor, ki je kandidata zavrnil, je šel predaleč, ker so take izvedenke v današnjem knjižnem

jeziku moškega spola, čeprav so bile, kot smo videli, prvotno ženskega. Grabež, grabeži itd., to bi bil potemtakem arhaizem, starina, neprikladna današnji knjižni slovenščini.

Vprašanje, ali bi bil izraz grabežljivost v našem primeru pravilen, moramo seveda zanikati. Grabežljivost je lastnost, biti grabežljiv. Besedilo omenjenega člena kazenskega zakonika pa terja izraz, ki pomeni dejanje, to pa se izraža ali s tako imenovanim glagolnikom, ki bi se glasil v našem primeru grabljenje, ali pa s kako drugačno izvedenko, v tem primeru grabež.

Vprašanje je zdaj samo, ali je beseda grabež za pojem v čl. 255 kaz. zakonika dobro izbrana. Zakonodajalcu je grabež vsaka tatvina, velika tatvina, roparska tatvina in poneverba stvari družbenega premoženja, ki so posebnega pomena za narodno gospodarstvo in preskrbo državljanov, in je količina ukradenih ali poneverjenih stvari tolikšne vrednosti, da se iz tega očitno vidi brezobzirnost do skupnosti. Kdor počenja take stvari, res grabi, v tem primeru na škodo skupnosti. Izraz je po našem dobro izbran, njegova pomanjkljivost je samo v tem, da pomeni grabež tudi osebo, ne le dejanje.

Ivan Tominec

Nekaj o določni obliki pridevnika

Članek prof. dr. R. Kolariča *Svoj živi dan* (Jezik in slovstvo, št. 3) se dotika vprašanja, o katerem znova razmišljam, kadarkoli obravnavam v šoli določno obliko pridevnika. »Slovenska slovnica« (1947, 81) namreč pravi: »Za svojilnimi zaimki in zaimkom ves rabimo določno obliko.« Ali res samo za zaimki? Kaj pa v tehle primerih: materin novi predpasnik, bratov zeleni klobuk, Tonetov mladi prijatelj... Stvar je torej popolnoma enaka tudi tedaj, kadar stoji pred pridevnikom namesto svojilnega zaimka posesivni adjektiv. V tem smislu bo treba potemtakem ob novi izdaji slovnice vsekakor to pravilo razširiti, pritegniti pa nemara tudi še katere druge zaimke razen ves. Tudi ti namreč поблиže določajo predmete (tisti, ta, oni, isti).

K. Bačar

Skrb za razvoj domače tehnične terminologije

Dejstvo je, da nagli tehnični razvoj s svojo živo in otipljivo ustvarjalnostjo nenehno bogati jezikovno zakladnico z novimi pojmi in izrazi. Resnici na ljubo je vendar treba priznati, da večina teh pojmov ne uživa jezikovne domačnosti, kajti skupno z novimi izsledki tehnično naprednejših narodov kaj radi povzemamo tudi njihove izraze. Razumljivo je, da nekaterih izrazov (kot so telefon, telegraf, teleprinter, turbina, generator), ki so že docela mednarodni, ne kaže prevajati (in jim iskati adekvatnih izrazov v materinem jeziku), toda pomisliti moramo, da imajo tovarne, delavnice, laboratoriji in inštituti na tisoče raznih naprav in vse polno sestavnih delov, ki jim vselej ne vemo domačega imena. Nemške popačenke, ki so se pri nas dokaj udomačile, so s prizadevnostjo jeziko-

slovcev in tehnikov pretežno že spodrinili lepi in pristni domači izrazi. Žal so se ti obravnavali več ali manj le v strokovnih in njim sorodnih šolah, niso pa dovolj zajeli mojstrskega kadra, ki je vendarle najbližji učitelj mlade generacije.

Takšne izraze bi veljalo zbirati ter jih obdelati kompleksno po njihovih funkcijah, ne pa po suhem abecednem redu. Bilo bi celo priporočljivo, da se obdelajo skupno z grafičnimi prikazi, kajti samo tako bi se izognili dolgoveznemu tolmačenju. Prav to bi tudi jezikoslovcem olajšalo delo pri tehnični terminologiji, ki je zelo pogosto prav zaradi abstraktnega pojmovanja dokaj jalova, gramatično sicer pravilna, a tehnično netočna.

Za ustvarjanje tehnične terminologije je vsekakor nujno potrebno najtesnejše sodelovanje med jezikoslovci in tehničnimi strokovnjaki. Še tako dober jezikoslovec ni vselej tudi tako dober tehnični strokovnjak, da bi z enako tankočutnostjo kot pri splošnih pojmih mogel nezmotno ustvarjati tehnične izraze. Da to povsem drži, smo lahko opazili že v drugi številki lista »Jezik in slovstvo«, pa čeravno je imel avtor najboljše misli in zares tehtne razloge, da spregovori nekaj besed o zloženkah, ki se jih prav tehnično izrazoslovje kaj rado oprijemlje. Tako n. pr. avtor omenjenega prispevka med drugim navaja, da bi ne smeli pisati *alfažarki*, *avtopromet*, temveč *žarki alfa*, *avtomobilski promet*. Meni osebno niti prvi niti drugi izraz ne zveni najlepše kakor tudi ne naziv podjetja »SLOVENIJALES«, ki je pač tako označeno in registrirano, kot da je beseda »slovenijales« splošen pojem, vtem ko bi bilo po zunanem videzu in sami logiki pametneje pisati »SLOVENIJA-LES«, saj sta dejansko v tem nazivu zajeta dva pojma. Tudi tehnik, dvomim, da bi kdaj pisal »alfažarki« ali »žarki alfa«, temveč edinole *α-žarki*, *β-žarki*, *γ-žarki* itd. Nedoumljivo je prav tako, zakaj ne bi mogli pisati *avtopromet* (namesto *avtomobilski promet*), posebno še, če hkrati dopuščamo pisavo *avtogaraža*, *avtostrada*. Pojemovno so ti izrazi prav gotovo zgrešeni, toda če že korigiramo enega, korigirajmo vse.

Povsem napačno pa je — naj mi avtor ne zameri — zahtevati, da namesto *fotocelica* pišemo *fotografska celica*, tembolj, ker je izraz *fotocelica* dejansko naziv za poseben električni instrument, ki s fotografijo ali zatemnjeno fotografsko celico nima prav nobene zveze. Naziv za to napravo v nemščini je »Photozelle« in ta predstavlja napravo, ki svetlobne žarke pretvarja v električno energijo ali pa, v drugem primeru, sorazmerno z jakostjo vpadajoče svetlobe spreminja svoj notranji upor. Prav zategadelj fotocelice ne moremo in ne smemo enačiti s fotografsko celico, ki kot pojem vselej predstavlja zatemnjen prostor, kjer se razvijajo negativni in pozitivni.

S temi pripombami pa nočem podcenjevati članka A. Bajca, saj smo lahko veseli, da se je lotil perečega vprašanja zloženek tudi na področju tehničnega izrazoslovja. Smola je bila pač v tem, da ni izbral primernejših zgledov. Končno bo vendarle treba priznati, da je tudi tehnika del naše kulture. Treba se bo vanjo poglobiti, treba jo bo vzeti v pretres, treba ji bo približati jezik in del naših misli. To je edina pot, če želimo, da se rešimo podedovane zaostalosti.

Nadejamo se, da bo list »Jezik in slovstvo« prav na tem premalo obdelanem področju zasejal zdravo seme in s širšim krogom znanstvenih delavcev in praktikov omogočil, da bo vzkalilo in raslo skupno z vsem našim družbenim razvojem.

Miloš Macarol

Opomba uredništva. Avtogaraža je dovoljena, ker je beseda v obeh delih tujka in se ne ravna po slovenskih pravilih o zlaganju. To pa ne velja za avtopromet in alfažarke, pa če jih tudi pišemo *a-žarki*, ker pač tako zlaganje ni slovensko. Kakor ne moremo reči kravohlev ali poštourad, prav tako ne gre avtopromet. V slovenščini se določilna beseda ne veže več z osnovno, če ta ni izglagolska. Res pa občutek za to zamira, zato imamo avtopromete, kolodvore in drevorede. Kar zadeva fotocelico, ima pisec prav, da je bila mišljena samo fotografova temnica. Toda izraz vendarle ni pravilen, dober bi bil svetlobna celica, če bi le ustrezal.

Še enkrat Stenarjeve krnice

V številki 4—5 revije »Jezik in slovstvo« je Rudolf Kolarič obširno odgovarjal na vprašanje, ali je prav Stenarjeve krnice in ali je obe besedi treba pisati z veliko. K njegovim precej opreznim, toda potrebnim ugotovitvam bi rad še tole pripomnil:

Lastno ime Stenarjeve krnice bi imelo pravico do življenja, če bi bilo med domačini ali planinci v rabi. Domačinom je tuje in v Mojstrani ga noben planšar, lovec ali drvar ne pozna. Lastna imena, kolikor jih Stenar ima in ne spadajo med nove alpinistične oznake za plezalne smeri (n. pr. Brojanov raz), je evidentiral dr. Henrik Tuma v svojem Imenoslovju Julijskih Alp. Tam najdemo na str. 40 našeta vsa imena, s katerimi so domači pastirji in lovci poimenovali značilnejša mesta ali dele te gore: Visoki Stenar, Spodnji Stenar, Turn pod Stenarjem, Planja pod Turnom, V Rižah (pravilno bi bilo V rižah), Bukove glave, Mecesence in Strme plati. Prepričan sem, da je ime Stenarjeve krnice samovoljna tvorba kakega člankarja, ki je hotel biti v svojem pisanju čimbolj jasen in nazoren.

Tu nastane vprašanje, ali je prav, da naši planinci in alpinisti vsakemu količkaj izrazitejšemu izrastku, previšu, polički ali kotanji dajejo svojevoljno že tudi lastno ime. Da to smejo v stenah, ki so jih domačini poimenovali kot celote, preplezali in raziskali pa šele alpinisti, je razumljivo. Tako je Severna triglavska stena dobila celo vrsto novih lastnih imen (Ustoličenje, Zlatorogove police, Slovenski steber, Črni graben, Zimmer-Jahnov izstop, Jugova grapa itd.). Stenar pa so domačini z vseh strani dovolj dobro poznali, da bi krnice, če bi res zaslužile lastno ime, tudi poimenovali. Razen tega pa takih krnic (= kotlin v pobočju), kakršne so v Stenarju, v naših Alpah kar mrgoli kakor špic. In kakor nimajo vse špice lastnih imen, tako jih tudi vse krnice ne morejo imeti. Tudi jamarji ne dajo vsakemu stalagmitu ali stalaktitu svojega imena. Če že kdo želi imenovati tiste kotanjice krnice, naj piše »krnice pod Stenarjem«. Sicer pa je v rabi tudi pridevnik na -ski. Prehod med Križem in Stenarjem se namreč imenuje Stenarska vratca. Ime ni samo na zemljevidu, temveč v živi rabi.

Kolaričeva domneva, da utegne ime Stenar izvirati iz nemškega Steiner, je dovolj trdna, da jo moremo imeti za edino pravilno. Pred dvajsetimi leti v Mojstrani nihče ni poznal Stenarja, pač pa le Steiner, kakor nemški turisti goro še danes vztrajno imenujejo, pač pod vplivom svojih turističnih priročnikov.

Janez Svobljak

Imena zdravil pišimo tako kot druge tujke

Slovenski pravopis dopušča: abuzus, analiza, arzenik, azbest, balzam, dizenterija, eozinofilen, izomorfen, kifoza, konzultacija, rezistenca, senzibilen, tonzila, vazelin, vazomotoren, vizita itd. Izbral sem samo nekaj tujk, ki jih ponajveč uporabljamo zdravniki. Samo imena treh zdravil pa piše SP takole: bismut, insulin in salvarsan. Zakaj ne smemo pisati bizmut, inzulin in salvarzan? To zdravilo je sploh arzenov preparat, na kar nas spominja končnica.

Imena vseh drugih zdravil, ki jih je na tisoče, lahko pišemo fonetično, samo omenjena tri nam »pravoverni« jezikovni korektor v rokopisu popravlja, ker jih je SP tako uzakonil.

Zaradi enotnosti predlagam: Na receptih naj bi pisali na primer: Alusil, Navisan, Novospasmin itd. Kadar pa bi pisali o teh zdravilih v kakem članku, bi pisali aluzil, navizan, novospazmin itd.

Radoveden sem, kaj porečejo k temu jezikoslovci.

M. Karlin

Opomba uredništva. Kaj drugega naj poreče jezikoslovec kakor to, da ima pisec prav. Povsem razumljivo je, da je v prvi izdaji SP marsikatera nedoslednost, ki jo bo treba popraviti.

Ocene in poročila

PO PETIH KNJIGAH NOVE IZDAJE TAVČARJA

Sedeminštirideset knjig zbranih del dvanajstih slovenskih pesnikov in pisateljev, ki jih prištevamo k vodilnim klasikom slovenskega leposlovja, stoji na knjižni polici. Obsežna zbirka je prekoračila že polovico prvotno načrtane poti — ta pa se bo z dodajanjem novih avtorjev nujno morala še razširiti —, a že sedaj prekaša vse podobne izdaje na Slovenskem; ob svojem zaključku bo prava zakladnica slovenske besedne kulture. Če je pred sto leti predstavljala skoraj vso slovensko lepo besedo v culico povezana drobna knjižica Prešernovih Poezij, pa sije dandanes naša književnost v vse bolj svetli luči. Po obsegu in izbiri se je razbohotila kot dobro rastoče drevo, katerega korenine so čvrsto zaraščene v domačo zemljo, ki daje njegovi rasti novih in novih sokov, ti pa rodijo lepše in boljše plodove. Štiri knjige Gregorčičevih in po dve Kettejevih in Murnovih pesmi čakajo že na zaključno monografijo, petim knjigam Kersnika manjka razen nje samo še korespondenca, Trdina se je razrasel na osem, Jurčič in Stritar na šest, Levstik pa na

pet zajetnih knjig, medtem ko je Aškerc obstal pri drugi, Linhart in Kosovel pa celo pri prvi. Neenakomerna rast tako pomembne knjižne zbirke izdaji prav gotovo ni v uslugo, saj bi si človek prav zares že na primer želel drugi zvezek Kosovela, ko je prvi izšel že pred devetimi leti, leta 1946, kot začetni zvezek zbirke. Vzroki temu so prav gotovo pretežno knjigotrske narave; to je verjetno tudi razlog, da so nekateri uredniki prevzeli po več avtorjev in krepkeje zastavili pri takih, ki jih založba hitreje in lažje razprodaja. Pri izboru pa bralec vedno bolj pogreša predvsem Franceta Prešerna, ki bi ga kljub številnim povojnim ljudskim in jubilejnim izdajam ter kljub predvojni Kidričevi kazalo čimprej uvrstiti v zbirko. Dalje naj bi kmalu zagledali tudi že večkrat napovedane začetne zvezke Jenka, Župančiča in Prežihovega Voranca, morda še Vodnika, Mencingerja, Erjavca, Gestrina, Finžgarja, Preglja, Gradnika, morda celo Podlimbarskega in še koga iz mlajših literarnih generacij. Cankar, Meško in Bevk so se z izhajajočimi izbranimi spisi izdaji celotnega opusa gotovo za nekaj desetletij oddaljili.

Ivana Tavčarja predstavlja v zbirki doslej pet knjig leposlovja. Kot je znano, si je urednica Tavčarjevega Zbranega dela dr. Marja Boršnikova postavila v okvirni načrt izdaje šest knjig leposlovne proze, knjigo feljtonov in pisem, izbor političnih člankov ter zaključno monografijo, torej skupno osem do devet knjig. Izdaja je tedaj v drugi polovici poti ali tik pred zaključkom Tavčarjevega leposlovnega dela. V prihodnjih dveh letih, upajmo, se bodo vrstile še preostale knjige.

V Zbrano delo so po principih, ki so veljavni za vso zbirko, uvrščena vsa doslej že znana ali ob tej priliki novo odkrita Tavčarjeva dela in urejena kronološko v okviru posameznih vsebinsko sorodnih ciklov. Tako nekako je skušal urediti Zbrane spise dr. Ivana Tavčarja v šestih zvezkih (1921—1932) že dr. Ivan Prijatelj, vendar je grešil zlasti pri jezikovnem prirejanju pisateljevega teksta in ni upošteval niti vseh del niti variant, medtem ko je Levčeva priredba Tavčarjevih Povesti v petih zvezkih (1896—1902), ob podobni jezikovni obravnavi, prej bralcem prijetna razporeditev gradiva po posameznih zvezkih kakor pa razvojni prikaz Tavčarjevega dela kot celote. S sedanjjo izdajo bomo slednjič dobili resnično podobo Tavčarja leposlovca, saj sta osnovni vodili ureditve predvsem vernost pisateljevemu jeziku, ki ga izpričujejo rokopisi in, če teh ni, na prve objave naslonjena redakcija tekstov in kar se da kronološka razvrstitev del, ki jo motijo samo ovire tehnične narave. Poleg tega je sedanja izdaja dopolnjena z nekaterimi prvimi ponatisi doslej neznanih Tavčarjevih spisov in variantami ter z izčrpnimi opombami o nastanku in usodi posameznih povesti. Že v njih je delno nadomestilo za Prijateljeve uvode, ki bodo še dopolnjeni v sklepni študiji o Tavčarjevem življenju in delu.

Gradivo, kot ga je razdelila urednica po posameznih knjigah izdaje, nam lepo kaže razvoj Tavčarjevih pisateljskih sposobnosti. Prvo skupino zase tvorita prvi dve knjigi Zbranega dela, v katerih je ponatisnjena Tavčarjeva mladostna proza od takrat, ko je kot četrtošolec napisal svoje prve novele, do zrelega in že priznanega tridesetletnika. V prvi knjigi (1951), ki vsebuje krajšo prozo iz tega obdobja, zasledujemo mladostnega Tavčarja, kako se bori z vzori tujih romantičnih del (Gospa Amalija, Dona Klara, Nasproti stari palači, Antonio Gledevič), kako so pod tem vplivom polna romantike tudi dela, katerih dogajanje temelji že na domačih tleh (Valovi življenja, Soror Pia,

Tat, Gospod Ciril), in kako se vendarle že približuje realističnemu opisovanju, čim bliže so obravnavane zgodbe in ljudje v njih njegovim osebnim doživljanjem, čustvovanju in mišljenju (Povest v kleti, Bolna ljubezen, Margareta, Mlada leta, In vendar, Čez osem let, V Karlovcu). Prvič sta ponatisnjena nedokončani prvenec Primóla in žalostna zgodba Prijatelj Radivoj ter nemška naloga Meine Schwester Elisa, dramski poskus Erazem iz Jame in variante nekaterih novel (Avrelija, Madama Avrelija, Mlade leta, Antonio Gledjević). Morda urednica ni ravnala najbolje, ko je vsebino prve knjige razdelila na štiri skupine; če bi bila združila črtice in novele in jim dodala že natisnjeni odlomek, drugega, ki je bolj koncept, pa pridružila variantam ali ga objavila med opombami, bi nam posredovala boljši pogled v prvo obdobje Tavčarjevega pisateljstva, katerega tok bi tako prekinjala samo tri daljša dela iz tega časa, ki so iz tehničnih razlogov uvrščena v drugo knjigo Zbranega dela (1952). Romantična novela Otok in Struga, zgodba z aktualnimi satiričnimi vrinki Ivan Slavelj in povest z idejno pesimistično in aktualno družbenopolitično problematiko Mrtva srca so tri značilne postaje Tavčarjevega nihanja med romantiko in realizmom.

Najbolj zanimiva za običajnega bralca je med dosedanjimi zbranimi deli prav gotovo vsebina tretje knjige (1953). V njej so zbrana leposlovna dela iz osemdesetih in devetdesetih let, le prvih pet slik iz loškega pogorja je nastalo že prej, vendar brez dvoma spadajo med vrsto poznejših takih del, obenem pa nekako povezujejo vsebino tretje z drugo knjigo. Ta šopek domačih kmečkih slik iz cikla Med gorami, od Hlekove Nežike do dramatične Šarevčeve slive in Gričarjevega Blažeta, ki spadajo med najboljše, kar je Tavčar napisal, mu je dal ime priznanega realista, ki je prinesel v slovensko literarno ozračje poleg novih krajinskih motivov tudi svojski slog in polno krven besedni zaklad domačih krajev. Nanje so navezane tudi zgodovinske povesti iz druge polovice knjige. V povestih Tiberius Pannonicus, Kuzovci, Vita vitae meae in Grajski pisar plete v romantičnem okviru realistične zgodbe iz preteklosti ljubljene Poljanske doline in jih zaključí s pripovedmi povesti V Zali, ki sama združuje pogled v preteklost s sodobnostjo. Tako je tretja knjiga — isto bo tudi s šesto s ponatisom Cvetja v jeseni in Visoške kronike — razdeljena na dva dela, v kmečke in zgodovinske povesti. Obe bosta vsebovali najboljša Tavčarjeva dela in hkrati nazorno govorili o značilnosti pisateljeve osebnosti, ki je vsa tičala sredi realne vsakdanjosti, ob posebnih prilikah pa rada iskala utehe in počitka v romantični preteklosti.

Enotno skupino Tavčarjevih del predstavljata obe naslednji, četrta in peta knjiga Zbranega dela. Glede na kronologijo je četrta (1954) tako rekoč dopolnitev tretje, saj sta bili obe v nji natisnjeni povesti napisani istočasno kot vsa proza tretje knjige in bi sodili v njen zgodovinski del. To je tudi nekaka vez med obema, ki ju pa loči kraj dogajanja: tam Poljanska dolina, tu Ljubljana, prvič v preteklosti, drugič v bodočnosti. Zgodovinska novela Janez Sonce sega v čas odmirajočega fevdalizma, utopistična, času primerna povest iz prihodnjih dob 4000 pa je ostra in aktualna satira na naraščanje moči klerikalizma na Slovenskem. Iz sedanjosti umaknjeni dogodki in osebe so pisatelju pravzaprav samo najboljše sredstvo za izpovedovanje meščanskega liberalnega in antiklerikalnega svetovnonazorskega mišljenja. (V to knjigo in čas, čeprav ni vezan na Ljubljano, spada še Izgubljeni Bog, ki je po tendenci

svoje vsebine najbliže utopiji 4000, vendar ga je urednica vsekakor namenila drugim.) Podoben tekst je tudi zgodovinska kronika Izza kongresa z vrsto epizod iz Ljubljane v kongresnem letu 1821, ki polni peto knjigo Zbranega dela (1955). Čeprav je njen nastanek odmaknjen od prve objave obeh povesti, ki ju je urednica po kronološkem vrstnem redu postavila v četrto knjigo, za celo desetletje literarnega molka, vendar jo žanr in lokacija pa tudi slog in umetniška vrednost bolj vežeta nanjo kot morda na povesti sledeče šeste knjige, katerih nastanek ji je časovno bližji. Upravičeno bi smeli trditi, da je to delo prej zaključek tistega obdobja Tavčarjevega književnega delovanja, ko je bila muza umetnosti le pripravno orodje njegovega družbenopolitičnega nastopanja, kot pa začetek zadnje dobe pisateljskega ustvarjanja. Saj je prav v tem času, spet skoraj po enakem časovnem presledku in tik pred pragom smrti, napisal dva tako veličastna sklepna akorda simfonije o svetu pod Blegašem in o njegovih ljudeh iz davnih in komaj minulih dni, s katerima se je povzpел najvišje na slovenski Parnas, da ju smemo primerjati kvečjemu z deli, ki so zbrana v tretji knjigi Zbranega dela. Obe umetnini, Cvetje v jeseni in Visoška kronika, bomo dobili v šesti, zaključni knjigi Tavčarjeve leposlovne proze.

Ob razvoju Tavčarjevega leposlovno ustvarjajočega duha moremo od spisa do spisa, iz knjige v knjigo slediti tudi njegovi duševnosti, široki naravi z obsežnim registrom čustvovanj in strasti, z dobro mero vedrega in pikrega humerja pa dobrodušne ali odrezave satire, sarkazma in zbadljivosti, kadar se je bilo treba z literarnim orožjem braniti pred političnimi nasprotniki in jih napadati. V tesni povezanosti s ciljem, ki mu je napisana novela ali povest služila, je tudi Tavčarjev jezik in slog. V čistih leposlovnih delih more biti jezik lepo izglajen in negovan, s pogostimi posebnostmi, ki so vzete iz domačega poljanskega govora, in s slikovitimi in duhovitimi primerami iz zdrave ljudske govorice, slog pa vedno krepak in po navadi intoniran na padajočo melodijo narečne izgovarjave. Bolj sta jezik in slog zanemarjena v večini politično tendenčnih spisov, ki so bili navadno pisani na hitro roko in zato manj skrbno izdelani. V jezikovnem pogledu je Tavčar dosegel najvišjo stopnjo s kmečkimi novelami, v nekaterih krajših zgodovinskih delih in še enkrat v Cvetju v jeseni in v Visoški kroniki, torej vedno tedaj, ko je dogajanje v spisu ogrevala njegova ljubezen do domačih krajev. Ta je v leposlovju tedanjega časa najbolj gorela prav v Tavčarjevih spisih, ki so bralcem odkrili nov, lep košček slovenske zemlje, ondotnim ljudem in krajem pa postavili brez števila spomenikov ljubečega srca, ki je kljub visokemu položaju, ki ga je Tavčar zavzemal v meščanski družbi, ostalo vedno pristno kmečko in pošteno.

Prav tesna povezanost pisatelja z rodno pokrajino je urednici in komentatorici Zbranega dela narekovala zamudni in težaški sistem znanstvenega raziskovanja. Kako tolmačiti številne dogodke in osebnosti v Tavčarjevih povestih, ko veš, da je pisatelj gradil na resničnih zgodbah in likih, pa jih v svoji bujni pisateljski domišljiji svobodno predeloval, in ko spoznaš, da je v ljudeh iz loških hribov poznavanje Tavčarjevih spisov tolikšno, da težko ločiš, kje se konča ljudsko izročilo ali spomin na resnične dogodke in kje se začenja iz spisov prevzeti razplet? Urednica je pravilno spoznala, da bi se en sam človek v delu izgubil, zato je za terensko delo zainteresirala krog svojih

slušateljev slavistov ljubljanske univerze ter z njimi po dolgem in počez načrtno preromala okolico Rake na Dolenjskem in svet pod Blegašem. Iz zbranega gradiva so zrasle izčrpne opombe, ki so včasih že tako obilne in mnoge podrobnosti opisujejo, da se zde preveč pikolovske, čeprav so za raziskovanje ustvarjanja in sloga pisatelja Tavčarjevega kova nujno potrebne. Le tako so mogle ob pomanjkanju rokopisnega gradiva in pisateljeve literarne zapuščine zrasti geneze posameznih spisov ali vsaj dokumentirane teze o nastanku te ali one novele. Kot pomoč pri uživanju in proučevanju spisov so bili prvič v redakcijski praksi zbranih del uporabljeni tudi zemljevidi, skice naselij in rodovniki.

Pisateljev izvirni tekst in v opombah nagrmađeno gradivo moreta pazljivemu bralcu že sedaj predočiti razvojno sliko ne samo Tavčarja pisatelja, marveč tudi čas in okolje, v katerem je deloval. Ko bo to dopolnjeno še s prikazom Tavčarja feljtonista in politika v naslednjih knjigah Zbranega dela, bomo resnično še teže pričakovali zaključni zvezek z monografsko študijo o življenju in delu Ivana Tavčarja.

Branko Berčič

Odgovori in pogovori

ODGOVORI NA VPRAŠANJ

Tov. F. Bolka iz Celja piše: 1. Največkrat se spotaknem ob glagol usesti se, ki ga rabijo za sesti. Moj jezikovni čut mi veli, da v tem primeru samoglasnik u pomeni gibanje navznoter. — Jezikovni čut vas v tem zgledu vara. Svoj čas je slovenščina predponi v- in u- natanko ločila. Prva je res pomenila gibanje v notranjščino, n. pr. vdeti nit v šivanko. Nasprotno pa predpona u- pomeni odmikanje, odstranitev, upadanje, manjšanje, n. pr. ubežati, ukrasti, uiti, ušteti se (prim. s tem latinsko au-ferre, unesti, odnesti, au-fugere, ubežati). Poleg tega izraža predpona u- tudi samo dokončanje dejanja. Slovenski govor obeh predpon večinoma ne loči več razen pred samoglasnikom ali pred r, danes se izgovarjata kot dvoglasniški u ali — med nakopičenimi soglasniki — celo kot kratek u. Zatorej je v pravopisu nastala velika zmešnjava. Ker pomen včasni ni dovolj izrazit, nastopa omahovanje. Precej je zgledov z obojno pisavo, ker je pač še očiten obojni pomen, n. pr. ubadati se z delom: vbadati šivanko; ubiti žival : vbiti v glavo; v snegu pot udelati: vdelati dragulj v prstan; solze se udro po licu : voda vdre v klet; uganjati burke : vganjati živino v ogrado; ugrizniti izdaten grižljaj : vgrizniti v jabolko; sadje se ukuha (ga je manj), kadar ga gospodinja vkuha v kozarec; dež se je ulil : vlil je vino v kozarec; ulomiti vejo : vlomiti v hišo; ulomek : vlom; voda je upadla : vojska je vpadla v deželo; luč upihniti (ugasiti) : ogenj vpihniti (s pihanjem podnetiti); urezati se v prst : vrezati v kamen; usekati se : vsekati v skalo; ustaviti se : vstaviti črko; moško se je ustopil predenj : vstopil je (v izbo); dež se je usul : vsul je moko v vrečo; ušteti se (pri štetju) : všteti (v število); trma se mu utepa : vtepati v glavo. Stalna povratna raba je skoraj zmerom vezana na predpono u-, predpono v- pa navadno rabimo, kadar sledi še isti predlog.

Je pa dosti zgledov, kjer si je pisavo treba kar zapomniti, ker pomen ni tako jasen, da bi bila pisava sama po sebi že nakazana in je ta ali oni način uveljavila raba ali etimološko modrovanje. S predpono u- pišemo: ugrezniti, uloviti, uokviriti, upodobiti, uporabiti, upoštevati (toda v poštev jemati), uvesti se, uleči se, usajati se, ustrahovati, uščeniti, uščipniti, utioniti, utopiti, užalostiti; zmeraj tudi pred soglasnikom v: uvrstiti, uvesti, uvod. Pri teh glagolih je prevladal občutek dokončanega dejanja nad občutkom gibanja nazvnoter.

Nasprotno pišemo s predpono v-: vbokel, vbрызgniti, vcepiti, včleniti, včrtati, vdahniti, vdati se, vdeti, vdolbsti, vglobiti se, vgnezditi se, vgozditi, vhod, vkladati, vkleniti, vknjižiti, vkopati, vkovati, vkrcati, vloga, vložiti, vmesiti, vmešati, vnovčiti, vpisati, vpiti, vplačati, vplesti, vpliv, vpogled, vprašati, vpreči, vriniti, vsaditi, vseliti, vsesati, vsiliti, vsipati, vstati, všolati, všotoriti, vtakniti, vtis.

2. Moti me vojska namesto vojna. Vem, dobro vem, da beseda vojna ni slovenska, toda zaradi razločevanja med exercitus in bellum se mi vendar vidi primerna. — Zatorej jo kar mirnega srca rabite! Latinske šole so jo že zdavnaj vpeljale, tudi SP se je ne otepa. Ne morete pa od SP terjati, naj prepove rabo, kakor je n. pr. na vojsko marširajo; takrat bodo hude vojske; s sinom sta imela zmeraj vojsko; v vojskinem času. SP nič ne pravi, da je vojna slaba beseda, celo to zamolči, da smo si jo izposodili od drugih Slovanov, dalj pa res ne more in ne sme. Če je ljudstvo lahko prebilo brez besede vojna, je to znamenje, da pač ni neogibno potrebna. Da bi jo pa preganjali, nam še na misel ne pride.

3. Se na eno čer sem naletel — v prevodih. Pisatelji radi uporabljajo navedke v tujem jeziku. Včasih jih prevajajo, včasih puščajo v izvirniku. Nastane vprašanje, ali naj jih slovenski prevajalec prevede. Po mojem vsekakor, vsaj pod črto. Bistremu kmetu sem posodil Vojno in mir in je ni mogel prehvaliti. Vidite, kako naj bi mu jo bil dal, ko bi Levstik ne bil prevedel celih strani francoskega teksta. — Menim, da imate docela prav, zakaj bi neki ravno Slovenec moral znati vse jezike!

Tov. X. Pridevnik svetel ima naslednji izgovor: ned. oblika svetl, svetál ali svêtl; v sklanjatvi svetlegà ali (bolj navadno) svêtlega. Dol. oblika je svétli, svêtlega in svêtli, svêtlega.

Popolnoma prav imate, da je treba pri klasičnih delih, ki sodijo v občo kulturno zakladnico tudi našega naroda, ostati pri utrjeni slovenski obliki. Shakespearovi komediji, ki jo je Župančič naslovil Kar hočete, pač ne bomo spreminjali naslova v Noč svetih treh kraljev ali Dvanajsto noč. Tudi bomo govorili o Faustovi Marjetici, ne Margareti.

Sir Johna ali sira Johna, doktor Prešerna ali doktorja Prešerna? — Težko je v vseh primerih dokončno odločiti, ker raba omahuje. Prav gotovo bomo rekli sir Johna, don Kihotov, fra Diavolov, ker se je neslovenski pristavek že kar nekako spojil z imenom. Poslušamo miss Saro, madame Ireño, Herr von Schalka, toda prav gotovo občudujemo Pana Tadeusza, Doño Diano, signoro Lindo. Pri naslovih, ki jih daje slovenski človek, obdržimo sklanjatev v obeh delih: doktorja Prešerna, gospoda Mirodolskega. Isto bi bilo svetovati tudi za svojilno rabo. Torej ne doktor Costov govor, arhitekt Plečnikova mojstrovina, ampak mojstrovina arhitekta Plečnika. Rad priznam, da so Novice pisale

doktor Prešernov, gospod Hicingerjev (saj imamo danes tudi nekje Janez Trdinovo ulico), vendar ta tako prikladna raba ni slovenska.

Tov. Z. J. Ali se pri naslovih piše pika? — Vprašanje ni posebno pomembno; ker pa želite Vi in še mnogi drugi določnega odgovora, Vam povem pravilo, kakor naj bi se glasilo v prihodnji izdaji SP: V tiskani in tipkani besedi se pika pri naslovih ne postavlja, pač pa v pisani.

Tov. J. S. se jezi nad sestavljavci križank, češ da samovoljno kujejo besede in jih še bolj samovoljno razlagajo. Slaba tolmačenja ne sodijo v naš list, pač pa slabo narejene besede. Pisec ima prav, če graja izroditek, beteka, ridati; prezrl pa je, da tudi SP priznava mornik, pitoven, kačiti, tresorok. Poleg tega sestavljavcem križank tudi ne moremo zameriti, če v hudi sili stikajo in paberkujejo po Pleteršnikovem slovarju (opečina, zov).

A. B.

METODOLOŠKI POMENKI

Tov. Andrej Česen iz Škofje Loke nam piše:

»Menim, da je prizadevanje urednikov po čim širšem krogu sodelavcev edino pravilno, če hočemo, da bo revija dosegla svoj smoter. Prav vsi bi morali sodelovati, posebno pa tisti, ki se vsak dan ubadamo s težavnim delom po šolah. Pri svojem delu dan za dnem naletimo na vrsto problemov in zaprek, ki nam mnogokrat hromijo vzgojno delo, na drugi strani pa ima nedvomno vsak izmed nas vrsto dobrih prijemov, s katerimi je dosegel lepe uspehe. Medsebojno posredovanje dognanj in izkušenj bi bilo nadvse koristno zlasti za mlajše predavatelje, saj se običajno nimajo kje zgledovati — posebno na podeželju — in se v potu svojega obraza trudijo, da bi se dokopali do tistega, kar so drugi že zdavnaj dognali. Menim, da je takšno trošenje sil nekoristno, prav tako pa se mi zdi, da je ljubosumno čuvanje domiselnih in uspešnih učnih metod netovariško in nesocialistično.

Iz povedanega je jasno, da se zavzemam predvsem za metodološki del revije: »kaj« je sicer važna osnova, ki pa nam v glavnem ne dela toliko težav, neprimerno več skrbi prizadevnemu slavistu šolniku povzroča »kako«, pri čemer imam v mislih predvsem obvezno šolanje. Pedagogu, ki ni le obrtnik, je hudo pri srcu ob dejstvu, da uspehi (vsaj z ocenami izraženi) pri pouku materinščine niso rožnati, da je odnos do slovenščine marsikje precej malomaren, da dijaki ne ljubijo svojega rodnega jezika, da se jim zdi predmet pust in dolgočasen. Kdo še ni doživel v svojem razredu, da so ob neuspehu tega ali onega dijaka precej pri roki inštruktorji za matematiko ali angleščino, prav redkim izmed staršev pa pride na misel, da bi poiskal inštruktorja za slovenščino. Saj le-to vendar vsi obvladujemo, ali ne? Preostaja sicer marsikomu oster nastop v razredu, strožje merilo v zahtevah, dvignjen kazalec in končno — nezadostno. To pa so po mojem mnenju že znaki pedagoškega obupa; če bi mi ne kazalo nič drugega več kot seči po njih, potem bi bilo primerneje presedlati v kako uredništvo ali knjižnico, kakor so mnogi slavisti že storili. Želim si namreč, da bi bila ura materinščine sproščena, vesela, nekaj težko pričakovanega, velikega, res doživetje; da praktično slabih ocen sploh ne bi bilo, ker jih pri našem predmetu ne sme biti...

Da pa bo prišel tisti lepi čas, je odvisno precej od nas samih. Razprave o reformi šolstva so še vedno samo načelne. Začnimo že s poskusi konkretnega sodobnega pedagoškega dela! Prepričan sem, da marsikdo že tako dela, da ima lepe in koristne metodološke pobliske in vzorne uspehe! Naj postane Jezik in slovstvo tribuna, kjer si bomo izmenjavali mnenja, dognanja in skušnje! Morda bi bilo pametno poleg zaključenih člankov uvesti v revijo posebno zadevno rubriko. Menim, da govorim v imenu mnogih šolnikov, če rečem, da smo za napotke, kakor smo jih brali v mariborskih Pogovorih, ali za misli o gnomični liriki izpod peresa prof. Trdine v JiS nadvse hvaležni in da si takih prispevkov še želimo!»

Po tem splošnem uvodu prehaja dopisnik na vrsto določenih vprašanj s področja srednješolske slavistike, pri čemer ga zanima predvsem nižja gimnazija, ki je pedagoško zahtevnejša. Najprej poudarja potrebo po specialni metodiki našega predmeta, ki pa je verjetno ne bomo še tako kmalu dobili, ter hkrati želi, da bi naš list začel načrtno obravnavati posamezne učne enote, kar je seveda naš ideal, ki ga bomo skušali vsaj v bistvu uresničiti. Nato srednješolskim predavateljem slovenščine priporoča, naj si za teden dni vnaprej za vse razrede izdelujejo podrobne delovne razporede ter sproti kontrolirajo izvajanje. Tak razpored se mi spričo mnogovrstnosti dela (slovnica, berilo, vaje itd.) in pre zaposlenosti naših ljudi zdi vsaj za mlajše, začetnike nujno potreben.

Glede šolskih beril tov. Česen sodi, da so za današnjo mladino premalo privlačna in da bi morala vsebovati tudi tekste z drugih življenjskih področij, ne le iz leposlovja. Ne oporekam; samo obseg in cena knjig bi se še bolj dvignila. Zlasti, če bi jim oskrbeli bolj estetsko opremo, kakor jo imajo danes, ali jim celo dodali reprodukcije umetniških slik. Ne morem pa docela pritegniti dopisniku, kar se tiče njegove sodbe o jezikovnih vadnicah, ki da so starokopitne in dolgočasne. Nekje je namreč vendarle treba obdelati slovensko slovnico sistematično (vsaka sistematika pa je po svoje dolgočasna) in psihološko zato najbolj primerna je nižja stopnja gimnazijskega študija. Šele v višji moramo iskati svobodnejših in sodobnejših metod v kulturi materinega jezika pri dijakih, kakor je pokazal prof. Bajec v mariborskih Pogovorih. Metodološko torej naše jezikovne vadnice za nižjo čisto ustrezajo, čeprav so Bunčeve odločno preobširne. Pogrešam pa v njih kakor tov. Česen narekov v obliki zanimivo zaokroženih sestavkov, ki bi zajeli vsa pravopisna poglavja.

Vsekakor drži, da metode poučevanja ne smejo biti obrabljene, ampak vedno nove, živahne in nazorne. Tudi pri slovničnem pouku v nižji se to dá doseči, če po primere segamo v samo življenje, da otroke že po svoji vsebinski strani pritegnejo. Učna metoda je zlasti važna v prehodnih razredih, kjer je treba učenca privajati k zahtevnejšim oblikam dela na naslednji, višji stopnji. Tako mu je treba naravno in neopazno premostiti prehod iz ljudske šole v prvo gimnazijo ali iz nižje v višjo v četrti pa tudi iz gimnazije na univerzo v osmi. Težave pri prehodu iz ljudske šole na gimnazijo pomenijo danes enega najhujših pedagoških problemov pri nas in pričajo o šibkem sodelovanju učiteljev in profesorjev, kar zadeva metodiko pouka, zlasti pa učne programe obojih šol. Zato »mora naš pouk prehajati iz izrazite konkretnosti in nazornosti do absolutne zmožnosti za abstraktno

študijsko delo na univerzi« postopoma, v skladu z razvojem duševnosti in sposobnosti mladega človeka.

Tov. Česen končno svetuje, naj bi se bolj oklenili raznih učnih pripomočkov, ki jih na splošno premalo upoštevamo, a so izredno pomembni. Tako priporoča ozvočenje šol in poslušanje radijskih ur; dodal bi še, naj slavist dijaške opozarja tudi na uspele literarne oddaje, ki so na sporedu v izvenšolskem času (v zadnjem času n. pr. Levstikov Juntez in Aškerčeva Stara pravda, za višješolce tudi prikazi tujih pesnikov in pisateljev). Nadalje se upravičeno zavzema za grafično ponazarjanje tako pri slovstvenem kakor tudi slovničnem pouku, n. pr. zgradba pripovedne pesmi, skica prizorišča v igri ali romanu, risba manj znanega predmeta, grafična razlaga glagolskih načinov. Pravilno poudarja tudi važnost slavistične geografije in sodi, da bi vsaka naša šola morala imeti zemljevid literarno pomembnih krajev kakor tudi karto slovenskih narečij. Upoštevanja vredni so tudi drugi migljaji tovariša iz Loke: naj bi skrbneje gojili med dijaki deklamacijo in recitacijo, in sicer ne le poezije, ampak tudi leposlovne proze (Cankar), naj bi posvečali večjo skrb tudi praktičnemu spisju, kakor je izpolnjevanje poštних obrazcev, pisanje samostojnih prošnja in poročil in pod., in naj bi tudi pri slovenščini izkoristili športnega duha sodobne mladine in jo navajali k plemenitemu tekmovanju v raznih disciplinah našega predmeta!

Tov. dopisniku se za poslano najlepše zahvaljujem. Vsaka njegova beseda priča, da svoj poklic pojmuje resno, da ga bole neuspehi pri našem delu in da bi rad, da bi naš list postal delovno torišče, kjer bi se izkristalizirala mnenja o kar najboljših in čimbolj enotnih učno-vzgojnih metodah po naših srednjih šolah. Takšno željo so izrazili pred njim v pismih na urednika že prenekateri drugi tovariši, zlasti s podeželja. Tudi na republiškem Svetu za prosveto in kulturo sodijo, da bi naš list moral ustrezati predvsem perečim potrebam naših pedagogov. Dejstvo je namreč, da je bila metodika v letošnjem letniku le skromno upoštevana pastorka. Temu je bilo največ krivo pomanjkanje prostora, saj na pičlih dveh polah res niso mogla dostojno zaživeti vsa tri slavistična področja. Vsi uredniki se nadajamo, da bomo prihodnje leto ob denarni in moralni podpori prosvetnih oblasti obseg našega lista lahko povečali in tako dobili več prostora tudi za toliko zaželeno metodične članke.

Prispevek tov. Česna vsebuje toliko pomembnih pobud in je pisan tako temperamentno, da bi skoraj v celoti zaslužil objavo. Žal nam letos stiska s prostorom tega ne dovoljuje, poleg tega pa se tovariš v svojem prispevku loteva preveč metodičnih vprašanj hkrati. Dasi nisem načelen nasprotnik takihle pomenkov, se mi vendarle zde problemsko zaključeni članki učinkovitejši. Zato tovariša najlepše prosim, da v enako vedrem in borbenem stilu pripravi za prihodnji letnik članek, v katerem se bo omejil na eno ali dve izmed nakazanih vprašanj. Enako prisrčno pa vabim k sodelovanju tudi vse druge tovariše iz vse Slovenije, ki jih naša »terenska« slavistika v živo zadeva in znajo sukati pero. Prosim jih le, naj mi svoje prispevke pošljejo čimprej, za prvo številko vsaj do 1. avgusta, da bomo mogli tudi prihodnje leto točno začeti in izhajati. Morda ne bi bilo nápak, če bi me pisci vnaprej obvestili o témi, ki jo nameravajo obdelati,

da se ne bi več ljudi lotilo iste naloge. Pa še nekaj: prispevki naj bi v rokopisu ne presegali šestih s primernim razmakom tipkanih strani! Vsi slavisti, od republiškega inšpektorja pa do predavateljev na nižjih gimnazijah, naj se zavedajo, da je delež metodike v našem listu odvisen končno tudi od števila prizadevnih sodelavcev in kvalitetnih prispevkov.

Joža Mahnič

K SLOVENSKEMU PREVODU HIMNE HEJ SLOVANI

Besedilo »Hej Slovenci! naša reč slovenska živo klije« (prim. Jezik in slovstvo, št. 4-5, str. 160) je bilo našim prednikom znano že leta 1848. V času po marčni revoluciji je bila pesem ena izmed najbolj priljubljenih budnic. Peli so jo tudi na prvi slovenski »besedi« dne 30. maja 1848 v ljubljanskem gledališču; o tem pravi Bleiweis v svojem poročilu v 23. listu Novic: »D u h s l o - v e n s k i , p é t v z b o r u , je po pravici silno dopadel.« Večina pesmi, ki so bile na sporedu slovenskih prireditev v tisti dobi, je izšla v Slovenski grlici, zbirki pesmi z napevi, ki jo je osnovalo Slovensko društvo v Ljubljani. Himno »Hej Slovenci...« je prinesel pod naslovom *Slovenski duh* prvi zvezek zbirke, ki je izšel hkrati z drugim zvezkom jeseni 1848. V nespremenjeni obliki je pesem objavljena tudi v drugem natisu prvega zvezka Slovenske grlice, ki je izšel leta 1852. Pripomnim naj še, da se je A. Funtek v svoji razpravi O besedilu naših popularnih pesmi, v kateri je »vzel na muho« dolgo vrsto pesemskih tekstov iz prejšnjega stoletja, dotaknil tudi te pesmi (gl. Ljubljanski Zvon 1922, str. 642).

P. K.

ODGOVOR BRALCA

Tov. Gaberski Vinko iz Rogaške Slatine je k članku Vestnemu bralcu v januarski številki poslal nekaj pripomb. Nekatere se nam zde tako tehtne, da jih moramo posredovati našim bralcem:

Glede solzave romantike in pretiranega purizma se popolnoma ujemamo. Moje ločeno mnenje meri proti germanizaciji jezika v tvorbi stavka, in če še nihče ni povedal tega, bi si dovolil reči jaz, da smo že dobrih 30 let v dobi nekega »alpskega impulza«, ki nam ponemčuje misel in govorico v obratnem razmerju do znanja nemščine. Romanščina nam ne škoduje toliko, ker Romani in Slovani izražanja ne kopičimo, temveč besede v stavku razvezujemo. Za močni alpski impulz, ki nas tako nesrečno goni, navajam to, kar sem včeraj nabral v naših listih: pitno zdravljenje (z. s pitjem), števéna delavnica (d. za števec), obrazne mišice (m. v obrazu), uprizoritveni dramski uspeh (u. pri uprizoritvi drame), časovni napor (prizadevanje dobe), izseljenski koledar (k. za izseljence), vajenski dom (dom vajencev), zavodna oskrba (o. v zavodu), gozdna odeja (Walddecke — gozdovi), zračno onečiščevanje (o. zraka). Podobno razvojna pot (Entwicklungsgang), oskrbni dan (Verpflegstag), potni račun (Reise-rechnung). Zakaj ne rajši razvoj, oskrba na dan, račun za potovanje? Čudovita tvorba je zorni kot (Gesichtswinkel). Če nam za to reč ne more služiti beseda gledališče, potem si pa še za stališče (Standpunkt) privoščimo — stojno piko!

Moramo li trpeti izraze »danes zjutraj, danes zvečer, včeraj zvečer«? Če bomo popuščali divji rabi, bodo kmalu ravnopravni s starimi davi, drevi itd. Dolžnost slovanske slovenske slovnice je, da takih barbarskih tujih navad ne bi dovoljevala zaradi dolgotrajne in že precej razširjene rabe. Močno napáčno se mi zdi, da sestavlja normativne knjige ozek krog izbranih za zaprtimi vrati, vsi drugi pa se morajo potem laudabiliter podvreči ali pa umakniti med hajduke. Morda bi kdo, ki ni ravno zaprisežen na stroko, tudi imel kako zdravo misel, o kateri bi se moglo razpravljati (načrt ustave so leta 1945/46 vsi sindikati javno preresetavali).

A. B.

DELO JE, KI NAPRAVI ČLOVEKA

T o v. -n-. Žal mi je, da literarnozgodovinskega prizadevanja tovariša X. ne nameravate ocenjevati. Naprosila sem Vas za oceno prav zato, ker mi je znano, da se z istim predmetom temeljito ukvarjate. In da ste tu res doma, mi potrjujete s pismom, kjer postavljate o delu tovariša X. nekaj tako temeljitih ugotovitev, da jih nerada spravljam v predal, namesto da bi jih dala javnosti, kamor spadajo. Te ugotovitve so tu pa tam precèj hude, n. pr., da X. »nima pregleda čez celoto«, da ga največkrat rešuje predhodnik, ki vanj »sedaj dobro, pa tudi slabo in nesrečno pogleda«, da so mu zato »marsikateri stvari ušle, ki bi jih bilo najbrž potrebno zabeležiti«, da je »postavljaj ‚svoja‘ mnenja«, ki pa so se pokazala kot tuja in že znana, da kaže nerazumevanje za besedne igre, s tem da pravilno besedilo »popravlja«, itd.

Če so te obdolžitve resnične, je po mojem mnenju Vaša dolžnost, da jih javno dokažete. S tem boste dosegli, da se bodo podobnih napak ogibali drugi, hkrati pa preprečili, da bi jih tudi tovariš X. še kdaj ponovil. Kdor opazi napako, pa ob njej molči, je zanjo soodgovoren. In ker se pri nas večinoma molči, pisari vsakdo, kakor se mu zljubi. Kje pa naj ob takšni »obzirnosti«, spričo pomanjkanja vsakršne kritične kontrole še pričakujemo kakršen koli razvoj? Redkokdo je tako avtokritičen, da lahko raste sam iz sebe, ne da se ob tujih mnenjih brusi.

Pravite, da imate pomisleke, češ da Vam utegne tovariš X. škodovati, če boste o njem kaj negativnega povedali. Prvič se mi to ne zdi verjetno, ker ta tovariš še zdavnaj ni tako ozkosrčen, da bi to zmogel, zlasti, ker bi bila takšna kritika tudi njemu samo v prid, drugič pa, tudi če bi se to zgodilo, sem prepričana, da bi bila tista škoda za Vas veliko manjša, kot pa je zavest, da z molkom škodujete stvari, s tem da ščitite sebe!

Zato Vas prosim, napišite svojo oceno za javnost; kolikor bo nepravilna ali nedomišljena, se bo mogel prizadeti na istem mestu zagovarjati, kar bo zanj večji uspeh, kot pa da se za dobronamerno oceno po nepotrebnem maščuje.

Kako bi vse lepše uspevalo, če bi se ravnali po prepričanju: delo je, ki napravi človeka. Žrtvujmo torej zasebne interese stvari, ki ji skupno služimo!

M. Boršnik

letnik številka

Uredništvo sporoča, da v maju izide zadnja (deseta) številka prvega letnika. Hvaležni bomo naročnikom, bralcem in prijateljem za vsak migljaj, ki bi nam utégnil koristiti v prihodnjem letu.

Uprava prosi naročnike zamudnike, ki še niso plačali naročnine, naj čimprej store svojo dolžnost.